

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRLOGI
MAGTYMGULY ADYNDAKY TÜRKMEN DÖWLET
UNIWERSITETI

S.Dädekow

LATYN DILI
dersi boýunça
OKUW GOLLANMASY

Türkmenistanyň ýokary okuw mekdepleriniň talypalary
üçin

Türkmenistanyň Bilim ministrligi tarapyndan hödürlendi

Aşgabat-2010

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRLOGI
MAGTYMGULY ADYNDAKY TÜRKMEN DÖWLET
UNIWERSITETI

S.Dädekow

LATYN DILI
dersi boýunça
OKUW GOLLANMASY

Türkmenistanyň ýokary okuw mekdepleriniň talypalary
üçin

Türkmenistanyň Bilim ministrligi tarapyndan hödürlendi

Redaktor: R.M.Mustakow

Aşgabat-2010

Giriş

Şu okuw gollanmasy daşary ýurt dilleri fakultetiniň okuw maksatnamasy esasynda düzüldi . Latyn dili bu fakultetde ýörite lingwistik ders bolup, diňe bir talyplaryň umumy lingwistik gözýetimini giňeltmek üçin dälde, olara öz öwrenýän daşary ýurt dilini ylmy taýdan ösdürmäge, çemeleşmäge ýardam eder. Latyn dili öwrenilende: 1) latyn grammatikasyny öwrenilýän dilleri bilen deňeşdirip we 2) ýeterlik leksiki minimumy öwrenmeklik hökmandyr.

Okuw gollanma 15 bölümden ybarat bolup her bölümde grammatik materiallar berilýär we şol grammatika degişli tekst, sözlem toparlary we gönükmeler berilýär.

Her bölümde 2 bölümden ybarat a we b bilen bellenen jümleler topary, berildi.

Olara şol bölümde hökmany leksiki minimuma degişli sözler girizildi. Şol teksti we jümle toparlaryny talyplar okap berlen sagadyň dowamynda, öwrenmelidirler. Her punktda atalar sözi we nakyllar kursiw görnüşde berildi.

Her bölümi ýokary okuw jaýynyň okuw meýilnamasyna görä berlen sagatlara laýyklykda öwrenmeli.

Okuw gollanmasynyň soňundan latynça- türkmençe sözlük berilýär. Sözlük berlende işlikler 4 görnüşde berilýär. Ilki işlik 1- nji ýöňkeme birlik sanda häzirki zamanda, soň şol işligiň perfekt (öten zaman) görnüşi, soň supin görnüşi we nämälim görnüşiň goşulmasy berilýär we haýsy topara degişlidigi san bilen görkezildi.

nusga: dico, dixi, dictum, 3- aýtmak, diýmek. Atlar berelende, ilki nom. ; soň gen. – doşulmasy, haýsy roda

değişlidigi we terjimesi berilýär. Meselem: stella, ae, f-ýyldyz, planeta.

Latyn diliniň taryhy barada gysgaça maglumat.

Latyn dili slowýan, baltik, german, hindi, iran, köne we täze grek we ýene birnäçe diller bilen bir hatarda hindi-ýewropa dilleriniň hataryna girýär. Gadymy ossk we umberk dilleri bilen birlikde latyn dili hindi-ýewropa dilleri maşgalasynyň italiý şahasyny düzýär.

Taryhy deňeşdirme usulýeti arkaly öwrenilmegi latyn diliniň beýleki hindi-ýewropa dilleri bilen gatnaşygynyň barlygy ýüze çykaryldy. Hindi-ýewropa dilleriniň bir diliň esasynda gelip çykandygy subut edildi. Olaryň aňyrsynyň birligini latyn diliniň sözlük düzümine girýän sözler bilen täze ýewropa dillerini deňeşdirmek arkaly görýäris :

latynça	rusça	nemesçe	iňlisçe
frater	брат	Bruder	brother
mater	мать	Mutter	mother
tres	три	drei	three

B.e.ö II- asyryň soňunda latyn dili diňe bir Italiý döwletiniň içinde bolman, Rimliler tarapyndan boýun egdirilen Pireneý ýarym adasynda we häzirkî Fransiýanyň günortasynda döwletiň resmi dili bolup ýaýrap başlaýar.

Şeýlelik-de Latyn diliniň esasynda roman dilleri dörelýär.

Roman dillerine : italýan, ispan, portugal, fransuz, rumyn, moldavan we ýene birnäçe ýewropa döwletleriniň dilleri degişlidir.

Latyn elepbii

Harplaryň aýdylşy, Basym.

Latyn elepbiiinde 24 harp bar

Harplar	Harplaryň ady	Aýdylşy
A, a	a	a
B, b	b	b
C, c	se	k, s
D, d	de	d
E, e	e	e
F, f	ef	f
G, g	ge	g
H, h	ha	h
I, i	i	i
J, j	ýota	ý
K, k	ka	k
L, l	el	l
M, m	em	m
N, n	en	n
O, o	o	o
P, p	pe	p
Q, q	ku	k
R, r	er	r
S, s	es	s, z
T, t	te	t
U, u	u	u
V, v	we	w
X, x	iks	ks
Y, y	ipsilon	y, i
Z, z	zet	z

Bellik : C harpy e, I, y we ae , oe diftonglaryň öňünden gelse s ýaly okalýar ; centum [sentum], Caesar [sezar], galan ýagdaýlarda, ýagny a, o, u we çekimsiz harplaryň öňünden gelende k ýaly okalýar; Culpa [kulpa], Consul [konsul].

K – harpy diňe Kalendae sözünde, (rimlilerde her aýyň birinji güni) saklanyp galypdyr.

Qq – harpy mydama u- harpy bilen bile ulanylýar we [kw] diýilip okalýar. Aqua [akwa].

S – harpy çekimli harplaryň arasynda gelse z ýaly okalýar; causa [kauza], galan ýagdaýlarda s – diýilip okalýar.

Y, Z – harplary grek dilinden geçen sözlerde ulanylýar.

HARP BIRIKMELERI

Au – audio

Eu – Europe

Ae – e ýaly okalýar, - caelum [selum]

Oe – ö ýaly okalýar, poena [pöna]

Eger çekimli harplar başga bogna degişli bolsa , onda ikinji harpyň üstünden iki nokat (¨), ae , oe ýada uzynlyk [¯] , gysgalyk [ˇ] bellikleri goýulýar.

aër – [aer], coëmo – [koemo]

Eger **ti** çekimli haplaryň öňünden gelse **si** diýilip okalýar: nation [nassio], initium [inissium],

Eger **ti** harp birikmesiniň öňünden s, t, x harplary bolsa **ti** diýilip okalýar. bestia [bestia]

ch – h ýaly okalýar, schola [shola] ;

rh- diñe r harpy okalýar, rhetor [retor];
ph – f diýilip okalýar, philosophus [filosofus];
th – diñe t okalýar, theatrum [teatrum]; bular diñe
grek dilinden geçen sözlerde ulanylýar .

Çekimlileriň uzyn we gysga aýdylyşy.

Latyn dilinde çekimli harplar uzyn we gysga bolup bilerler.
Çekimliniň uzyn aýdylyşy [¯] belgi bilen , gysga
aýdylyşy [ˇ] belgi bilen aňladylýar. Meselem : natūra
[natu:ra], populus [po:pulus],
Eger gysga aýdylýan çekimliniň öňünde çekimli bar bolsa
ol uzyn aýdylýar : legēre [le:gere].

BOGUN

Çekimli harplar ýaly bogun hem latyn dilinde uzyn we
gysga bolup bilerler.

Uzyn aýdylyşy :

- a) eger ol özünde diftong ýa-da tebigy uzyn
aýdylýan çekimli bolsa uzyn aýdylýar: per-sō-na,
sō boguny tebigy uzyn ; caelum, cae bogunynda
diftong bar.
- b) eger ýapyk bolsa , ýagny çekimsiz bilen gutarýan
bolsa : con-sul.

Bogunyň gysga aýdylyşy :

- a) eger onda tebigy gysga aýdylýan çekimli harp bar
bolsa ; in-cōla, cō –boguny tebigy gysga.
- b) eger onuň yzyndan öňündäki çekimlini
gysgaldýan çekimli bar bolsa ; *pa:tri-a*, *tri-*
boguny düzgün boýunça gysga aýdylýar.

BASYM

Latyn dilinde basymyň şu aşakdaky düzgüni girizilen.

1. Basym sözün soňunda bolanok.
2. Basym eger uzyn aýdylýan bolsa iň soňky bogunyň öňündäkide bolýar.

/ / / - //

4 3 2 1

Eger iň soňky bogunyň öňündäki gysga bolsa basym üçünji boguna düşýär. Bogun sözün soňundan başlanýar. / / / / / - tes- ta- men- tum, ad- vo- cá- tus, phi- ló- so- phus, fa- mi- li- a

Bellik : Eger söze – que [kw] goşulmasy goşulsa, basym şol goşulmanyň öňündäki boguna düşýär ; terrae et maria = terrae mariáque – ýer we deňiz.

1. *Gönükmeler :* Sesli okaň we ýazyň !

1. Roma, Data, Vita, Nota bene, Circus, Centrum, Labor, Terra, Lyra, Vulgus, Forum, Lingua Latina, Verbum, Figūra, Scaena, Familia, Impērium, Popūlus, Triumphus, Sōcius, Commūnis, Res pública, Exemplūm, Disciplīna, Antīquus, Proiectus, Oculū, Studium, Industria, Iustitia, Historia, Philologia, Philosōphus, Grammatica, Physīca, Mathemātika, Universītas, Schola, Academia, Oceānus, Provincia, Praemium, Proelium, Poena, Argumentum, Conflictus, Demonstratio, Constitutio, Amnestia, Proletarius, Effectus, Elementum, Intervallum, Simulatio, Labyrinthus, Vergilius, Horatius, Publius Ovidius Naso, gaýus Iulius Caesar, Marcus Tullius Cicēro, Titus Livius, Italia, Hispania, Asia, Affrīca, Graecia, Ianuarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

2. *Aşakdaky jümleleri okaň we manysyny ýatda saklaň.*

1. Alma mater – ruhy ene (ýokary okuw jaýynyň şekilli aňladylyşy).
2. Incognita – gizlin, näbelli.
3. Honōris causa – hormat üçin, hormata mynasyp.
4. Ex libris [eks libris] – kitapdan (kitabyň eýesiniň belligi).
5. Curriculum vitae – terjimehal.
6. Cito – çalt
7. Vade mecum – ýol görkeziji (meniň bilen bol, ýöre)

- 1. Atlar. Atlar barada umumy maglumat (Nomen substantivum)**
- 2. Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 1- nji görnüşi**
- 3. Esse işligi (bolmak, bar bolmak).**

Atlar

Latyn dilinde atlar üç roda bölünýärler ; mužskoý rod (genus masculinum), m; ženskiý rod (genus femininum), f ; sredniý rod (genus neutrum - n ; sözlükde olar m, f , n, harplary bilen aňladylyar.

Populus , i – m – halk

Causa, ae, f – iş, sebäp,

Jus, iuris n – hukuk, adalat

Atlaryň haýsam bolsa bir grammatik roda degişli bolmagy onuň manysyna ýa-da goşulmasyna bagly bolýar.

Mužskoý roda : esasanam aýlaryň, birnäçe derýalaryň, adalaryň atlary degişli.

Ženskiý roda : agaçlaryň şäherleriň, ýurtlaryň, adalaryň atlary degişli.

Beýleki dillerde bolşy ýaly latyn dilinde hem atlar birlik (singularis, sing.) we köplük (Pluralis. Pl.) sanlarda bolýar.

Birnäçe atlar diňe birlik sanda bolýar. Meselem – Argentum – kümüş, Patria – Watan, Terra – ýer (planeta), luna – aý, birnäçe atlar bolsa diňe köplük sanda ulanylyar. Meselem ; divitae – baýlyk, arma – ýarag, liberi – çagalar.

Düşümler

Latyn dilinde türkmen dilindäki ýaly alty sany düşüm bar.

Nominativus (N.) – baş düşüm, kim? näme ?

Genetivus (G.) – eýelik düşüm, kimiň? nämäniň ?

Dativus (D.) – ýöneliş düşüm, kime? nämä?

Accusativus (Acc) – ýeňiş düşüm, - kimi? nämäni?

Ablativus (Abl) – çykyş düşüm, kim bilen nämä bilen ?, nirede? haçan?

Vocativus (V) – ýüzlenme düşüm – hemme wagty diýen ýaly Nominativus bilen meňzeş.

Atlaryň düşümde üýtgeýşi.

Latyn dilinde atlaryň düşümde üýtgeýşiniň baş görnüşi bar. Olar sözleriň yzyndaky goşulmalary bilen tapawutlanýarlar. Has takygy , atlaryň düşümde üýtgeýşiniň aýratynlyklary olaryň Genetivus (sin) (eýelik düşümiň birlik sanynda) kabul edýän goşulmasy bilen bilýäris. Olaryň kabul edýän goşulmalary sözlükde berilýär.

Eger-de Gen. düşüm goşulmasyny aýyrsak şol sözüň esasy galýar. Beýleki galan düşümlerde düşüm goşulmalaryny şol sözüň yzyna goşmaly.

Eýelik düşümde birlik sanda (sing) atlaryň kabul edýän goşulmalary:

I – görnüşi – ae, terrā – terr-ae

II- görnüşi – ī lupūs – lup-ī

III- görnüşi – īs, orātor – oratōr-is

IV- görnüşi – ūs, fructūs- fruct-ūs

V- görnüşi- ēi , diēs – diēi.

Atlar sözlükde berilende ilki Nom. ikinji Gen-da kabul edýän goşulmasy, üçünjiden haýsy roda degişlidigi, dördünjiden terjimesi berilýär.

Meselem : terrā –ae, f – ýer, toprak, ýurt.

Atlaryň düşümde üytgeýşiniň 1-nji görnüşi.

Atlaryň düşümde üytgeýşiniň 1-nji görnüşine soňy a harpy bilen gutarýan, ženskiý roda degişli, Gen. düşümde – ae kabul edýän atlar , sypatlar, sanlar we eýelik çalyşmalary degişlidir. Kadadan çykma ýagdaýynda soňy – a bilen gutarýan birnäçe mužskoý rot atlar hem şu görnüşe degişlidir.

Olar : nauta, ae , m – deňizçi; poeta –ae , m – şahyr ; agricolă – ae, m – daýhan ; collega – ae, m – işdeş, ýoldaş ; incola, ae, m – ýaşaýjy, raýat.

Nusga :

Sing

N, V. terr-ă
Gen. terr-ae
Dat. terr-ae
Acc. terr-am
Abl. terr-ă

Pl

terr-ae
terr-ărur
terr- is
terr-as
terr-is

Şu hili goşulmalary sypatlar, eýelik çalyşmalary hem kabul edýärler.

Nusga :

Sing

N, V. nostră terra magnă
magnae
Gen. nostrae terrae magnae,
magnărur
D. nostrae terrae magnae,
Acc. nostram terram magnam
Abl. nostră terră magnă

Pl.

nostrae terrae
nostrărur terrarium
nostris terris magnis
nostras terras magnas
nostris terris magnis.

Esse işligi

Esse işligi latyn dilinde özbaşdak manyny hem berýär. In terra ist vita – ýerde ýaşayyş bar. Emma **esse** işligi sözlemde baglaýjy kömekçi ýa-da habaryň yerine, eger işlik yok bolsa, ulanylýar, sebäbi beýleki daşary ýurt dilleri ýaly Latyn dilinde hem habarsyz sözlem bolanok. Terra est stella – ýer planetadyr. (земля- планета)

Esse işligi ýöňkemedede üytgände nemes dilindäki *sein*, iňlis dilindäki *to be*, fransuz dilindäki *etre* – ýaly düýp sözi üytgeýär we şu aşakdaky görnüşde bolýar.

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
1. sum	sumus
2. es	estis
3. est	sunt

Tekst: Okaň we terjime ediň

Tullia puella Romana est. Terentia matrona Romana est. Terentia mater Tulliae est. Iulia, Aemiliae filia, Tulliae amica est. Terentia Syram vocat: "Syr! Tulliae tunicam novam da!" "Quo properas, Tullia?"-Syr rogat. "In silvam cum amica propero"-respondet Tullia.

1. Sözlemleri okaň we terjime ediň :

1. Scientia potentia est. 2. Terra est stella. 3. Terra et luna sunt stellae.
4. Historia est magistra vitae (Cicëro). 5. Philosophia et iurisprudentia sunt quoquemagistrevitae. 6. Roma est in Italia. Genua et Florentia sunt in Italia. 7. In Africasunt

palmarum silvae. 8. In terra et in aqua est vita. 9. In luna non est vita. 10 Minerva est dea pugnarum. 11. *Ibi victoria, ubi concordia.* 12. *Experientia est optima magistra.* 13. *Aurora musis amīca.* 14. Patria nostra magna et clara est.

Sözlük.

amica –ae,f – boýdaş, jora,
aqua –ae,f – suw,
concordia –ae,f – ylalaşyk
dea –ae,f – aýal hudaýy
et – we , hem
experientia –ae,f – tejribe
ibi – ol ýerde
in (acc we abl predl) – da, de (goşulma)
musa –ae,f – ylham
non – däl, ýok
patria –ae,f (sing) – watan, diýar
potentia –ae, f – güýç , häkimlik
pugna-ae, f – söweş, jeň, uruş;
scientia –ae,f – bilim
silva –ae,f – tokay
stella-ae,f – planeta, ýyldyz
terra-ae,f – ýer, ýurt, toprak
ubi – niredede ?
victoria –ae, f – ýeňiş, üstünlik
vita-ae,f – durmuş, ömür

Gönükmeler:

2. Birlik we köplük sanda düşümde üýtgediň.

Cura magna – uly alada; sententia vera – dogry pikir ; filia bona – gowy gyz.

3. Atlary Acc. sing. we Gen. pl-da aýdyň.

Magistra, palma, sphaera, scientia, insula

4. Aşakdaky atlaryň haýsy düşümdedigini anyklaň we terjime ediň : incolae, nautae, terris, victoriis, filiis.

5. *Latyn diline terjime ediň.*

1. Aý planetadyr. 2. Filosofiýa we taryh durmuşyň mugallymydyr. 3. Italiýada tokaý bar. 4. Bilim güýçdir.

1. Işlik; Işlikler barada umumy maglumat.

2. Işlikleriň ýasalyşy we olaryň toparlara bölünişi.

3. Işlikleriň sözlükde berlişiniň dört görnüşi.

4. Işlikleriň häzirki zamanda ýöňkemedede üytgeýşi.

Latyn dilinde işlikler üç ýöňkemedede birlik we köplük sanda bolýar. Latyn dilinde işlikleriň üç görnüşi bar ;

modus indicativus – mälum işlik

modus conjunctivus – işligiň zerurlyk görnüşi.

modus imperatives – işligiň buýruk görnüşi.

Latyn dilinde işligiň iki işlik derejesi bar :

Düýp dereje (aktiv), gaýdym dereje (passiv).

Latyn dilinde işlikleriň alty zaman görnüşi bar :

Praesens – häzirki zaman

Imperfectum – tamamlanmadyk öten zaman. Ol Maryda yaşaýardy we köp okardy.

Perfectum – öten zaman, tamamlanan görnüş (okapdy, gelipdi).

Plusquamperfectum – öňki öten zaman, birçäk öten zaman (men gelenimde ol bireýyäm giden eken).

Futurum I – geljek zaman, mälim geljek zaman.

Futurum II – mälim geljek zaman, wakanyň indiki boljak wakadan öň bolup geçýändigini aňladýar. (men öň reňklärim).

Latyn dilinde işlikler ýöňkemedä üýtgände dört topara bölünýärler. Olar işlikleriň nämälim (infinitivus) görnüşindäki goşulmalaryna görä bölünýärler.

I – āre	accusāre
II – ēre	habēre
III- ěre	dicēre
IV – īre	venīre

1 –nji ýöňkemä degişli işlikleriň asyl (düyp) sözi – ā harpy bilen gutarýar, 2-nji ýöňkemä degişli işlikleriň asyl (düyp) sözi – ē, 3-nji ýöňkemä degişli işlikleriň asyl sözi - ě , gysga şu topara degişli işlikleriň nämälim (infinitivus) görnüşini goşulmasy, sebäbi (düyp) sözi çekimsiz harp bilen gutarýar : dicēre, esasy – dic.

Ūns beriň ! vidēre – görmek, ē harpy uzyn, diýmek 2-nji görnüşe degişli, vidēre – vide. Legēre – ě gysga, diýmek 3-nji görnüşe degişli , legēre – leg.

4-nji ýöňkemä degişli işlikleriň esasy (düyp) sözünüň soňy – i bilen gutarýar. Audire – audi ;

İşlikleriñ sözlükde berlişiniñ dört görnüşi.

Latyn dilinde işlikler sözlükde berlende dört sany esasy görnüşi berilýär.

1. 1-nji ýöñkeme birlik san (praesens indikativ) – ol düýp sözüñ soñunda – o – harpynyñ goşulmagy bilen ýasalýar. Meselem : orno, moneō, mitto, audiō.

2. 1-nji ýöñkeme birlik san öten zamanda (perfecti indicative activi). İşligiñ bu zaman görnüşi – i – goşulmasyny kabul edýär : ornāvī, monuī, mīsī, audīvi.

3. Supinum (supin) soñy – **um** – bilen gutarýan işlik atlary : ornātum, monītum, missum, auditum.

4. İşligiñ (infinitivus) nämälim görnüşiniñ soñuna – **re**- goşulýar : orna:re, monē-re, mittē- re, audi-re. Şulardan soñ işlikleriñ terjimesi berilýär.

orno, - āvi – ātum- āre, 1 – bezemek

moneo –ui – ītum – ēre, 2- ýatlamak

mitto – ivi – itum – ire , 3- göýbermek, ugratmak

audio – ivi – itum – ire , 4- diñlemek

İşlikleriñ häzirki zamanda ýöñkemedede üýtgeýşi.
(*Praesens indikativi activi*)

Latyn dilinde işlikler häzirki zamanda (praesens) ýöňkemedede üýtgände düyp sözüň yzyna şu goşulmalaryň goşulmagy bilen ýasalýarlar.

sing

pl.

1. – o

- mus

2. – s

- tis

3. – t

- nt

1. 1-nji topara degişli işlikleriň düyp sözünüň soňundaky -a- harpy 1-nji ýöňkeme birlik sanda –o- ýöňkeme goşulmasy bilen birikýärler, ýa-da –a – harpy düşýär. narrare, narra, narro ;

2. 3-nji topara degişli işlikler 2-nji we 3-nji ýöňkeme birlik sanda (sing), 1-nji we 2-nji ýöňkeme köplük sanda düyp söz bilen goşulma aralygynda baglaýjy –i- harpyny, 3-nji ýöňkeme köplük sanda düyp söz bilen goşulma aralygynda – u- harpyny kabul edýärler.

3. 4-nji topara degişli işlikler 3-nji ýöňkeme köplük sanda düyp söz bilen goşulma aralygynda –u- harpyny kabul edýärler.

San		ýöňkeme, I	II	III	IV
Sing	1.	Narrow	moneo	tego	audio
	2.	narras	mones	teg-i-s	audi-s
	3.	narrat	monet	teg-i-t	audi-t
Pl.	1.	narra-mus	monē-	teg-i-	audimus
	2.	narrā-tis	mus	mus	audi-tis
	3.	narrā-nt	monē-tis mone-nt	teg-i- tis teg-u- nt	audi-u-nt

Tablissadan görünüşü yaly, latyn dilinde işlikler yöñkemedede üýtgände at çalyşmasy ulanylmaýar. Haýsy yöñkemedigini sözlemde işligiň kabul eden goşulmasyna görä bilmeli:

Singularis.o- men, s-sen, t- ol

Pluralis . mus- biz, tis – siz, nt- olar.

S. 1. audio – men diňleýärim

2. audi-s – sen diňleýärsiň

3. audi-t – ol diňleýär.

Pl. 1.audi-mus – biz diňleýäris

2. audi- tis – siz diňleýärsiňiz

3. audi-unt – olar diňleýärler.

Tekstlery okaň we terjime ediň

De Germania

Tacitus Germaniam et vitam incolarum describit. Incolae Asiae vel Africae vel Italiae Germaniam non petunt; metuunt enim silvas terrae et ferociam incolarum. Incolae Germaniae in pegan hastas gerunt. Garleis se non tegunt. Litteras incolae Germaniae neglegunt. Agriculturam saepe curae feminarum committunt.

De Italia

Italia est magna paeninsula Europae. Incolas terra fecunda alit. In terra agricolae laborant. Familiae agricolarum in casis parvis habitant. Italia silvas magnas et pulchras habet. In silvis, ubi bestiae vivunt, multae herbae aliaeque plantae sunt. Italiam aqua Hadriae alit. In aqua Hadriae nautae navigant. Familiae nautarum in ora maritime vitam agunt. Hic mercatura floret.

Söz jumlelerini terjime ediň.

A. 1. Magistra puellis fabulam narrat. 2. Laborāre debēmus. 3. Quid times ? 4. Si vales, bene est, ego valeo. 5. Etiam bestia memoriam habet. 6. Si narras audīre debeo. 7. Si dormīmus nihil audīmus. 8. Si magistra narrat, audīre debētis. 9. Stellae et luna nautis viam monstrant. 10. Puellae statuam rosis ornant. 11. Puella jam littēris studet. 12. Patriam amāre et defendēre debēmus. 13. Pro patria pugnāmus. 14. *Dum spiro, spero.* 15. *Cum tacent, clamant (Cicēre).* 16. *Haud semper errat fama.* 17. *Aquīlam volāre doces.*

B. 1. Luna et stellae noctu terram illustrant. 2. Luna saepe figūrā littērae C habet. 3. Non semper lunam vidēmus : umbra terrae interdum obscurat lunam. 4. Diāna est dea silvārum, praeterae dea lunae est. 5. Diāna sagittas habet. 6. Sagittis Diāna bestias silvārum necat. 7. Minerva est dea pugnārum et item littēras amat. 8. Minerva hastā pugnat. 9. In Graecia et in Italia vides statuas Minervae et Diānae . 10. Sicilia est insula Eurōpae. 11. Incōlae Siciliae agricōlae et nautae sunt. 12. Agricōlae arant terram, nautae navīgant. 13. In oris Siciliae coloniae Graeciae sunt. 14. Non procul ab ora Siciliae est Aetna. 15. *Aquīla non captat muscas.*

Gönükmeler :

1. Ol işleýär. 2. Sen Watan üçin söweşýärsiň. 3. Ýyldyzlar deňizçilere ýol görkezýärler. 4. Eger sen sag bolsaň, örän gowy, bizem sag. 5. Men hiç zat eşidemok. 6. Haýwanlaryň hem ýady (aňy) bar. 7. Sen gürrüň berseň, biz diňlemeli. (diňlemäge borçly).

Sözlük

amo – āvī- ātum – āre 1- söylemek, gowu görmek, halamak
aro. 1- yeri sürmek, agdarmak
audio – īvī- ītum – īre 4- diñlemek, gulak salmak
bestia – ae,f – yabany haywan.
clamo-āvī-ātum –āre – gygyrmak
debeo-debui, debitum- ēre- borçly olmak
doceo, docui, doctum-ēre – öwretmek, okatmak
dormio-īvī- ītum- īre – uklamak
erro – āvi-ātum, āre – azaşmak, yalñyşmak
fabula –ae,f – erteki, hekaýa, basnyýa.
habeo-habui-habītum-ēre- bar olmak.
laboro-āvi-ātum-āre – işlemek, zähmet çekmek.
littēra-ae,f – harp, hat, edebiyat.
memoria-ae,f – ýat, akyl, aň.
monstro-āvi-ātum-āre- görkezmek
narrow-āvi-ātum-āre- gürrüň bermek
nihil- ýada, hiç zat
numero-āvi-ātum- āre – hasaplamak, sanamak
orno –āvi – ātum –āre – bezemek
patria –ae,f – watan
pro (Abl. bilen) – üçin, yerine
pugno- āvi –ātum- āre- söweşmek, göreşmek
quis? quid?- kim?, näme?
spero –āvi, ātum – āre – umyt etmek
sum, fui – esse – bar olmak
taceo- tacui- tacitum-ēre – dymmak
valeo- valui- ēre- sagdyn, güýçli olmak, hoşlaşmak

Gönükmeler :

1. Düşümde üýtgediň : fabula antiqua – gadymy erteki ; mea patria – meniň Watany (sing) . copiae magnae – uly goşun (pl).

2. Atlaryň haýsy düşümedigini anyklaň we olaryň baş düşümde (Nom) birlik we köplük sanda aýdyň : incōlam; vīam, fabulā, pugnā, nautārum, bestiārum, filias, puellas.

3. İşlikleriň sözlükde berilişiniň görnüşlerini ýazyň : narro 1 ; pugna -1 ; numero 1; laboro 1; finio 4 ; dormio 4; lego-3; habeo – 2 ; we olary häzirki zamanda ýöňkemedi üýtgediň.

4. Aşakda berilen işlikleriň nämälim (infinitiv) görnüşi boýunça haýsy topara degişlidigini bilň, olaryň terjimesini, düýp sözünü (esasyňy), we 1-nji ýöňkeme birlik san görnüşini ýazyň :

Amāre – söýmek ; audire – diňlemek ; clamāre – gygyrmak ; condere – döretmek ; accusare – günäkärlemek ; credere – ynanmak ; dare – bermek ; debere – borçly bolmak ; dicere – aýtmak, diýmek ; docere – okatmak, öwretmek ; ducere – alyp barmak ; errare- ýalňyşmak ; finire- gutarmak; habere- bar bolmak; mittere – göýbermek, ugratmak; movere- herekete getirmek ; numerare – hasaplamak , sanamak ; scribere – ýazmak ; sentire – duýmak ; servire – hyzmat etmek; tenere- tutmak, saklamak ; videre – görmek, seretmek; vincere- ýeňmek, üstün çykmak.

Nusga :

Nämälim formasy	Terjimesi	Haýsy topara degişli	Düýp sözi (esasy)	1-nji ýöňkeme birlik san
agëre	ýerine ýetirmek	3	age	ago

5. Aşakdaky işlikleriň nämälim (infinitiv) görnüşini ýazyň.

I. – amo, accuso, clamo, do, erro, numero;

II – debeo, doceo, habeo, moveo, teneo ;

III-ago, cedo, credo, duco, mitto, scribo, lego, condo;

IV – audio, finio, sentio, servio.

6. İşlikleriň goşulmasynyň esasynda haýsy ýöňkemedede durandygyny anyklaň we türkmen diline terjime ediň:

Amamus, auditis, clamant, das, dat, debet, debētis, docēmus, eras, finiunt, habent, laudat, numerātis, sentit, sentiunt, servio, servimus, tenes.

1. III-topara deġiqli iřlikleriň h zirki zamanda y  nkemede  ytgeyři.
2. Iřligiň buyruk g rn ři (Imperativus)
3. At  alymalary (Pronomina personalia)
4. Ga dym  alymasy (Pronomen reflexivum)

1) III-topara (y  nkem ) deġiqli işlikler iki topara III^a we III^b b l ny rler. III^a topara deġiqli işlikler y  nkemede  ytg nde 2-nji , 3-nji y  nkeme birlik sanda we 1-nji, 2-nji y  nkeme k pl k sanda d y p s z bilen goşulma aralykda –i – harpyny kabul edy rler. 3-nji y  nkeme k pl k sanda –u- harpyny kabul edy rler.

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
1. mitto	mitt-i-mus
2. mitt-i-s	mitt-i-tis
3. mitt-i-t	mitt-u-nt

III^b – topara deġiqli iřlikler y  nkemede  ytg nde 4-nji topar iřlikler y ly  ytgey rler, y agny birlik we k pl k sanlarda d y p s z bilen gořulma aralygynda –i- harpyny kabul edy rler. Olaryň has k p gabat gely nleri řulardyr. :

capi , c pi, captum, cap re – almak
 facio, f ci, factum, fac re – işi y erine yetirmek
 fugio, fugi, fugitum, fug re- ylgamak, ga mak.
 jasio, jeci, jactum, jac re- zy mak.

<u>Nusga:</u>	<i>sing</i>	<i>pl</i>
	1. capio	capimus
	2. capis	capitus
	3. capit	capiunt

2. İşlikleriñ buýruk görnüşi. (Imperativus).

İşligiñ buýruk görnüşi 2-nji ýöñkeme birlik we 2-nji ýöñkeme köplük sanda, barlyk we yokluk görnüşinde ulanylýar.

İşlik 2-nji ýöñkeme birlik sanda işligiñ düýp sözi, köplük sanda düýp sözüñ yzyna –**te**- goşulmasynyñ goşulmagy bilen ýasalýar. *a) barlyk görnüşi.*

I. – accusāre, - auccusa ! – accusa-te

II. – monēre, mone – mone-te

III – legēre, lege – leg-i-te

IV – audire – audi- audite

3-nji topara degişli işlikler köplük sanda düýp söz bilen goşulma aralygynda –**i**- harpyny kabul edýärler.

b) Ýokluk görnüşi :

Ýokluk görnüşi birlik sanda işligiñ nämälim görnüşiñiñ öňünden 2-nji ýöñkeme birlik sanda noli, 2-nji ýöñkeme köplük sanda nolite – sözleri goýulýar.

noli auccusare !

nolite auccusare !

Aşakdaky işlikleriñ buýruk görnüşleriñ ýasalşyny ýatda saklaň.

facēre – fac ! facite

ducēre- dic ! ducite

dicēre – dic ! dicite

ferre – fer ! ferrite

esse – es; este

At çalışması (Pronomina personalia)

Latyn dilinde at çalışmaları 1-nji we 2-nji yönkeme birlik we köplük sanda bar.

ego- men	nos – biz
tu – sen	vos – siz

Latyn dilinde 3-nji yönkemedede at çalışması yok, onuñ yerine is, ea, id, ýada ille, illa, illud (ol,olar) görkezme çalışmaları ulanylýar.

At çalışmasınyñ düşümde üýtgeýşi.

<i>Sing</i>	<i>Pl.</i>
N .V – ego, tu	nos, vos
G. – mei , tui	nostris, vestry
D . – mihi, tibi	nostrum,
vestrum	
Acc. – me, te	nos, vos
Abl – me, te	nobis, vobis

Gäydym çalışması (Pronomen reflexivum)

Latyn dilinde güydym çalışması birlik we köplük sanda birmeñzeş bolýar we düşümde at çalışması ýaly üýtgeýär.

N.
G- sui
D – sibi
Acc – sē
Abl – sē

Gäydym çalışması diñe 3-nji yönkeme üçin ulanylýar. Beýleki yönkemeler üçin degişli at çalışması ulanylýar.

defendo me – özümü goraýaryn
defendit se- özüni goraýar.

Ýa-da : in aqua me video – men özümü suwda görýärim.
te vides – sen özüňi görýarsıň
se videt – ol özüni görýär.
nos vidēmus – biz özümüzizi görýäris
vos vidētis – siz özüňizi görýarsıňiz.
se vident – olar özlerini görýärler.

De Diana et Minerva

Diana et Minerva magnae et clarae deae sunt. Diana dea silvarum, praeterea dea lunae est. Dea sagittas habet. Sagittis bestias silvae necat. Minerva dea pugnarum est. Minerva hasta pugnat. Minerva quoque dea sapientiae est et litteras amant. Feminae Romanae dearum iram timent. Itaque saepe deas orant et aras rosarum coronis ornant. In Italia multas dearum statuas marmoreas etiam nunc videmus.

Sözlemleri terjime ediň:

A. 1. Ita scribo, ut sentio. 2. Natura nihil causā gignit. 3. Quis in vitā nunquam errat ? Qui nihil agit. 4. Unde venis ? E silvā. 5. Lectum venīmus. 6. Avaritiam neque copia, neque inopia minuit. 7. Quid ibi struis ? Quid struunt ? 8.

Pecuniam tibi redo. 9. “Cedo” facit perfectum “cessi”, “cado” – “cecīdi”, “caedo–cecidī”. 10. Nautae insulam capiunt. 11. *Bis dat, qui cito dat.* 12. Epistulas mihi scribē mittēque. 13. Mecum legīte, mecum scribīte ! 14. Amīca nos ad se vocat. 15. Vivē valēque. 16. Credīte mihi ; semper vobis credo. 17. Recēde a me ! 18. Noli me tangere ! 19. Nolite ad me venīre hodie. 20. Fabulas poētarum libenter legimus. 21. Nolīte tacēre, si dicēre debētis. 22. Vivēre est cogitare.

B. 1. Agricolae terram colunt. 2. Dum vivīmus, laborāre debēmus. 3. Quid vides in silva ? 4. Quid agis ? Quid agitis ? 5. Nolite dicēre, si nescītis. 6. Si taces, consentis. 7. Natura nihil facit frustra. 8. Pilam puellae video. 9. Nihil habeo ad te scribēre. 10. Tibi ego dico, an non ? 11. Epistulam a te accipio. 12. Audi, scribē, legē ! 13. Fabulam nobis narrā, filia ! 14. Exercēte memoriam ! 15. Discite linguam Latīnam ! 16. *Qui quaerit, repērit.* 17. *Epistula non erubescit.* 18. *Festinā lente !* 19 *Notā bene !* (=N.B).

Sözlük

a, ab, abs (Abl) – dan , - den (goşulma)

ago, ēgi, āctum – ěre,3 – alyp bermek, ýerine ýetirmek, hereket etmek.

capio, cepi, captum – ěre, 3 – almak

cēdo, cessi, cessum, ěre,3 – gitmek, düşmek, yol bermek.

copia – ae,f – ätiyaç, baýlyk, köp, artykmaç.

copie, f – göçürme, kopiya
 credo, credīdi, credītum, - ěre, 3 – ynanmak
 cum (Abl) – bile, bilen.
 dico, dixi, dictum – ěre 3 – aytmak, diyemek, geplemek.
 do, dēdi, datum, darē, 1 – bermek
 e, ex (Abl)- dan, -den (goşulma)
 ego, mei – men, meni
 facio, fēci, factum – ěre, 3 – yerine yetirmek, etmek
 lēgo, lēgi, lēctum – ěre, 3 – okamak, yygnamak.
 mitto, misi, mussum- ěre, 3 – göybermek
 natura, ae, f – tebigat
 nos, nostril, - biz, bizi
 pecunia, ae, f – pul, manta
 redo, redidīdi, reddītum – ěre, 3 – yzyna bermek,
 gaytarmak
 scribo, scripsi, scriptum, ěre, 3 – yazmak
 sed- emma
 sui, sibi – özūñ, özūñi
 tu, tui – sen , seni
 vēnio, vēni, ventum – ĩre, 4 – gelmek, barmak
 voc, vestry – siz, sizi.

Gönükmeler :

1. Düşümde üytgediñ : nostra, magistra, divitiae
magnae (Pl)
2. Agricola, causa, poēta, fabula, pugna, insula,
nauta, sözlerini Acc. Sing we Pl . goýuñ.
3. Işlikleriñ haýsy topara (yöñkemä) degişlidigini
biliñ ; docēre, dicēre, vidēre, vivēre, tacēre, scribēre,

sentire, vincēre, venīre, legēre, colēre, scīre, agēre.
Şu işlikleri 1-nji yöhnkeme birlik sanda we 3-nji
yöhnkeme köplük sanda aýdyň.

4. İşlikleriň haýsy yöhnkemededigini bilň we olary 1-
nji yöhnkeme birlik sanda hem-de nämälim görnüşini
aýdyň : colimus, vivimus, scribimus, regimus,
venimus, dicitis, vincitis, sentitis, legunt, vivunt,
agunt, sciunt. Şu berlişini terjime ediň.

5. İşlikleri 1-nji we 2-nji yöhnkeme birlik sanda we 3-
nji yöhnkeme köplük sanda goýuň : cogitare,
imperare, colere, errare, legere, pugnare, premere,
scribere, monstrare, vivere, narrare, vincere.

6. İşligi buýruk (Imperativus) görnüşde aýdyň ;
dicere, audire, vocare, legere, videre, venire.

7. Latyn diline terjime ediň !

1. Maňa hat ýaz! 2. Meniň aýdanlarymy diňle! 3.

Maňa hekaýa okap ber!

4. Meniň ýanyma gel!

1. Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 2-nji görnüşi.
2. Datīvus commode et incommode.

Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 2-nji görnüşe baş düşümde (Nom) birlik sanda – us- , er- bilen gutarýan mužskoý rot atlar, soňy – **um** – bilen gutarýan sredniý rot atlar degişlidir. Olaryň esasy aýratynlyklary (Gen), eýelik düşümde – i – goşulmasyny kabul edýärler.

Meselem : discipulus – i, m – okuwçy,
 Amicus i, m – dost
 Liber, libri, m – kitap
 Ager, agri, m – meýdan ýer
 Bellum, i ,n – uruş, söweş
 Verbum, i ,n – söz, işlik

- **us** bilen gutarýan mužskoý rot atlaryň düşümde üýtgeýşi.

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
Nom. amicus	amici
G. amic- i	amic-orum
D. amic-o	amic-is
Acc. amic-um	amic-os
Abl. amic-o	amicis
Voc. amic-e	amic-i

- **er** bilen gutarýan mužskoý rot atlar.

-**er** bilen gutarýan atlar düşümde üýtgände käbir atlaryň – er goşulmasynda eýelik düşümde – e- düşüp galýar, meselem ; ager- agri, liber- libri.

Şeýle ýagdaýda adyň Genetiv, düşümdäki görnüşiniň soňundan –i- harpyny aýyryarys we beýleki düşümlerde şonuň ýerine düşüm goşulmalaryny goýýarys :

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
N. ager	agri
G. agr-i	agr-orum
D. agr-o	agr-is
Acc. agr-um	agr-os
Abl. agr-o	agr-is
Voc. ager	agr-i

Emma hemme atlar bolar ýaly üytgemeýär, ýagny (hemme düşümlerde) –**e-** harpy saklanyp galýar.

Meselem : sözlükden *puer* sözünü tapýarys, ol (Gen) eýelik düşümde *pueri* görnüşde bolýar.

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
N. puer	puer-i
G. puer-i	puer- orum
D. puer-o	puer-is
Acc. puer-um	puer-os
Abl. puer-o	puer-is
Voc. puer	puer-i

Sredniý roda degişli atlar düşümde üytgände çykyş düşümiň goşulmasy degişli sanda baş düşüm bilen gabat gelýär. Köplük sanda görkezilen düşümde atlar –**a-** harpyny kabul edýärler.

-um – bilen gutarýan sredniý rot atlaryň düşümde üytgeýşi:

<i>sing</i>	<i>pl</i>
N. verbum	verb-ā
G. verb-i	verb-orum
D. verb-o	verb-is
Acc. verb-um	verb-ā
Abl. verb-o	verb-is
Voc. verb-um	verb-ā

Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 2-nji görnüşi ýaly mužskoý we sredniý rot sypatlar we eýelik çalyşmalary hem üýtgeýärler.

Meselem :

<i>Sing</i>	<i>Pl</i>
N. magnus	magni
G. magni	magnorum
D. magno	magnis
Acc. magnum	magnos
Abl . magno	magnis
Voc. magne	magni

Teksti okaň we terjime ediň

De Germanis antiquis

Germani antiqui ancolebant inter Oceanum et Danubium fluvium. Tum Germania magnas silvas habebant; in silvis habitabant uris, et lupi, et cervi, et aliae silvas ferae bestiae. Germani oppida ignorabant. Parva foedaque aedificia erant domicilia Germanorum. Populi finitimi antiquos Germaniae incolas uti bellicosos, ita feros putabant. Neque errant in antiquorum Germanorum numero agricolae seduli, aut poetae praeclari, aut nautae periti. Otium Germanis molestum erat. Itaque, aut populas finitimos bello domabant, aut alii cum alii bellabant.

Sözlemleri terjime ediň:

A. 1. Amicus mecum legit et scribit. 2. Magister monet puërum : “Stude , puer ! Labōra, discipule !”. 3. Qui agrum colit, agricola est. 4. Puëri libros poëtārum legunt. 5. Medīci causas morbōrum invenire student. 6. Non nobis tantum vivīmus, sed patriae et amicis. 7. Patriam in periculus vīri defendēre debent. 8. Ante portas est bellum. 9. Inter bella et pericula non est locus otio. 10. Noli tanger cīrculus meus ! 11. Helvetii arma capiunt, in Romānos incēdunt. 12. *Elephantum ex musca facis.* 13. *Verbum movet, exemplum trahit.* 14. *Otium post negotium.* 15. *Ignorantia non est argumentum.* 16. Morbōrum rededum quaero.

B. 1. Magistri discipulos docent. 2. Discipuli magistro epistulam scribunt. 3. Fluvius campos irrīgat. 4. Non magister ad discipulum, sed discipulus ad magistrum venīre debet. 5. Amīci libros a me accipiunt. 6. Magistri docent puëros verba recte legēre et scribēre. 7. Romāni in ripa fluvii castra ponunt. 8. *Periculum est in mora.* 9. *Inter arma tacent musae.* 10. *Aliēna vitia in aculus habēmus, a tergo nostra sunt.* 11. *Lupus non mordet lupum.*

Sözlük

ager, agri, m - ager, agri, m – ýer, meýdan, sürülen ýer.

amīcus, i, m (amo) – dost

ante (Acc) – çenli, öňi, öňünde

bellum,i, n – uruş, söweş, jeň

defendo, fendi, fensum – ěre, 3 - goramak

discipulus – i,m (disco) – okuwçy

exemplum i, n, - mysal, nusga

inter (Acc) – arasynda
 liber, libri, m – kitap ; azat, çagalar
 locus, i, m - (oturmak üçin) ýer, oturgyç
 magister, tri, m – mugallym, halypa
 moneo- ui, ĩtum, ěre, 2 – ýatlamak, ynandyrmak,
 çagyrmak.
 moveo, mōvi, mōtum, ěre, 2 – herekete getirmek,
 tolgundyrmak.
 otium, i, n – dynç alyş
 porta, ae, f – derweze, gapy, bosaga.
 puer, puěri, m – çaga, oglan
 qui, quae, quod – kim, name- ýan, ýän (goşulma)
 studěo, ui – ěre, 2 – meşgullanmak, yhlas etmek
 tango, tetěgi, tactum, ěre 3- eliňi degirmek, ellemek.
 traho, traxi, tractum, ěre 3 – äkitmek ; gyzyklanmak,
 verbum, i, n – söz, işlik (gramm).
 vir, viri, m – är, erkek adam
 vivo, vixi, victum, ěre 3 – ýaşamak

Gönükmeler :

1. Sesli okaň : aměcus, meděcus, discěpulus, periculum, veněmus, vivěmus, servětis, tegětis.
2. İşlikleriň esasy , nāmālim (Infinitivus) görnüşini aýdyň :
voco1, impero1, nuntio 1, creo 1,
3. Düşümde üytgediň : campu latus, liber noster, bellum longum.
4. Aşakdaky mužskoĵ we ženskiĵ rod atlaryň haýsy düşümdedigini biliň, olary Nom. we Gen. birlik sanda goýuň ; causam, campum, campos, linguam, aměcum, agricolas, agros, libros, magistram, magistras, magistrum, magistros.

5. Gen. Pl. görnüşden atlaryň esasyny biliň : poētārum, linguārum, copiārum, bellorum, exemplorum, locorum, şu atlary Acc. Sing-da goýuň.

6. Aşakdaky sredniý rot atlary Nom. Acc, Pl görnüşinde goýuň: fatum-ykbal; instrumentum – gural; oppīdum-şaher; signum- nyşan; imperium- buýruk;

7. Nom. Acc. Pl. berilen sredniý rot atlary Nom. Sing-da aýdyň : exempla- nusga; bella- söweş ; pericula- gorkuly, howply ; astra- ýyldyz; dona- sowgat.

8. *Terjime ediň :*

1. Men saňa kitap göýberýärin. 2. Meniň bilen oka ! 3. Mugallym okuwçylary bilen hat ýazýarlar. 4. Dost maňa hat ýaz ! 5. Rimliler ýarag aýarlar we gelwetleriň üstüne çozýarlar.

1. Sypatlaryň düşümde üýtgeýşiniň 1-nji we 2-nji görnüşleri.

2. Eýelik çalyşmalary.

3. Participium perfect passive we

Participium future aktivi.

4. Ille, iste, ipse görkezme çalyşmalary.

Sypatlaryň düşümde üýtgeýşiniň 1-nji we 2-nji görnüşleri.

Sypatlar latyn dilinde goşulmasyna laýyklykda rotlara bölünýärler. Şol goşulmalara laýyklykda olar – a goşulmasy bolsa (ženskiý rot) 1-nji görnüşe; - us, - er, - um goşulmalary bolsa 2-nji görnüşe degişli.

magnus, magna, magnum – uly

liber , libëra, libërum – azat, erkin.

pulcher, pulchra, pulchrum – owadan

Sypatlaryň düşümde üýtgeýşi.

Nusga :

Düşümler	Singularis		n	Pluralis		
	m	f		m	f	n
Nom	magnus	magnā	magnum	magni	magnae	magnā
Gen	magni	magnae	magni	magnorum	magnarum	magnorum
D.	magno	magnae	magnō	magnis	magnis	magnis
Acc.	magnum	magnam	magnum	magnos	magnas	magnā
Abl.	magno	magnā	magnō	magnis	magnis	magnis
Voc.	magnē	magnā	magnum	magni	magnae	magnā

Eýelik çalyşmalary. *(pronomīna possesīva)*

Eýelik çalyşmalary sypatlar ýaly goşulmalary kabul edýärler we düşümde hem birmeňzeş üýtgeýärler.

1) meus (m), mea (f), meum (n) – meniň

2) tuus (m), tua (f), tuum (n) – seniň

3) suus (m), sua (f), suum (n) – seniň, olaryň

1) noster (m), nostra (f), nostrum (n) – biziň

2) vester (m), vestra (f), vestrum (n) – siziň

Nota bene ! Eýelik çalyşma sözlemiň eýesi haýsy
yöňkemede bolsa şoňa gabat gelýär.

Meselem : Lego librum meum – Men (öz), (meniň)
kitabymy okaýaryn.

Legis librum tuum – Sen öz (seniň) kitabyňy
okaýarsyň.

Legit librum suum – Ol öz kitabyny okaýar.

Legimus librum nostrum – Biz öz kitabymyzy
okaýarys.

Legitis librum vestrum – Siz öz kitabyňyzy
okaýarsyňyz.

Legunt librum suum – Olar öz kitaplaryny
okaýarlar.

Görüşümüz ýaly hemme eýelik çalyşmalary türkmen
dilinde diňe bir söz bilen (öz) aňlatmak bolýar.

Participium perfecti passive

(öten zaman ortak işliginiň gaýdym derejesi).

Participium perfecti passive işligiň Supin görnüşiniň
esasynyň yzyna – **us, - a, - - um** goşulmalarynyň
goşulmagy bilen ýasalýar.

1. narratum, narrat-us, narrat-a, narrat-um –
aýdylan, gürrüň edilen.

2. defendēre, defenses, defense, defensum –
goralan

3. legēre, lect-us, lect-a , lect-um, - okalan,

4. audire, audit-us, audit-a, audit-um – diňlenen.

Participium future active

(geljek zaman ortak işliginiň düýp derejesi).

Participium future active hem işligiň Supin görnüşiniň
esasynyň yzyna – **ur, - us, - a, - um** rot goşulmalarynyň
goşulmagy bilen ýasalýar. İşligiň şu görnüşi haýsam bolsa
bir zady , işi ýerine ýetirmäge hereket etmegi, pikir etmegi
aňladýar.

Ornat – **ur – us – a – um** – bezemegi pikir etdim
(isledim).

Hemme işlikleriň ýasalyşy bir meňzeş.

Ille, ipse, iste, görkezme çalyşmalary.

Iste, ista, istud – bu , ol, 2-nji ýöňkemä degişli bolan zatlary görkezýär.

Ipsē, ipsa , ipsum – özi

Ille , illa , illud – ol, şol

Görkezme çalyşmalarynyň düşümde üýtgeýşi.

<i>Sing.</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>Pl.</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N.	ille	illa	illud	illi	illae	illā	
G .		illius		illorum	illārum	illōrum	
D .		illi			illis		
Acc .	illum	illam	illud	illos	illās	illa	
Abl .	illo	illā	illō		illis		

Istē , ista, istud hem şular ýaly üýtgeýärler.

IN SCHOLA

Schola nostra haud procul a foro oppidi nostril sita est. In schola sunt multa auditoria. Auditoria sunt magan et clara. De fenestris auditorii nostril vias latas et stratas rectas, aedificia magnificia, theatrum pulchrum et hortum publicum discipuli visere possunt.

In auditorio nostro tabula nigra it charta terrae nostrae, mensae et selae magistri et disipulorum sunt.

Hora studii instat. Iam cuncti discipuli adsunt. Magister in auditorium intrat, discipuli surgunt et magistrum salutant.

Sözlemleri okan we terjime ediň

A. 1. Longa via est; prop̃era ! 2. Ista cura tua est, non mea. 3. Salve, amīce, salve , bone vir ! – Salvete , amīci ! – Ut te habes ? – Gratiam ago, sanus sum . At vos ut habētis ? – Gratiam agīmus, sani sumus , ut vides. 4. Nauta bonus ventum non timet. 5. Aeterna est clarōrum virōrum memoria. 6. Consiiū tuū plenum sapientiae est . 7. Consilia nostra cum vestries consentiunt. 8. In Graecia et in Italia vides pulchra monumenta Graecōrum et Romanōrum antiquōrum. 9. Malum est aliud dicēre, aliud sentīre. 10. Quid est amīcus ? *Alter ego*. 11. Saepe viri fallunt, tenēre non saepe puēllae (O.v.) 12. Filus amīci nostri aegrotus est ; medīcum ad illiū advocāmus. 13. Legāti totius Galliae Romam veniunt. 14. Multis nocet, qui uni facit injuriam. 15. Mihi cum illo negotium est. 16. In poētis non Homēre, soli locus est. 17. *Habent sua fata libelli*. 18. *Littēra scripta manet*. 19. *Cognosce te ipsum !* 20. Injuriam qui facturus est, jam facit.

B. 1. Discipulus meus fabulam lectam nobis narrat. 2. Homērus poeta clarus est. 3. Nautae nostri insulam capiunt. 4. De lingua stulta veniunt incommode multa. 5. Alter alterīus eget consilio. 6. Nunquam aliud natura, aliud sapientia dicit. 7. Injuriam illi puēro facis. 8. Puēro libri boni sunt. 9. Malus est, qui beneficium scit accipēre et reddēre nescit. 10. Scribe ad me, mi Attīce ! 11. *Per aspēre ad astra*. 12. *Errāre humanum est*. 13. *Vae victis !* 14. *Mala herba cito crescit*.

Sözlük

ad (Acc) – çenli, ýanynda
alius – a, - ud, - başga
alter, ěra, ěrum – ikiň biri, başga
consilium i,n – maslahat, çözgüt
fallo, felelli, falsum, ěre 3 – aldamak, ýalan sözlemek.
gratia, ae, f – minnetdarlyk, gözellik.
ille, illa, illud – ol (belli),
iniuria, ae, f – adalatsyzlyk
ipse, ipsa, ipsum – özü,
iste, ista, istud – şu
longus – a, - um, - uzak, uzyn.
malus – a – um – erbet, ýaman
meus- a, - um, - meniň
negotium, i, n – iş, işli
noster, nostra, nostrum – biziň
pulcher, pulchra, pulchrum – owadan
sanus – a – um – sagdyn, sag
sapientia, ae, f – akyly, dana
solus – a – um – ýeke-täk, bir
suus – a- um – özü , özüniň
timeo, ui, - ěre2 - gorkmak
totus – a –um – bütün, bary, hemmesi
unus – a- um - ýeke, bir
vester- tra – trum – siziň
vīdeo, vīdi, vīsum – ěre 2 – görmek, seretmek

Gönükmeler :

1. Aşakdaky işlikleri häzirki zamanda ýöňkemedede üytgediň , soň nämälim görnüşinde (Infinitivus) aýdyň we işligiň buýruk görnüşini ýasaň.

porto 1, taceo 2, colo 3 , vënio 4.

2. Sredniý rot atlary Nom. we Acc. Pl goýuň. consilium – maslahat ;

monumentum – ýadygärlik ; negotium – iş .

3. Düşümde üytgediň : ille poëta clarus ; istud exemplum bonum ; nauta noster ; ista cura

4. İşliklerden participium perfecti passivi we futūri activi ýasaň ; monstro 1, doceo 2, scribo 3, finio 4.

5. Filia sözünü filius sözi bilen çalyşyp sypatlar bilen baglansdyryň : filia mea, pulchra, bona, mala, prima, sola.

1. İşligiň gaýdym derejesi (Passiv)

2. İşligiň häzirki zaman gaýdym derejesiniň nämälim görnüşü.

İşligiň häzirki zaman gaýdym derejesi (Praesens indicative passivi).

İşligiň häzirki zaman gaýdym derejesi (Passiv), düýp derejeden (activ) diňe ýöňkemedede kabul edýän goşulmalary bilen tapawutlanýar.

Gaýdym derejede häzirki zamanda işlikleriň kabul edýän goşulmalary.

Sing

1. – or – r

2. – ris

3. - tur

Pl

- mur

- mini

- ntur

Bellik : 3-nji topara degişli işlikler 2-nji yönkeme birlik sanda baglaýjy –i- harpynyň yerine –e- harpyny kabul edýärler :

1. defendor	defendimur
2. defend-e-ris	defendi-tur
3. defend-i-tur	defend-u-tur

3-nji we 4-nji topara degişli işlikler gaýdym derejede (Passiv) 3-nji yönkeme köplük sanda düyp söz bilen goşulma aralykda –u- harpyny kabul edýärler.

Işlikleriň häzirki zaman gaýdym derejesinde (Passiv) yönkemedede üytgeýşi.

<i>Sing.</i> ornare 1,	monēre 2,	mittēre 3 ^a
1. orn-or	mone-or	mitt-or
2. ornā-ris	monē-ris	mittē-ris
3. ornā-tur	monē-tur	mitti-tur
<i>Pl.</i> orna-mur	monē-mur	mitti-mur
2. orna-mini	mone-mini	mitt-mini
3. orna-ntur	mone-ntur	mitt-u-ntur

	capēre 3 ^{b)}	audīre
<i>Sing</i>	cap-i-or	audi-or
	cap-e-ris	audi-ris
	cap-i-tur	audi-tur
<i>Pl.</i>	cap-i-mur	audi-mur
	capi-mīni	audi-mīni
	capi-u-ntur	audi-u-ntur

2. Işligiň häzirki zaman gaýdym derejesiniň nämälim (infinitives praesentis passivi) görnüşi

Işlikleriň häzirki zaman gaýdym derejesiniň nämälim görnüşi ýasalanda I, II, IV – topara (ýöňkemä) degişli işlikler düyp sözüniň soňuna – ri - goşulmasyny kabul edýärler, III – topara degişli işlikler düyp sözüniň yzyna –i- harpyny kabul edýärler.

accusāre, accusāri – günäkärlemek
monēre, monēri – ýatlatmak
defendēre, defend-i- goramak
punīre, punī-ri – jezalandyrmak

Tekst okaň we terjime ediň.

In Schola

In aliis bibliothecae nostrae libris de historia Europae aliarumque mundi terrarum, de vita ac institutis antiquos perpetua bella gerere, multa oppida ab inimicis deleri, incolas victorum oppidorum servos reddi.

Libri saepe tabulis pictis ornati sunt: ita argumentum librorum illustrantur. Ecce in una libri pagina oppidum antiquum pictum est. oppidum in alto loco situm est, muro atquw fossa cingitur. Firmo muro atque lata et alta fossa oppidum defensum est. Intra oppidi muros nonnulla aedificia ab incolis construe, materiam advehi, vias muniri videmus. Haud procul ab oppido parvus fluvius profluit, fluvio campus latus adiacet, ubi viri et pueri ludos instituunt et ad bellum exercentur: hastas et discos iaciunt, gladiis pugnant, dein in fluvii undis lavantur et natas. Hic campus a Romanis campus Martius appellatus est, quia Mars apud antiquos Romanos bellorum dues putatur.

Sözlemleri okan we terjime ediň.

A. 1. *De te fibula narrātur.* 2. Victoria concordia gignitur. 3. Magna copia aquae campus irrigatur. 4. Si discipuli bene student, a magistris laudantur. 5. Statuae virorum clarorum rosis ornantur. 6. Instrumenta et arma e ferro parantur. 7. Patria in perculis a viris defendi debet. 8. Nemo debet bis puniri pro uno delicto. 9. *Nullum periculum sine periculo vincitur.* 10. Ex agro non culto frumentum frustra expectatur. 11. Amicitia humana maxime negotiis bonis capitur. 12. Sine causa a te accusor. 13. Agri ab agricolis coli debent. 14. Epistulae acceptae statim rescribe. 15. Modo indicativo definimus, quod agitur a nobis aut ab aliis. 16. Amicus meus Lucius vocatur, ego vocor Marcus, et tu? 17. *Tertium non datur.*

B. 1. Troia a Graecis expugnatur. 2. Pueri a magistris erudiuntur. 3. Galli ad Clusium oppidum veniunt castra Romanorum, prope posita, oppugnaturi. 4. Poetae audientur, leguntur, ediscuntur. 5. Isti libri tibi a me mittuntur. 6. Bellum, quod populos oppressus liberat, iustum ac necessarium est. 7. *Clavus clavo pellitur.* 8. *Audacia pro muro habetur.*

Sözlük

accuso, āvi, ātum, āre 1 – günäkärlemek

agricola, ae, m – daýhan

arma, ōrum, n (pl. t) – ýarag

bis – iki gezek

bonus, a, um – gowy

campus, -i- m – ekin meýdany, düzlük

causa- ae – f – sebäbi, iş

clarus a, um – ýagty, dury, belli, tanymal, meşhur
colo, colui, cultum, ěre 3 – (ýer) bejermek
de (Abl) – hakynda- dan- den, barada
epistula, ae, f – hat, nama.
gigno, genui, genitum, ěre 3 – dogulmak, döretmek,
öndürmek
humānus, a, um - adamkärçilik, ynsanperwer.
laudo – āvi – ātum – are 1- öwmek, magtamak
magnus – a, um - uly, beýik
modus –i, m - ölçeg, usul
nemo – hiç kim
pāro – āvi – ātum – āre 1 – taýýarlamak, getirmek
periculum, i, n – gorkuly, howp,apat
sine (Abl) – siz, syz (goşulma)
vinco, vici, victum, ěre 3 – ýeňmek, üstün çykmak
voco- āvi- ātum- āre 1 – çagyrmak, aýtmak, atlandyrmak.

Gönükmeler :

1. Terjime ediň :

a) Türkmençä – accusatur, defenditur, accusaris, deponi,
legēris,

b) Latynça – berilýär, sen azat edýärsiň, azat edilen,
hasaplanýar.

2. Işlikleri degişli ýöňkemedede gaýdym derejede goýuň !
defendo, absolves, habet, accusamus, mutant, solvitis.

3. Işlikleriň haýsy görnüşdedigini anyklaň ; türkmen diline
terjime ediň.

Monstror, monstrātur, monstrāmus, monstrāmur, numerātis, numerāmīni, numērant, numerantur, doces, docēris, docentur, tegis, tegēris, vincit, vincītur, invenītur, inveniuntur.

4. İşlikleriñ haýsy görnüşdedigini we haýsy topara degişlidigini anyklañ, esasyny tapyñ we häzirki zaman birlik san we nämälim görnüşlerini aýdyñ ;

vocāris, vocāmur, intelleqēris, intellegitur, punītur, puniuntur.

5. Düýp derejedäki sözlemi gaýdym derejä öwürüñ .

1. Natura nihil sine causā gignit. 2. Stellae nautis viam monstrant. 3. Magister discipulos docet. 4. Agricolae agrum colunt.

6. Düşümde üytgediñ. Ille agricola honestus.

7. Syptalary hemme rotlarda Gen. we Acc. Pl-da aýdyñ : clarus, humānus, bonus, antiquus.

8. Terjime ediñ :

1. Ylalaşyk bolmasa ýeñiş gazanyp bolmaz.
2. Biziñ ýerlerimiz derýalardan suwlanýar (passiv).
3. Meniñ dostum täze hekaýalary okaýar (activ, passiv).
4. Rimliler şäheri alýarlar.
5. Bu kitaplary meniñ dostuma göýberilmelidir.

1. Predloglar

2. Prefiksler

3. Esse bilen ýasalýan goşma işlikler.

4. Is, idem çalyşmalary

5. Nädogry işlikler : fero, volo, eo.

1. Predloglar (Praepositiones).

Predloglar latyn dilinde diňe iki düşümde – Accusativus we Ablativus-da ulanylýarlar.

Accusativus bilen ulanylýan predloglar :

ante – ir wagt, çenli, öňünde

ante diem – wagtyndan ön

apud – ýanynda, öňünde, apud Romānos – rimlilerde, apud

judices – kazyň öňünde, ýanynda

circum – töwereginde

contra – garşy

inter – arasynda

ob- zerarly, sebäpli

post – soň, soňundan

trans- üstünden

per – üstünden, wagtyň dowamynda.

Ablativus bilen ulanylýan predloglar :

a, ab – dan, - den (goşulma).

e (ex) – dan, - den, boýunça, ex lege – kanun boýunça

de – barada, - dan, - den, - de monte – dagdan

cum – bile, bilen, astynda (esasynda).

sine- syz, - siz (goşulma).

pro- üçin, ýerine, pro patria – Watan üçin

prae – öňünde, öňde, zerarly.

In (içinde – da, - de) we sub (astynda, aşakda)
predloglary iki düşümde, ýagny nirä ? diýen soraga jogap
berse Accusativus bilen , nirede ? diýen soraga jogap berse
Ablativus bilen ulanýarlar.

Prefiksler

a, ab, abs – (daşlaşmany aňladýarlar), abduco – alyp
gitmek

ad, (golaýlaşma, ýakynlaşma), adduco – getirmek
de, (aýyrmak, bölüp goýmak), depōno- aýratyn bölüp
goýmak.

e, ex (almak, aýyrmak, çykarmak), expōno – daşary
çykarmak.

in (içe hereket), impono.

inter (arasynda bolmak), intersum – arasynda bolmak

ob – (garşylyklaýyn herket), oppōno – garşy goýmak.

com (jemlemek), compōno – ýygnamak

pro (öňe hereket) , procēdo – öňe gitmek.

prae (önde bolmak), praesum – öňde bolmak, başda
durmak.

trans (bir zadyň üstünden), transpōno – üstünden geçirmek

se, sed (bölüniş), separo – bölek, aýratyn bolmak.

per (hereketi soňuna çenli ýetirmek, gutarmak), perficio –
gutarmak

re (yza hereket), redūco – yza çekmek, restauro –
dikeltmek, öňki görnüşine getirmek.

Esse – bilen ýasalýan işlikler.

Latyn dilinde esse işliginiň öňünden birnäçe goşulmalaryň goşulmagy bilen goşma işlikler ýasalýarlar :

ab – sum, ab – fui, ab- esse – daşda bolmak, ýok bolmak, galmak

ad- sum, ad- fui, ad – esse – gatnaşmak, kömekleşmek

de – sum, de- fui, de – esse – yetmezlik, ýok bolmak

intersum, inter – fui, inter – esse – arasynda bolmak, gatnaşmak.

prae- sum , prae – fui, prae – esse – peýda bermek, kömekleşmek.

Goşulmadaky “**d**” harpy çekimli harplaryň öňünden ulanylyar, çekimsiz harplaryň öňünden düşüp galýar.

Esse bilen ýasalýan goşma işlikler yöňkemedede üytgände onuň dine esse işligi üýtgeýär.

Meselem : abesse

Praesens :	1. absum	absûmus
	2. abes	abestis
	3. abest	absunt

Imperfectum	1. abëram	aberāmus
	2. abëras	aberātis
	3. abërat	abërant

is, idem görkezme çalyşmalary.

Sing

m	f	n
is	ea	id (bu, şu)

<i>Sing.</i>	m	f	n
N.V.	is	ea	id
G.	-	eȳus	-
D.	-	ei	-
Acc.	eum	eam	id
Abl.	eō	eā	eo

<i>Pl.</i>	m	f	n
N.V	ei (ii)	eae	eă
G.	eōrum	eārum	eōrum
D.	-	eis (iis)	-
Acc.	eōs	eās	eă
Abl.	-	eis (iis)	-

Idem , eadem, idem görkezme çalyşmasy.

	m	f	n
<i>Sing.</i> N. V	īdem	eadem	idem
G.	-	eiusdem	-
D.	-	eīdem	-
Acc.	eundem	eandem	īdem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem

	m	f	n
<i>Pl.</i> N.V.	eīdem,iidem (idem)	eaedem	eădem
G.	eōrundem	eārundem	eōrundem
D.	eisdem	(iisdem)	(isdem)
Acc.	eōsdem	eāsdem	eădem
Abl.	isdem	iīsdem	isdem

Nädogry işlikler : fero, volo , eo
Ferō, tuli, lātum, fērrē- getirmek, äkitmek.

	<i>Praesens</i>		<i>imperfectum</i>	
<i>Sing.</i>	active	passiv	active	passiv
	1. ferō	fēror	ferrem	fērrer
	2. fers	ferris	ferrēs	ferrēris
	3. fērt	fertur	ferrēt	ferrētur
<i>Pl.</i>	1. fērīmus	fēremur	ferrēmus	ferrēmur
	2. fēritis	ferrēmini	ferētis	ferrēmini
	3. ferunt	feruntur	ferrent	ferrentur

3-nji yōñkeme birlik we köplük sanda hāzirki zaman gaýdym dereje fertur, feruntur - aýdýarlar, diýýärler diýilip terjime edilýär.

Volō , vōlui – vellē (islemek). Işligi

	<i>Praesens</i>	<i>Imperfectum.</i>
<i>Sing.</i>	1. volo	volēbam
	2. vīs	volēbas
	3. vult	volēbat
<i>Pl.</i>	1. vōlūmūs	volibāmus
	2. vōlītis	volebātis
	3. vōlunt	volebant

eo, iī. Ītum, īre – (gitmek) – işligi.

	Praesens	Imperfectum
<i>Sing .</i>	1. eō 2. īs 3. īt	1. ībam 2. ībās 3. ībat
<i>Pl.</i>	1. īmus 2. ītis 3. eunt	1. ibāmūs 2. ibātis 3. ībant

Tekstleri okañ we terjime ediñ

De Aegypto

Aegypto Africae regnum antiquum erat.

Incolae eius praecipue agriculturam exercebant et mercaturam cum populis Europae, praesertim cum Graecis, faciebant. Nilus fluvius et erat, et nunc est, et diu erit certum beneficium naturae, quia in Aegypto raro pluit. Is autem extra ripas diffluit, terram irrigat et frugiferam reddit. Itaque agricolae Aegypti habitant non procul ab eius ripis.

De metallis

Aurum, argentums, ferrum metalla sunt.

Viri multa mettala in terra inveniunt. Multi fluvii auro abundant. Ferrum est necessarium. Ex eo antique parabant instrumenta et arma. Aurum et argentums sunt et diu erunt metalla pretiosa, ea iam apud populus antiquos magnum pretium habebant. Graeci et Romani templa et simulacra deorum auro ornabant.

Sözlemleri okan we terjime ediň.

A. 1. Adsum amīcis, amīci mihi adsunt. 2. Filius meus abest. 3. Inter domīnum et servum nulla amicitia esse potest. 4. Nec servire ulli possūmus, nec imperāre cupīmus. 5. Quis vestrum fabūlam narrātam recitāre potest ? 6. Cur ei puēri ad ianuam stant ? 7. Filiam meam ei viro trado. 8. Causa illīus morbi a medīcis invenīre non potest. 9. Eloquentia viris ornamento est. 10. Ille vir a Romānis in exsilium pellitur. 11. Ille agricōlae silvam caedunt. 12. Multos inimīcos Romāni in ea pugna occīdunt. 13. Velle atque facere non est idem. 14. Libenter id, quod volūmes, credīmus. 15. Fabulam de lupo et agno narrā eis puēris , mi fili ! 16. Ego ipse pretium ob stultitiam fero. 17. Multas curas affērunt libēri, eīdem- multa gaudia. 18. Aqua, quae fluvio Nilo fertur, limōsa est ac frugifēre. 19. Rectā viā eo. 20. Abīte ab oculis !

B. 1. Facio, quod possum. 2. Scientia tibi deest. 3. Dicere bene nemo potest, quod nescit. 4. Videre nostra vitia, ipsi non possumus. 5. Is est vir bonus, qui patriae suae prodest, dum potest. 6. Magister librum eum mihi dat. 7. Beneficium non in eo consistit, quod datur, sed in animo eius, qui dat. 8. Perdo etiam id, quod habeo. 9. Si vis amari , ama ! 10. Et prodesse volunt, et delectare poetae. 11. *Haurit aquam cribro, qui discere vult sine libro.* 12. *Sic transit gloria mundi !* 13. *Cantilēnam eandem canis.*

Sözlük

ab – sum, a- fui, - ab – esse – bolmazlyk, ýok bolmak
ad – sum, a – fui, ad- esse – gatnaşmak, bolmak
caedo, cecīdi, caelum , ěre 3 – bölmek, kesmek, öldürmek
domīnus, I, m – hojaýyn, jenap
eo, ii, ĭtum, ĭre – gitmek
fĕro, tuli, lātum, ferre, - getirmek
filius I, m – ogul
idem, eadem, idem – şol
in-venio, vēni, ventum- ĭre 4- tapmak.
ei, ea, id, - şol, ol
lupus, I, m – möjek, gurt
multus a – um – köp
nullus a- um – hiç-hili, hiç zat ýok
ob (Acc) – zearly
occīdo- cīdi- cisum, ěre 3- öldürmek
oculus I, m – göz
pello, pepuli, pulsum, ěre 3- itmek, kowmak
possum, potui- posse – başarmak.
servio, ivi, ĭtum, ĭre, 4 – gul bolmak, hyzmat etmek.
servus-i-m- gul, hyzmatkär.
sto, stĕti, stātum, āre 1- durmak
trado, didi, dĭtum, ěre, 3- geçirmek,
ullus, a, -um – haýsam bolsa
volo, volui- velle- islemek

Gönükmeler :

1. Häzirki zaman düýp derejede yönkemedede üytgediň :
adsum, absum, transeo, confĕro.

2. Düşümde üytgediñ :

is liber Latīnus (bu latyn dili kitaby); ea terra ignōta (ol nābelli yer (yurt)).

3. İşlikleriñ manysyny biliñ :

venio – gelmek, advenio , convenio, evenio, invenio, praevenio ;

pono – goýmak, depono, compōno, expōno, impōno, praepōno, repōno, propōno.

4. Şu sözleriñ latynça görnüşini aýdyñ : konwensiya, interwensiya, kommissiya, emissiya, transmissiya, instruksiya, konstruksiya, prowokasiya, konsessiya, prosessiya.

**1. Imperfectum indicativi active
et passive (öten zaman)**

2. Futurum 1 (Geljek zaman)

**3. Fero , volo , eo nädogry işlikleriniñ
Imperfectum we Futurum I görnüşleri**

Öten zaman (Imperfectum).

Latyn dilinde işlikleriñ öten zaman düyp derejesi ýasalanda , işligiñ düyp sözüniñ yzyna 1-nji we 2-nji topara (yöñkemä) degişli işlikler – ba- goşulmasyny 3-nji we 4-nji topara degişli işlikler – eba – goşulmasyny kabul edýärler : mysal üçin :

ornāre – ornaba

docēre – doceba

mittēre – mitteba

audire – audieba we deġiqli yönkeme goşulmalaryny kabul edýärler.

Active

<u>Sing.</u>	1. ornāba- m	mittēba – m
	2. ornāba- s	mitt-ēba-s
	3. ornā- ba- t	miit-eba – t
<u>Pl.</u>	1. ornā-bā-mus	mitt-ebā-mus
	2. ornā-ba-tis	mitt -ebā – tīs
	3. ornā- bā- nt	mitt- ebā- nt

Öten zaman gaýdym dereje (passiv) yzyna deġiqli goşulmasynyň goşulmagy bilen ýasalýar.

Passiv.

<u>Sing.</u>	1. ornā- bā- r	mitt- ēba- r
	2. ornā -bā- ris	mitt-ebā – ris
	3. ornā –bā – tur	mitt – ebā – tur
<u>Pl.</u>	1. ornā- bā – mur	mitt – ēbā – mur
	2. ornā – bā – mīnī	mitt- ēbā – mini
	3. ornā – bā – ntur	mitt- ēbā – ntur

Terjimesi : ornabam – men bezedim

ornabar – men bezeldim

ornabas – sen bezediň

ornabāt – ol bezeldi

Geljek zaman (Futurum I)

Işligiň geljek zaman görnüşiňiň düyp (Activ) derejesi 1-nji we 2-nji topara (yöňkemä) deġiqli işlikler düyp sözün yzyna şu goşulmalary kabul edýärler.

<u>Sing.</u>	1. – bo	<u>Pl.</u>	1. – bimus
	2. – bis		2. – bitis
	3. – bit		3. – bunt

Nusga :

<u>Sing.</u>		<u>Pl.</u>	
	1. accusa – bo		accusa – bimus
	2. accusa – bis		accusa - bitis
	3. accusa – bit		accusa – bunt
<u>Sing.</u>	1. vide – bo	<u>Pl.</u>	vide – bimus
	2. vide – bis		vide – bitis
	3. vide – bit		vide – bunt

3 – nji we 4-nji topara (yöňkemä) degişli işlikler şu aşakdaky goşulmalary düýp sözüň yzyna kabul edýärler.

<u>Sing.</u>	1. – am	<u>Pl.</u>	ēmus
	2. – es		ētis
	3. – et		ěnt

<i>Nusga:</i>	<u>III - topar</u>		
<u>Sing.</u> mitt - am		<u>Pl.</u>	mitt- ē – mus
mitt – es			mitt – ē – tis
mitt – et			mitt – ē – nt

	<u>IV- topar</u>		
<u>Sing.</u> audiam			audiēmus
audies			audietis
audiet			audient

Imperfectum (Passive)

	<u>I</u>	<u>II</u>	<u>III</u>
<u>Sing.</u>	ornābar ornabaris ornābāur	monebar monebaris monebātur	mittēbar mittebaris mittebātur
<u>Pl.</u>	ornabāmur ornabāmini ornabantur	monebāmur monebāmini monebāntur	mittebāmur mittebāmini mittebantur
<u>IV</u>			
<u>Sing.</u>	audiebar audiebaris audiebatur	<u>Pl.</u>	audiebāmur audiebāmini audiebantur

fero , volo, eo nādogry işlikleriniñ öten zaman
(Imperfectum) we geljek zaman (Futurum I) görnüşleri
fero, tūli, lātum, fērē.

	Praesens	Imperfectum	Futurum I.
<u>Sing.</u>	ferō fērs fērt	fērrem ferrēs ferret	ferrer ferreris feretur
<u>Pl.</u>	fērīmūs fērtis fērunt	ferrēmūs ferrētis ferrent	ferremur ferimini ferentur

	Praesens	Imperfectum	Futurum I
	<i>Volo, volui, - velle.</i>		
<u>Sing.</u>	volo	volēbam	volam
	vis	volēbas	voles
	vult	volēbat	volet
<u>Pl.</u>	volūmus	volebāmus	volēmus
	vultis	volebātis	volētis
	volunt	volēbant	volent

eo, ii, itum, īre, esse, fui – esse..

	<u>Praesens</u>	<u>Imperfectum</u>	<u>Futurum I</u>
<u>Sing.</u>	1. eo,	ibam,	ibo,
	2. is,	ibas,	ibis,
	3. it,	ibat,	ibit,
<u>Pl.</u>	1.imus,	ibāmus	ibīmus
	2.itis,	ibātis	ibitis
	3.eunt,	ibant	ibunt

Okañ we terjime ediñ.

De perfidia punita.

Olim bellum erat inter Romam et Falerios, oppīdum Romae proxīmum, et Romāni ante Falerios castra habēbant. Puēri Faliscōrum autem etiam in bello extra oppīdum se exercēbant. Aliquando Faliscus quidam cum puēris nonnullis in castra Romāna intrat et Romānis dicit: “Frustra oppīdum nostrum oppugnabītis : armis id expugnāre non poterītis, sed dolo incōlas superabītis. Vidētis puēros istos : eos vobis mando ae ita Romānis victoriam paro !. ”Sed Romāni ei respondent; “ Contra

viros arma habēmus, nunquam ea contra puēros capiēmus. Semper armis pugnāmus ; itaque Faliscos dolo insidiisque superāre non possūmus. Puēros domum remittēmus, te autem merīto puniēmus”.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A. 1. Alius nunc sum, atque ante eram. 2. Magistri puerōrum Romanorum plerumque servi Graeci erant, non libēri viri. 3. Illud praesidio mihi erat. 4. Aliud mihi respondes, ac rogābam. 5. Epistūlam missam exspectabāmus. 6. O, te ipsum quaerēbam - Et ego te. 7. Inimici jam adērant ad portas oppīdi. 8. Castra Romanōrum vallo fossāque muniebantur. 9. Describītur ab Homēro bellum longum, quod Graeci cum Trojānis gerēbant. 10. Apud Romānos multi servi in ludis gladiatoriiis exercebantur. 11. Primo apud Romānos parvus servōrum numērus erat, nam agros non solum servi, sed etiam domini colēbant ; postea tamen magna servōrum turba erat. 12. Puēri Lacedaemoniōrum ad septīmum annum sub curā manēbant feminārum. 13. Verum amīcum pecuniā non parābis. 14. Nemo nostrum amīco auxilium negābit. 15. Vobiscum bonā malāque superābīmus. 16. Vos curāte vestrum officium, ego efficiam meum. 17. Si necessarium erit pro patria nostra pugnāre, ad armo vocabīmur, contra inimīcos docēmur. 18. Superbiam eius non ferēmus. 19. Dormītum ibo. 20. Faciam ita, ut vis.

B. 1. Idem sum, qui eram. 2. Ipse locus praesidio inīmicis erat. 3. Erat olim Graecus quidam; ei duae filiae errant; eae erant pulchrae atque formōsae. 4. Solēbant Graeci in loco victoriae monumenta exstruēre ; Romāni id non

faciēbant. 5. Multi servi apud Romānos erant. Domīni servos injuste puniēbant. Servi igītur fugiēbant, nonnunquam etiam arma capiēbant. Itāque Romāni dicēbant : “Totīdem inimīci sunt, quot servi”. 6. Volēbam ad te venīre, sed non potēram. 7. Quod hodie non est, id cras erit. 8. Adēris amicis, amīci tibi adērunt. 9. Quando ad me venies aut epistūlam scribes ? 10. Quando te vidēbo? 11. Bona exempla libēris semper prodesse potērunt, mala saepe oberunt. 12. Justitia sine prudentia multum potērit ; sine justitia nihil valēbit prudentia (Cicēro) 13. *Ut salūtes, ita salutabēris.* 14. *Quī semīnat mala, metet mala.* 15. *Post parandium stabis, post cenam ambulābis.*

Sözlük

apud (Acc) - ýanynda, golaýynda, gapdalynda

auxilium, i, n - kömek, ýardam

castra - orum, n (Pl. t) lager

contra (Acc) - garşy

curo – āvi, - ātum, - āre 1 - alada etmek, bejermek

duco, xi, - ctum, ěre 3 - getirmek

exerceo, - ui, - ĩtum, - ěre 2- türgenleşmek, meşgullanmak

expecto - āvi, - ātum- āre - garaşmak

femina, ae, f - ayal, zenan

gero, gessi, gestum, ěre 3 - getirmek, götermek

inimicus, i, m - duşman

liber, - ěra, ěrum - erkin, azat

maneo - nsi, - nsum, ěre 2 - galmak, bolmak

nego- āvi,- ātum - āre 1 - garşy bolmak, boyun towlamak.

numerus i, m - san , bellik

nunc - hazır

officium - borç

oppidum i, n - gala, şehir

parvus - a - um - küçük, küçük

praesidium I, n - koruma

quaero, quaesivi, quaesitum, ere 3 - gözlemek, sormak, soramak.

rogo- avi- atum- are 1 - istemek, soramak

sub (Acc we Abl) - aşağıda , altında

supero - avi - atum - are, f - üstün çıkmak, artırmak olmak

verus - a- um- doğru.

Görmeler:

Terjime ediş :

1. Çagalar hekaýa aýdýarlar. 2. Mugallym çagalar bilen kitap okady. 3. Grekleriň we Rimlileriň belli şahyrlary bolupdyr. 4. Duşmanlar biziň şäherimizi alyp bilmediler.

2. İşlikleriň zaman görnüşini bilish we terjime ediş :

Erāmus, erimus, sunt; abest, abērat, abērit, possūmus, poterāmus, poterimus; dabant, dabuntur, ; putas, putābis ; portabitur, portabuntur ; videt, vidēbit, videbuntur ; facio, faciam, faciētis ; vincis, vinces, vincēris, vincēris ; capiunt, capient, capibantur ; punis, punies, puniebamini, punientur ; volēbam, volam ; redībit, redībat ; referēbant, refērent.

3. İşlikleri hemme zaman görnüşinde (activ, passiv)

ýöňkemedede üýtgediň.

expecto 1, (garaşmak), tango 3 (ellemek),

1. Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 3-nji görnüşi.

Atlaryň düşümde üýtgeýşiniň 3-nji görnüşine
Nominativusda dürli goşulmaly, emma Genetivusda - is-
goşulmasyny kabul edýän mužskoý, ženskiý we sredniý rot
atlar degişli. Atlaryň şu görnüşiniň esasy Genetivus -iň
goşulmasyny aýyryp bilmeli.

veritas - veritātis (hakykat) esasy veritat; finis, finis,
m - çäk, esasy – fin,

fons - fontis, m - çeşme- esasy - font

Düşümde üýtgände goşulma düýp sözün yzyna
goşulýarlar.

3-nji görnüşe degişli atlar düşümde üýtgände üç topara
bölünýärler:

1) *Soňy çekimsiz harplar bilen gutarýan atlar* . Şu
görnüşe Gen. Sing. -da, Nom, sing-dan bir bogun köp
bolan mužskoý, ženskiý we sredniý rot atlar degişli. Şu
atlaryň esasyň soňy çekimsiz harp bilen gutarýar.

Homo- hominis, m - adam

Lex - legis, f - kanun

Jus, juris , n - hukuk

Düşümde üýtgeýşi

Masculinum	Feminivium	Neutrum
N. V. homo G. hominis D. homini Acc. hominem Abl. homine	Singularis	nomen nomīn-is nomini nomen nomine
	lex legis legi legem lege	

Masculinum	Feminivium	Neutrum
N. V. hominis G. hominum D. hominibus Acc. homines Abl. hominibus	Pluralis	nomina nomin-um nominibus nomina nominībus
	leges legum legibus leges legibus	

2) *Soňy çekimli harp bilen gutarýan atlar.*

Şu görnüşe Nom. Sing, - e - ae, - ar bilen gutarýan sredniý rot atlar degişli:

mare- maris, n - deňiz

animal - animālis, n - haýwan

exemplar, exemplāris - nusga

Düşümde üýtgeýşi.

Singularis

N.V. mare, animal
G. maris, animalis
D. mari, animal
Acc. mare, animal
Abl. mari, animal

Pluralis

maria, animalia
marium, animalium
maribus, animalibus
maria, animalia
maribus, animalibus

3) Garyşyk görnüşi.

Şu görnüşde düýp sözi iki we ondan hem köp goşulmaly ženskiý we mužskoý rot atlar ýa-da Nom. Sing - es - is bilen gutarýan atlar degişli.

Düşümde üýtgeýşi.

Singularis

N.V testis, pars
G. testis, partis
D. testi, parti
Acc. testem, partem
Abl. reste, parte

Pluralis

testes, partes
testium, partium
testibus, partibus
testes, partes
testibus, partibus.

Teksti okaň we terjime ediň

De Romulo et Remo Romae conditoribus

Titus Livius rerum scriptor Romanorum in libris suis, qui "Ab urbe condita" appellantur, fibulam, de Romulo et Remo, a quibus Roma condita est, narrat. Fama est Numitorem Albae Longae regem ab Amulio, fratre suo, regno privatum esse. Amulius, fratri invidens, eius nepotes

in flumine demergi, matrem autem eorum in carcere custodiri iubet. Sed regis ministri qui infantes in flumen proicere debent, regi non parent et pueros parvulos in fluminis ripa ponunt. Tuma lupa, quae forte ad flumen venit, pueros parvulos invenit et lacte suo nutrire coepit. Postea, a Faustulo pastore regionis inventi, uxori eius educatum traditi sunt.

A. 1. Leges Romanorum severe erant. 2. In pace litterae florent. 3. Plato poetas duces sapientiae vocabat. 4. Vox populi - vox veritatis. 5. Pro patria, pro libertate, pro vita pugnabimus. 6. Pes mihi dolēbat. 7. Eo, quocumque pedes ferunt. 8. Civitati cum civitate semper concordia esse debet. 9. Laus praemium virtutis erit. 10. Raro senex mutat sententiam. 11. Eloquentia est comes pacis otiique. 12. Milites Romani aut pedites erant, aut equites. 13. Primae luce milites nostri ab eo loco castra movebunt. 14. Vestrae salutis causam meum periculum neglego. 15. C. Gracchus, tribunus plebes, causam populi defendebat. 16. Amicus amico opem fert. 17. Si iudices esse vultis, justi estis ! 18. *Suus rex reginae placet.* 19. *Si vox est, canta !* 20. *Vox audita perit, littera scripta manet.*

B. 1. *Dura lex, sed lex.* 2. Legibus servare debemus. 3. Alienis malis delectari - voluptas inhumana est. 4. Matrimonium solidum est, si mutua voluntate jungitur. 5. Virtute, non fraude vincere volo. 6. Veritas laborare potest, vinci non potest. 7. Salus populi summa lex est. 8. *Amicus (mihi) Plato, sed magis amica veritas.* 9. *Nulla calamitas solo.* 10. *Paupertas non est vitium.* 11. *Inter caecos luscus rex.* 12. *Nemo iudex in propria causa.* 13.

I.bone quō virtus tua te vocat, i pede fausto (Horatius). 14.
Gratia, Mūsa, tibi // Nam tu solatia praebes,
Tu curae requies // tu medicīna venis (Ovidius).

SÖZLÜK.

civitas - ātis ,f (civis) - raýatlyk, döwlet
comes, itis, m, f, - hemra, ýoldaş
dux, ducis, m - ýolbaşçy, serdar, serkerde
eques, itis, m - atly
floreo, ui, ēre 2 - güllemek
judex, icis, m - kazy, sud
justus , a, um - (hakykat). adalatly, adalat
laus, laudis, f - şöhrat, öwgi
lex, legis,f- kanun
libertas - ātis, f - azat, erkin, azatlyk
lux, lucis f- ýagty, yşk, şöhle
miles, militis,m - urşujy
pax, pacis,f - parahat, parahatçylyk
pes, pedis m - aýak, daban
plebs, plebes, f - halk (ýönekey halk) aşaky gatlak
populus, i, m - halk, millet, il
praemium i, n - sylag, serpaý
rex, regis, m - a , patyşa, şa
salus - ūtis, f - abadançylyk
senex, senis, m f, - garry, ýaşuly
veritas - ātis, f - hakykat
virtus- ūtis, f (vir) - gaýratlylyk, gahrymançylyk
vox, vocis, f (voco) - ses, owaz

Gönükmeler:

1. Gen, Sin-da berilen atlary Nom. Sing. görnüşine getiriň :
ducis, lucis, vocis, legis, regis, salūtis, virtūtis, civitātis, veritātis, laudis, pedis.

2. Atlaryň haýsy düşümdedigini anyklaň :
Curam, curas, annum, annos, honōrem, honōres, sorōrum, sorōres, femīnam, Graecum, dolōrem, legem, dotem, irā, pecuniā, numērō, inimicō, timōre, uxōre, pace, virtūte.

3. Düşümde üýtgediň : ille dux clarus - bu şöhratly serkerde.
ea civitas libēra - ol azat, erkin döwlet.

4. Sözleriň haýsy latyn sözlerinden gelip cykandygyny anyklaň : Doctor, diktor, diksiya, lector, leksiya, kolleksiya, missiya, kreditor, debitor, motor, emosiya, aktyor, aksiya, rewizor, apparat, kontakt, konstruktor, demonstrasiya.

1. Soňy çekimsiz harplar bilen gutarýan 3-nji görnüşine degişli atlaryň düşümde üýtgeýşi.

Atlaryň şu hili görnüşi Gen. sing. – **is** goşulmasyny kabul

edýärler. Şeýle atlaryň esasy. (düýp sözi) çekimsiz harplar bilen gutarýarlar.

a). Soňy –s we -g- harplary bilen gutarýan atlar:
pax- pac- is; lex,- leg- is.

Pac-, leg- esasy bolýar we galan düşümlerde goşulmalar şolaryň yzlaryna goşulýarlar.

b). soňy –t-we –d-bilen gutarýan atlar. aetäs- aetät – is.
palus- palud –is, esasy aetät- we palud-.

Sanlar	Düşüm ler.	orator, m.	aetas, f. (aetat)	lex, f. (leg)	tempus, n. (tempor)
Singularis	N, V G D Acc Abl	orator orator- is orator-i orator-em orator-e	aetas aetat- is aetat-i aetat-em aetat-e	lex leg-is leg –i leg-em leg-e	tempus tempor-is tempor-i temp-us tempor-e
pluralis	N,V G D Acc Abl	orator-es orator-um orator-ibus orator-es orator-ibus	aetat-es aetat-um aetat-ibus aetat-es aetat-ibus	leg -es leg-um leg-ibus leg-es leg-ibus	tempor-a tempor-um tempor-ibus tempor-a tempor-ibus

Teksti okaň we terjime ediň

De stellis et sideribus

Multa sidera coelum ornant. Interdiu solem videmus,
noctu lunam et stellas. Sol clarus est fons luminis et vitae,
nam totum orbem terrarum collustrat et vitam hominibus,
bestiis plantisque dat. Sunt varia genera stellarum:
nonnullis stellis proprium lumen non est, sed lucem habent
ab aliis. A stellis sidera diversa sunt, nam

In sidere multae stellae sunt. Iam antiquis temporibus sidera nomina habebant ab hominibus, et a bestiis, et a deis paganis. Alia sidera videmus hieme, alia aestate.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A. 1. Labores gignunt honores. 2. Semper amica mihi, semper et uxor eris. 3. Aedui legatos ad Caesarem rogatum auxilium mittunt. Aër undique terram cingit; sine aëre nulla vita esse potest. 5. Et tibi, et sorori tuae, et matri salutem dico. 6. Soror eius hominis virgo formose est; eam cupio, pater, uxorem ducere sine dote. 7. Causa arborum, florum, herbaram in seminibus est. 8. Fratrem meum cotidie expectabamus. 9. Luna lucet non sua propria, sed a sole accepta luce. 10. Homo locum ornat, non hominem locus. 11. Libenter homines id, quod volunt, credunt. 12. Inter Romanos et Helvetios flumen intererat. 13. Carmina illius poetae tota Italia legebantur. 14. Interdum sub nomine pacis bellum occultatur. 15. Ad tempus adero. 16. Corpora juvenum labore firmanur. 17. Non liberat diadema capitis dolore. 18. Et longum era iter, et non tutum. 19. *Opus laudat artificem.*

B. 1. Non est bonus is, qui laborem fugit. 2. Colores et odores florum varii sunt. 3. Magna praemia victoribus ludorum Olympiorum tribuebantur. 4. In dolore lacrimus tenere virtutis proprium est. 5. Labor homini laudi est. 6. Apud Romanos is adulescens, qui ad negotia publica parabatur, a patre ad eum oratorem deducebatur, qui in civitate primum locum obtinebat. 7. Apud Romanos magna erat auctoritas patrum. 8. Amicus meus vult tuam sororem

uxorem ducere. 9. Sol totum mundum suā luce complet. 10. Docto homini vivere est cogitāre. 11. Homines, dum alios docent, ipsi discunt. 12. Magna est inter homines linguārum variētas. 13. Magna dos ei virgini dabitur. 14. Neque per aetātem, neque per valetūdinem facēra id possum. 15. Multitūdo librōrum non semper, vocatur bibliothēco. 16. Multi rivi in flumen influunt. 17. Opprime, dum nova sunt, subiti mala semina morbi. (Ovidius). 18. Tempus consilium dabit. 19. Juno et Minerva temporibus antiquis deae clarae erant. 20. Veritas – temporis filia. 21. Amoris vulnus sanat idem, qui facit. 22. Nunquam malum malo nec vulnus curātur vulnēre. 23. *O tempora, o mores!* (Cicero). 24. *Caecus non iudicat de colōre.* 25. *Consuetūdo est altera natura.* 26. *Per fas et nefas.* 27. *Barba crescit, caput nescit.*

SÖZLÜK

aer, aeris m-howa
 arbor, -oris, f, ağaç, bag.
 caput, itis, n-kelle, ser, baştutan, paýtagt.
 carmen, -inis, n- aýdym, goşgy.
 corpus, ivi, - i tum, n- - 1) göwre, 2) korpus.
 cupio, -ovi, m, - islemek
 dolor-oris-agry, yza; gaýgy, gam.
 flos, -oris, m, -gül,
 flumen, inis, n. – akym; derýa, akar.
 frater, fratveris, m,- erkek dogan,
 homo homonis, m, - adam, ynsan,

honor, -oris, m, - sylag, hormat, abraý,
 iter, itineris, n, - ýol geçelge, ýörüş
 juvenis, -is, m, f., - ýaş adam, ýaş oglan, gyz.
 labor, - oris, m, - iş, zähmet.,
 legatus, i, m – ilçä, legat,
 mater, matris, f, - eje, ene,
 nomen, inis, n – at,ism
 opus, operis, n, - iş, (döredijilik.) eser,
 pater, patris, m, - kaka, ata,
 semen, - inis, n, - maşgala,
 semper- mydama, elmydam.
 sol, solis, m, - gün, (planeta).
 soror, oris, m, - aýal dogan,
 tempus, - oris, f, - wagt.
 virgo, - inis, f, - gyz, uly gyz.

Gönükmeler:

1. Gen. sing, berlen atlary Nom. sing. aýdyň, a) mužskoý we ženskiý roda degişli atlar: arboris, laboris, sororis, doloris, sermonis, orationis; hominis, virginis, multitudinis.

b) sredniý rot atlar: fluminis, carminis, seminis, temporis, corporis, operis, generis.

2. Atlaryň sözlükden berlişini, tapyň, olaryň nusga boýunça haýsy düşümedigini bilň we terjime ediň,
 Nusga: militibus- miles- itis, m, urşujy; militibus- Abl. (ýada Dat.pl.) söweşijileri.

1. Doctores, arboribus, citate, obsides, commutatione, plebis, egitum, sermoni; rationem, magnitudine, pacet, orbi, morum, morte, finibus, fulminum, virtute, corpora.

3. Düşümde ütgediñ: flumen magnum; pars magna; ille mons altus.

1. Soňy çekimli harplar bilen gutarýan 3-nji görnüşe degişli atlaryň düşümde üýtgeýşi.

2. Düşümde üýtgände garyşyk goşulmalaryny kabul edýän üçünji hile degişli atlar.

1. Soňy çekimli harplar bilen gutarýan atlara sredniý rod atlar degişli. Olar Nom. sing. - e, - al, - ar goşulmalar bilen gutarýarlar we Gen, sing. - is goşulmasyny kabul edýärler. Şeýlelikde şu atlaryň esasy (düýp sözi) -i- harpy bilen gutarýar.

Düşümde ütgeýşi:

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
N, V	mari	maria	animal	animalia
G.	maris	marium	animalis	animalium
D	mari	maribus	animali	animalibus
Acc	mare	maria	animal	animalia
Abl	mari	maribus	animali	animalibus

	Sing.	Pl.
N, V	exemplar,	exemplaria
G.	exemplaris	exemplarium
D.	exemplari	exemplaribus
Acc	exemplar.	exemplaria
Abl.	exemplari	exemplaribus

Atlaryñ şu hili görnüşine birnäçe ženskiý rod atlar hem degişli: turris, -is, f – diň; puppis, - is, f- iým, febris, is, f – lihoradka, sucuris, - is, f – palta.

Mysal:

	Sing.	Pl.
N, V,	turris	turres
G.	turris	turrium
D.	turri	turribus
Acc	turrim	turris (turres).
Abl	turri	turribus

Şu görnüşe “ vis “-, f, - güýç, gaýrat; at hem degişli. (Gen, we Dat. hiç hili goşulma ýok).

	sing.		pe
N, V	vis		vires
G.	-		virium
D	-		viribus
Acc	vim		vires
Abl.	vi		viribus

Düşümde üýtgeýşi:

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
N, V.	civis	cives	urbs	urbes
G.	civis	civium	urbis	urbium
D.	civi	civibus	urbi	urbibus
Acc	civem	cives	urbem	urbes
Abl.	cive	civibus	urbe	urbibus

Teksti okaň we terjime ediň.

De Achille.

Celeber est Achilles, filius Pelei Regis et Thetidis deae. Achillies particeps belli Toiani erat. Celebre est scutum, celbria sunt arma Achillis. Et scutum et arma ei Hephaestus ille fabricat. Celebris est celeritas Achillis. Celeritate sua incredibili et mango corporis robore Achilles Troianis terribilis erat. Ira Achillis Graecis perniciosa erat. Mors

Patrocli,eius amici, Achilli dolores acres dat.
Propterea Achilles Hectorem ad pugnam provocat
et virum fortem necat.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A. 1. In mari Mediterraneo sunt varia genera animalium. 2. Multitūdo civium in Capitolium convenit. 3. Vergilius “ turrim” dicit, non “turrem”, et, “secūrim,” non,” secūrem”, (Gellius). 4.Nocturnorum animalium, velūti felium, in tenebris fulgent ocūli. 5. Galli spatia tempōris numēro noctium finiunt. 6. Is, qui neutri parti amicus est, hominībus odiōsus est. 7. Lupus- malus ovium custos. 8. Parentum virtus – dos optima. 9. Multae urbes, olim florentes, nunc dirūtāe jacent. 10. Equi donati dentes non inspiciuntur. 11. Nautae audāces per omnia maria currunt. 12. *Finis coronat opus*. 13. Leonidas militi nuntianti: “ Hostes nobis propinqui sunt,” – “Et nos, - inquit, - hostibus propinqui sumus . “ 14. Omnis ars natūrae imitatio est. 15. Carmina bona morte carent. 16. In Gallia antiqua plebs, quae ingenti vectigālī premebātur, servōrum paene loco habebātur; sors ejus tristis erat. 17. *Vim vi repellere licet*. 18. *Ouod licet Iovi, non licet bovi*. 19. *Sero venientibus ossa*. 20. Magna pars sanitatis – velle sanāri.

B. 1. Maria vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomina accipiunt. 2. Ursus, lupus, equus, taurus animalia sunt; etiam homo animal est, sed animal sociāle. 3. Gallus habet calcarea. 4. Popūla prodesse summa laus civium est. 5. Nomina civium fortium semper memoriā tenēmus. 6. Magna est vis scientiae. 7. Antiquis temporibus Romāni in Tibēri, postea in maribus quoque navigābant. 8. In civitāte libera lingua mensque liberae esse debent. 9. Otium sine libris mors est et hominis vivi sepultūra. 10. Plerisque hominibus, litterarum ignaris, libri non studiōrum instrumenta sunt, sed aedium ornamenta. 11. Milites Romani ante castra hostium turrim constituunt. 12. Cibus famem explet, potio – sitim, vestis a frigōre defendit. 13. *Procul ab oculis – procul ex mente.* 14. *Fames – artium magistra.* 15. *Non est fumus absque igne.* 16. *Una hirundo non facit ver.* 17. *Et fabula partem veri habet.*

18. Dum viris annique sinunt, tolerate labōres:
Jam veniet tacito tarda senecta pede (Ovidius).

SÖZLÜK.

animal, - alis, n, janly – jandar, haywan.

ars, artis, f – sungat, senetçilik.
 audax, - acis. – batyr, edermenlik, edermen.
 civis, - is, m - raýat.
 con, - venio, veni, ventum, - ire – 4 –
 ýygnanyşmak, ylalaşmak
 curro, cucurri, cursum, ere, 3- gaçmak, ylgamak.
 dens, - ntis, m, - diş,
 di – ruo, rui, rutum, ere, 3- ýykyp- ýumurmak,
 dargatmak.
 equus, i, m – at, ýylky, ýaby,
 finio, ivi, itum, ire – 4 – çäklendirmek, gutarmak,
 anyklamak,
 finis, - is, - m – araçäk, mülk, soňy
 genus, eris, n – jyns; görnüşi, tohum, dereje, (gramm)
 hostis, is, m –daşary ýurtly, duşman,
 Iuppiter, Iovis, m - Ýupiter, rim hudaýy.
 mors, mortis, f, - ajal, ölüm
 neuter, tra, trum - olam däl, buda däl, bitarap
 nox, noctis, f –gije
 os, ossis, n – sunk
 ovis, is, f – goýun
 parens, - ntis – f- ene-ata
 pars, parties f- bölek, tarap
 per, (Acc.) – üstünden
 premo, pressi, pressum, ere - 3 – gysmak, basmak
 turris, - is, f - diň, minara

vis, (gen we dat). vim, abl – vi: pluralis
vires, virium, viribus.,f,güýç

Gönükmeler:

1. Atlaryň haýsy düşümdedigini biliň:
regum, ducum, legionum, militum, marium,
animalium, civium, partium, noctium, fontium;
rege, voce, milite, laude, nocte, fonte, itinere,
animali, calcari, vi; animalia, calcaria, maria,
genera, nomina, tempora.

2. Düşümde ütgediň we terjime ediň: ea
nox brevis, ille hostis fortis, omne exemplar.

1. Sypatlaryň düşüm bilen 3 – nji görnüşiniň üýtgeýşi.

2. Participium praesentis activi. (Häzirki zaman ortak işliginiň düýp derejesi).

1. Sypatlaryň düşüm bilen 3- nji görnüşiniň üýtgeýşi.

Sypatlar şu görnüşde düşümde üýtgände üç topara bölünýärler:

1) Üç goşulmaly sypatlar, ýagny Nom – sing - da her rodyň aýratyn goşulmasy bolýar:

acer (m), acris (f), acre (n) – ýiti.

celaber (m), celebris (f), celebri (n) – meşhur, belli

celer (m), celeries (f), celere (n) – çalt.

2. Iki goşulmaly sypatlar , - ýagny Nom- sing – mužskoý we ženskiý rod üçin birmeňzeş goşulma, sredniý rod üçin aýratyn goşulma kabul edýär:

brevis (m, f) breve (n) – kelte, gysga
utilis (m, f), utile (n) – peýdaly

3) Nom. sing -da hemme rotlar üçin birmeñzeş
goşulmaly sypatlar:

prudens (m, f, n) – prudentis (Gen. sing.).
ätiýaçly, seresaply

felix (m, f, n)- felicitas (Gen. sing) – bagtly.

par (m, f, n) - paris (Gen. sing- deň, bir
meñzeş

Düşümde üýtgände sypatlar soňy çekimli harplar
bilen gutarýan 3- nji hile degişli atlar ýaly
üýtgeýärler, ýagny olar Abl – sing – i, Nom. pl –
es. (m, f), — ia (n) goşulmalaryny Gen. pl – ium,
goşulmasyny kabul edýärler:

Düşümde üýtgeýşi barada nusga:

Sanlar	Düşüm ler.	m.	f	n
Singularis	N, V	acer	acris	acre
	G	-----	acris	-----
	D	-----	acri	-----
	Acc	acrem	acris	acre
	Abl	-----	acri	-----
	N, V	-----	acres	acria
	G	-----	acrium	-----
	D	-----	acribus	-----
	Acc	-----	acres	-----
	Abl	-----	acribus	-----

2. Participium praesentis activi (Hâzirki zaman ortak işliginiñ düyp derejesi).

İşligiñ şu görnüşi ýasalanda I we II. topara degişli işlikleriñ düyp sözüniñ soňyna - **nt** - , III- we IV – topara degişli işlikleriñ düyp sözüniñ soňyna - **ent** - goşulmalarynyñ goşulmagy bilen ýasalýarlar.

Nusga:

accuso - accusare – accusans, - accusants.

monea – monere – monens – moments.

tego – tegere - tegens - tegentis,

capio – capere – capiens – capientis,

audio – audire – audienis – audientis.

- **ntis** we – **entis** şu işlikleriñ Gen. sing – de kabul edýän goşulmalydyr.

Teksti okaň we terjime ediň.

De Cerere et Proserpina.

Ceres, dea frugum et egriculturae, filiam habebat Proserpinam. Pluto, deus inferorum, virginem pulchram raptavit. Ceres fortunam Proserpinae ignorabat et plena doloris per terram errabat. Deae dolore omnes plantae et herbae, omniaque olera marcescunt: autumnus et hiems in mundum venient. Denique Sol matri miserae domicilium filiae

indicavit. Ceres auxilium Iovis implorat. Iuppiter preces sororis non repudiat et inter Plutonem et Cererem pacem conciliant. Itaque Proserpina dimidium anni apud inferos est, veris autem initio ed lucem remigrat: mater eius laeta est, omnis natura efflorescit, eastas venit.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A. 1. Non est facilis ad astra via. 2. Longum et difficile est iter per praecepta, breve et efficax per exempla. 3. Omne initium difficile est. 4. Fortes non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio. 5. Terra communis est possessio omnium laborantium. 6. Multi flores hominibus utiles sunt. 7. Nominativus et vocativus pluralis primae declinationis similis est genetivo et dativo singularis. 8. Homines inter se studiis, moribus, omni vitae ratione differunt. 9. Dulcis est amor patriae, dulce est videre suos. 10. Dives est, qui sapiens est. 11. Veritatis oratio simplex est. 12. Divitiae hominem felicem non faciunt. 13. Homo, verum non dicens, mendax appellatur. 14. Beneficium non in eo consistit, quod datur, sed in dantis animo. 15. Amor foedere conjungit amantes. 16. Nihil difficile volenti puto. 17. *Qualis rex, talis grex.* 18. *Timeo Danaos et*

dona ferentes. 19. Nemo omnia potest scire. 20. Abiens, abi! 21. Volens nolens.

B. 1. Iter pedestre me Romam addūcit. 2. Omnes homines natura libertāti student. 3. Nemo omne quod vult, habēre potest, sed nolle id, quod non habet, omnis potest. 4. Vocālis ante vocalem brevis est. 5. Labor omnia vincit. 6. Frigus intolerabile est corpori nudo. 7. Incredibili sum timōre de tua valetudine. 8. Si caput dolet, corpus omne simul labōrat. 9. Frequens imitatio transit in mores. 10. Sagitta in lapidem nunquam figitur; interdum resiliens ferit dirigentem. 11. *Qualis dominus, tales servi.* 12. *Qualis vir, talis oratio.* 13. *Omnia praeclararara.* 14. *Omnia mea mecum porto.* 15. *Ducunt volentam fata, nolentam trahunt.* 16. *Sapienti sat.*

SÖZLÜK.

amor, - oris m, (amo) – söýgi.

animus, i, m – ruh, jan.

appello, - avi, - atum, are 1. – söz bilen ýüzlenmek, atlandyrmak.

brevis, e – gysga, kelte

communis, e – umumy, hemmä degişli.
 con – iungo, iunxi, iunctum, ere – 3 – birleşdirmek,
 baglanyşdyrmak, ýöňkemedä üýtgetmek.
 dif – fero -, -, dif – ferre - tapawutlandyrmak,
 tapawut, dürli.
 difficilis, e – kyn, agyr.
 dives, - itis – baý
 dulcis, e - süýji, tagamly, şirin
 facilis, e, - ýeňil
 felix, icis –, e – bagytly
 fortis, e – güýçli, berk, batyr, edermen.
 initium, i, - n- başdan, ilki, başlangyjy,
 omnis, e – hemmesi, bary,
 oratio, - onis, f- söz, gep, söz sözlemek
 possessio, - onis, f – emläk, eýelik etme, mülk
 puto, - avi, - atum, - are, 1 – piker etmek, hasap
 etmek,
 qualis, e, - haýsy, (hiline görä), nähili
 ratio, - onis, f – hasap, añ, akyl, huş
 scio, - ivi, - itum, - ire, 4- bilmek, başarmak,
 similes, e – meňzeş, şonuň ýaly,
 simplex, - icis, - ýönekeý
 talis, - e – şeýle, şunuň ýaly
 utilis, e – peýdaly, ýaramly,
 vetus, eris, - köne, gadymy,

Gönükmeler:

1. Düşümde üýtgediň: jus civile; lex dura; tempus breve judex prudens.

2. Hemme rodlarde berlen sypatlary Abl. sing, Gen. Pl., Nom – Acc. we Acc. Sing goýuň: brevis, communis, facilis, utilis, omnis, felix, simplex.

3. İşliklerden häzirki zaman, geljek zaman we öten zaman ortak işligini ýasaň: mostro 1, moveo 2, dico 3, scribo 3, finio 4, lego 3.

4. Türkmen diline terjime ediň.

Sanlar (Numeralia).

Latyn sanlary mukdar (cardinalia), tertip (ordinalia), bölüji (distributive) we hal sanlara bölünýärler. Tertip sanlar sypatlar ýaly düşümde üýtgeýärler.

Mukdar sanlar: unus - a, - um, duo, duae,
duo, tres, tria, trio, ducenti, - ae, - a, - us, milia

Belgi		Mukdar	Tertip.
Arapça	Rimçe.		
1	I	unus,a, um,	primus, - a, - um
2	II	duo, ae, o,	secundus, - a, - um
3	III	tres, tria	tertius, -a, - um
4	IV	quattuor	quartus, - a, - um
5	V	quinque	quintus
6	VI	sex	sextus, - a, - um
7	VII	septem	septimus, - a, - um
8	VIII	octo	octavus, - a, - um
9	IX	novem	nonus, - a, - um
10	X	decem	decimus, - a, - um
11	XI	undecim	undecimus,- a,-um
12	XII	duodecim	duodecimus, -a, -um
13	XIII	tredecim	tertius decimus –a,-um
14	XIV	quattuordecim	quartus decimus -a-um
15	XV	quindecim	quintus decimus -a-um
16	XVI	sedecim	sextus decimus -a,-um
17	XVII	septendecim	septimus decimus -a –um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus a- um
19.	XIX	undeviginti	undevicesimus -a-um
20	XX	viginti	vicesimus – a, - um
21	XXI	viginti unus	vicesimus primus a- um
22	XXII	viginti duo	alter et vicesimus –a, -um
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus a-um
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus –a- um

30	XXX	triginta	tricesimus –a, - um
40	XL	quadraginta	quadragesimus a – um
50	L	quinguaginta	quinguaqesimus a- um
60	LX	sexaginta	sexagesimus –a,- um
70	LXX	septuaginta	septuagesimus –a,- um
80	LXXX	octoginta	octogesimus – a, - um
90	XC	nonaginta	nonagesimus –a, - um
100	C	centum	centesimus – a, -um
101	C i	centum(et) unus	centesimus(et) primus – a, - u
200	CC	ducenti, - ae, a-	ducentesimus – a, - um
300	CCC	trecenti, - ae – a	trecentesimus –a – um
400	CD	quadringenti - ae - a	quadringentesimus a- um
500	D	quingenti, - ae - a	quingentesimus a- um
600	DC	sescenti -ae, - a	sescentesimus - a- um
700	DCC	septingenti – ae - a	septingentesimus a-um
800 DCCC		octingenti ae, - a	octingentesimus -a um
900	CM	nongenti – ae, - a	nongentimus – a, - um
1000	M	mille	millesimus - a, - um
2000	MM	duo milia	bis milesimus -a, - um
3000 MMM		tria milia	ter milles -a, - um
5000	ICC	quinque milia	quinquies milesimus a-um

10000 CCICC		decem milia	decies millesimus a- um
100000 CCCIC CC		centum milia	centies millesimus a-um

Teksti okañ we terjime ediñ

De diebus et mensibus.

Antiquissimis Romae temporibus annus non in duodecim menses, ut nunc, sed in decem menses divisus erat. Cui rei testimonio sunt nomina mensium, quorum ultimus December, id est decimus, appellatur.

Primus anni mensis erat Martius, qui a deo Marte nomen suum traxit, secundus mensis erat Aprilis, tertius- Maius, a nomine Maiae sive Maiestae antiquissimae Italorum deae appellatus, quam illi sicut ipsam terram matrem colebant. Quarto mensi nomen Iunius fuit, quod nomen Iunoni deae Iovis coniugis debebatur. Quintus autem mensis Quintilis appellabatur, sextus – Sextilis, septimus- September, octavus- October, nonus- November, decimus, ut iam pridem diximus, December.

Postea Romani mensem Quintilem in Gaii Iulii Caesaris honorem Iulium nominaverunt, mensem

autem Sextilem – Augustum, in Octaviani Augusti imperatoris laudem.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A. 1. Tria genëra aquārum sunt: maris, fontium, fluviorum, quibus omnibus Neptūnum praeesse antiqui putabant. 2. Quattuor sunt anni tempora: ver, aestas, autumnus, hiems. 3. Omnia nomina, quibus Latina utitur eloquentia, quinque declinationibus flectunter, quae ex ordine nominabantur: declinatio prima, secunda, tertia, quarta, quinta. 4. In legiōne Romana decem erant cohortes, in cohorte tres manipŭli, in manipŭlo duae centuriae; primo centuria centum milites habebat, deinde modo quinquaginta. Alii menses habent tricēnos dies, alii tricēnos singulos, mensis autem Februarius duodetriginta dies habet. 6. Fines Helvetiōrum in longitudinem milia passuum ducenta sexaginta, in latitudinem centum octoginta patēbant. 7. Volusēns, perspectis omnibus regionibus, quinto die ad Caesarem revertitur. 8. Eā legione, quam secum habebat, et militibus, qui ex Provincia convenērant, Caesar a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, milia passum undeviginti murum in altiudinem pedum sedēcim fossamque perdūcit.

B. 1. “Novem doctae sorores-“ ita antiqui Musas nominabant. 2. Furem loce occidi vetant duodecim tabŭlae. 3. Regnum Romānum ducentos quadraginta annos mansit. 4. Mille in numero singulari duplici “1” scribitur et non declinātur; in numĕro plurāli unum “1” habet et declinātur: milia, milium, milibus. 5. Romo condita est ut fama est, anno sepgintentesimo quinquagesimo tertio. 6. Anno ante aeram nostrum centesimo quadragesimo sexto, quo Carthāgo victa est, Lucius Mummius, imperātor Romanorum, Corinthum diruit. 7. Primā luce Caesar hostes sequitur et milia passuum tria ab eorum castris castra ponit. 8. In pugna Marathonia occisi sunt e numero Persārum, ut rerum scriptōres antiqui tradunt, sex milia et quadringenti, e numero Athenien sium centum nonaginta duo. 9. *Tres faciunt collegium.* 10. *Quot hominess, tot sententiae.*

SÖZLÜK

autumnus, i, m. – gŭýz,
centum, ýüz (100)
decem, - on – (10)
duo, duae, duo, - iki (2)

eloquentia, ae, f – dilewarlyk
 fons, ntis, m – çeşme
 hiems, hiemis, f – gyş
 lacus, us, - m – köl
 longitude, inis, f – uzynlyk
 mensis, - is, m – aý (planeta)
 mille, pe milia, n – müň (1000)
 murus, i, m - diwar
 ordo, - inis, m - hatar, terptip
 passus, - us, m, - ädim, iki ädim (ölçeg)
 revertor, reverti, reverti, 3, - gaýdyp gelmek,
 yzyňa dolanmak
 secundus, -a- um- indiki, ikinji
 tres, tria – üç (3)
 utor, usus sum, uti, 3, - peýdalanmak
 ver, veris, n – bahar, (pasyl)

Gönükmeler:

1. Düşümde üýtgediň we terjime ediň: unus, gradus, duae urbes, tria tempora, ducentae scholae.
2. Haýsy ýylda doglanynyzy nusga boýunça ýazyň: Anno millesimo nongentesimo vicesimo quinto natus sum (nata sum). Men 1925- nji ýyl doguldum.
3. Haýsy latyn sanlaryna gabat gelyändigini aýdyň: uniýa, duet, trio, kwartet, kwintet, sekstet, oktet, desimetr, prosent.

- 1. Perfectum (activi).**
- 2. Plusquamperfectum (activi).**
- 3. Futurum II (activi)**

**1. Perfectum avtivi.
(Gutarnykly öten zaman)
(düýp dereje)**

Işligiň öten zaman (perfectum) görnüşi ýasalanda, işligiň sözlükde berilişiniň 2-nji görnüşiniň yzyna ýöňkeme goşulmalarynyň goşulmagy bilen ýasalýar.

Işlikleriň hemme görnüşi meňzeş goşulmalaryny kabul edýärler.

Sing.

Pl.

1 –i	1 - imüs
2 – isti	2 - istis
3 – it	3 - erunt (kă wagty - eri hem kabul edýär)

Işlikleriň öten zaman ýöňkemedede üýtgeýşi

	I	II
Sing	1 narravi	moniu
	2 naravisti	monuisti
	3 narravit	monuit
Pl.	1 narravimus	monuimus
	2 narravistis	monuistis
	3 narraverunt	monuerunt
	(narravere)	(monuere)

	III	IV
Sing	1 texi	audivi
	2 texisti	audivisti
	3 texit	audivit
Pl.	1 teximus	audivimus
	2 texistis	audivistis
	3 texerunt	audiverunt
	(texere)	(audivere)

2. Plusguamperfectum (Activ)

Plusguamperfectum has öñ bolup geçen wakany häsiýetlendirýär we Perfectiň esasynyň yzyna – era - we ýöňkeme goşulmalarynyň goşulmagy bilen ýasalýar.

Sing.

Pl.

1. ornav – era- m,

ornav – era – mus

2. ornav - era - s

ornav – era – tis

3. ornav – era- t

ornav – era – nt.

3. Futurum II.

Futurum II (secundum) gutarnykly geljek zamany aňladýar.

Futurum II – ýasalanda Perfectiň esasynyň yzyna 1 - nji ýöňkeme birlik sanda - er, galan ýönkemelerde - eri – goşulmasynyň

goşulmagy bilen we ýöňkeme goşulmalarynyň
goşulmagy bilen ýasalýar.

Sing.	Pl.
1. ornav - er - o	ornav – eri – mus
2. ornav – eri - s	ornav – eri – tis
3. ornav - eri - t	ornav – eri – nt

Beýleki işlikler hem şunuň ýaly:

- II- monu – er – o
- III a - mis - er - o
- III b – cep – er – o
- IV – audiv – er – o

Teksti okaň we terjime ediň.

DE GALLIS

Galli, gens maxime bellicōse, Alpes
superaverant et magnam partem Italiae ferro
ignique vastābant. Postquam milites Romanos
fugavērunt, urbi Romae appropinquavērunt et agros
vastāre coeperunt. Romāni uxōres et libēros in
Capitolium, arcem Romae, condidērunt, senes

autem, de salūte patriae desperantes, forti animo
hostes advenientes in foro expectābant. Galli,
postquam in urbem intravērunt eamque
cremavērunt, omnes senes trucidavērunt,
Capitolium oppugnavērunt. Silentī nocte Galli
Capitolium expugnare constituerunt, sed clamor
ansērū custōdes defaetigātos e somno excitāvit.
Manlius, dux eorum statim milites ad arma vocavit
et hostes repulit. Jure igitur Romani nomen Manlii
celebravērunt, Capitolinum eum appellantes.

Sözlemleri okañ we terjime ediñ.

A.1. Helveti legatos ad Caesarem petitem
pacem misērunt. 2. Promisisti ad me venire, sed
non venisti. 3. Milites Romani multas urbes in
Gallia expugnavērunt et ingentem eārum numērū
delevērunt. 4. Senatōres Romāni Cicerōnem
consulem, postquam civitātem Romānam servāvit,
patrem patriae nominavērunt. 5. Milites Romāni
partem navium hostium depressērunt, alias naves
cum hominibus deduxērunt. 6. Nil sine magno vita
labore debit mortalibus (Horatius). 7. Juppiter, in
taurum conversus, Eurōpam rapuit et in Cretam
transportāvit. 8. Hannibal, dux Carthaginiensium,
ultimos suae vitae annos in regno Prusiae vixit. 9.

Milites Caesaris montem cepērunt et ibi prope hostes castra posuērunt. 10. Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem. 11. In ignem incidi, fumum fugiens. 12. Sulla primus e patriciis Corneliis igni cremāri voluit. 13. Caesar in campo novas legiōnes, quas in Gallia conscripserat, instruxit. 14. Caesar omnibus, qui arma tulerant, vitam concessit. 15. Hannibal primus suas copias in Italiam trans Alpes, quas nemo ante eum cum copiis superaverat, traduxit. 16. Horatio Coclitī, qui Romam servavērat, Romāni grati propter audaciam ejus aēneam statuam collocavērunt. 17. Respondebo tibi, sed non ante, quam tu ipse mihi respondēris. 18. Sententiam mutabitis, si omnia audiveritis. 19. Quando tandem, amice carissime, ex Hispania tua Romam rediēris et omnium tuōrum exspectatio explebitur?

B. 1. Heri affuistis. Hodie adestis. Cras aberitis. 2. Helvetiī suas copias per provinciam traducere non potuērunt. 3. Aedui ad Romanos legātos misērunt rogatum subsidium. 4. Caesar Ariovisto, regi Germanōrum, locum colloquio constituit. 5. Marcus Atilius Regūlus dux Romanorum, primus copias suas in Africam traduxit et ibi oppida et multa castella expugnavit.

6. Gajuss Julius Caesar, postquam a Pharnace, rege Pontico victoriam reportāvit, ad amicum suum scripsit: “*Veni, vidi, vici.*” 7. Multa bella Romāni terra marique gesserunt. 8. Milites Romānos incurrentes diutius hostes ferre non potuērunt ac terga vertērunt. 9. Germani magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transiērunt. 10. Philippus, Macedonum rex, Lacedaemoniis scripsit: “Si in Laconicam venĕro, finibus vestries vos expellam” Lacedaemonii rescripsērunt: “Si.” 11. Homo quidam interrogāvit servum genere Lacedaemonium: “Probusne eris, si te emĕro?” Ille: Etiam si non emĕris. 12. Si fatum tibi est ex isto morbo convalescere, sive tu medicum adhibuĕris, sive non adhibueris, convalesces. Si fatum tibi est ex isto morbo non convalescĕre, sive tu medicum adhibuĕris, sive non adhibueris, non convalesces. 13. Mulieris epitaphius: Immatura perii. Sed tu, conjunx amabilis, vive annos tuos, vive meos! 14. Quod periit,periit.

SÖZLÜK

annus, i, m – ýyl (sene)
consul, - ulis, m – konsul, ilçä
deleo, -evi, -etum, ere, 2- ýýkmak, ýykyp ýumurmak
fugio, fugi, fugitum, ere- 3 gaçyp gitmek, gaçmak
ignis, is, m – ot, ýalyn, ataş
ingens, - intis, m – ägirt uly
in – struo, struxi, structum, - ere, - 3- gurmak
mons, - ntis, m - dag
mortalis, e(mors)- ölüm, ajal, gyrlyşykly
navis, is, f – gämi, korabl
nomino, -avi, - atum, - are - 1 □ atlandyrmak
novus, -a, - um- täze
peto, - ivi, - itum, ere, 3- ymtylmak, talap
etmek, haýyş etmek
pingo, pinxi, pictum, ere - 3 – surat çekmek
pono, posui, positum, ere - 3 – goýmak
post, - quam - - bolandan soň
primus, - a, -um – birinji
pro – mitto, misi, missum ere- 3 – söz bermek,
boýun almak
prope, (Acc.) - golaý – golaý, ýakyn
propter (Acc) - zerarly
rapio, rapui, raptum, ere, 3 – garbap almak,
ogurlamak

regnum, i, n - şalyk, döwlet
respondeo, respondi, responsum, - ere - 2 – jogap
bermek
ultimus, - a, - um -soňky.

Gönükmeler:

1. İşlikleri perfectum – da 3 – nji ýöňkeme köplük
sanda goýuň:

absum – 1, - (ýok bolmak); rogo - 1 – haýş
etmek; respondeo – 2 - jogap bermek; pono – 3 –
goýmak; advenio - 4 – gelmek.

2. Deleo – 2 (ýykyp ýumurmak); pono
– 3 (goýmak) işliklerini Imperfectum we
Perfectum-de (aktiv) - goýuň; respondeo 2 – (
jogap bermek; duco 3- (getirmek, äkitmek)
işliklerini plusquamperfectum we Futurum II –
goýuň!

3. İşlikleriň haýsy zaman

görnüşindedigini bilýň we türkmen diline terjime ediň: fuistis, affuistis, potuistis; feci, respondi; misērunt, expugnavērunt; putavērat, conscripserat; scripsimus, potuerimus; collocavērunt; interfuerint; tulērunt, tulērant; prodiit, prodiit; voluisti, voluerās.

4. Satuo, statui, statutum, statuere - 3

– nusga edinip restituo 3 – (dikeltmek), constituo - 3 – (çözmek), tribuo 3 – (üns bermek, bölmek) işlikleriniň dört görnüşini ýazyň!

5. Berlen sözleriň haýsy latyn

sözlerinden gelip çykandygyny anyklaň!

Factor, instructor, traktor, imperator, konstitutiýa, kontributiýa, instruktiýa, deduktiýa, induktiýa, emessiýa, komissiýa, imponirowat, opponirowat, exsponirowat,

GOŞMAÇA TEKSTLER

DE ALEXANDRO MAGNO ET DIOGENE

Alexander Magnus, cum aliquando Corinthi esset, ad Diogénem venit quemque interrogavit: “ Quid optas, Diogenes? Faciam, quidquid qvolueris.” Tum ille: “ Opto, □ inquit, - ne solem mihi intercipias,” Quo audito, Alexander exclamavisse dicitur: “Nisi Alexander assem, Diogenes esse vellem

DE BIANTE

Bias, unus ex septem sapientibus, cum patria ejus ab hostibus expugnāta esset et omnes cives, multa de suis rebus secum asportantes, in fuga essent, interrogatus est, cur nihil ex bonis suis servaret. Tum: “Omnia, - inquit, - mea mecum porto.”

DE GERMANIA

Tacitus Germaniam et vitam incolārum describit. Incolae Asiae vel Africae, vel Italiae Germaniam non petunt; metuunt enim silvas terrae et ferociam incolarum. Incolae Germaniae in

pugna hastas gerunt. Galeis se non tegunt. Litteras incolae Germaniae neglegunt. Agriculturam saepe curae feminarum committunt.

DE ITALIA

Italia est magna paeninsŭla Europae. Incolas Italiae terra fecunda alit. In terrā agricolae laborant. Familiae agricolārum in casis parvis habitant. Italia silvas magnas et pulchras habet. In silvis, ubi bestiae vivunt, multae herbae aliaeque plantae sunt. Italiam aqua Hadriae alit. In aqua Hadriae nautae nautae navigant. Familiae nautārum in ora maritime vitam agunt. Hic mercatūra floret.

Agricolae et nautae saepe de Italia et de historia Romae familiis suis narrant. Familiae agricolarum et nautarum Italiae libenter audiunt et fabŭlas poētarum quoque saepe legunt. Historia docet, fabula delectat. Historia est magistra vitae.

DE GERMANIS ANTIQUIS

Germani antiqui incolēbant inter Oceānum et Danubium fluvium. Tum Germania magnas silvas habēbat; in silvis habitābant ursi, et lupi, et cervi, et aliae ferae bestiae. Germāni oppida ignorāb ant. Parva foedaque aedificia erant domicilia Germanōrum. Popŭli finitimi antiquos Germaniae incolas uti bellicōsos, ita feros putabant. Nesciēbant enim litteras et linguas aliōrum populōrum, Neque erant in antiquorum Germanorum numēro agricōlae sedŭli, aut poetae praeclāri, aut nautae periti. Otium Germanis molestum erat. Itāque, aut popŭlos finitimos bello domābant, aut alii cum aliis bellābant.

DE AEGYPTO

Aegyptus Africae regnum antiquum erat. Incōlae eius praecipue agricultŭram exercēbant et mercatŭram cum popŭlis Europae, praesertim cum Graecis, faciebant. Nilus fluvius et antea erat, et nunc est, et diu erit certum beneficium naturae, quia in Aegypto raro pluit. Is autem extra ripas diffluit, terram irrigat et frugiferam reddit. Itaque agricōlae Aegypti habitant non procul ab eius ripis.

CAESAR AD ALESIAM

Erat quondam in Gallia Alesia, oppidum munitum. Ea loco edito sita erat. Ante oppidum campus amplus jacēbat, eum campum fluvius et silvae cingēbant. Oppidum Gallos ab inimicis tegēbat. Caesar ad id copias magnas addūcit, castra loco idoneo point, vallo fossāque munit. Magna in campo ante oppidum pugna erat. Hodie vistoria dubia est, sed cito Romāni vincent et Alesiam occupābant.

DE ARMIS ET TELIS ROMANŌRUM

Romāni arma et tela habēbant. Arma erant scuta, loricae, galeae. Gladios, pila, fundas et sagittas Romani tela nominabant. Ei scuta signis aeneis et aquilis vel coronis ornābant, scuta brachio laevo gestābant. Pilis eminus, gladiis cominus pugnabant. Fundae et sagittae erant tela sociorum Romanōrum.

Matrōnae antiquae filiis suis dicēbant:
“Aut cum scuta, aut in scuto.”

DE STELLIS ET SIDERIBUS.

Multa sidēra coelum ornant. Inderdiu solem vidēmus, noctu lunam et stellas. Sol clarus est fons luminis et vitae, nam totum, orbem terarum collustrat et vitam hominibus, bestiis plantisque dat. Sunt varia genēra stellārum: nonnullis stellis proprium lumen non est, sed lucem habent ab aliis. A stellis sidēra diversa sunt, nam in sidera multae stellae sunt. Iam antiquis temporibus sidēra nomina habēbant ab hominibus, et a bestiis, et a deis pagānis. Alia sidēra vidēmus hieme, alia aestāte.

DE ACHILLE

Celēber est Achilles, filius Pelei Regis et Thetidis deae. Achilles particeps belli Troiāni erat. Celebre est scutum, celebria sunt arma Achillis. Et scutum et arma ei Hephaestus ille fabricat. Celēbris est celeritas Achillis. Celeritāte sua incredibili et magno corpōris robōre Achilles Trojanis terribilis erat. Ira Achillis Graecis perniciōsa erat Mors Patrōcli, eius amici, Achillis dolores acres dat. Propterea Achilles Hectorem ad pugnam provocat et virum fortem necat.

CAESAR DE SUEBIS ET UBIIS.

Caesar in quarto de bello Gallico libro dicēbat de Suebis et Ubiis, Germanōrum gentibus. Privātus ac separātus ager apud Suebos non erat neque diu colēbant agros uno in loco. Vita Suebōrum libera erat. Ab ipsis pueris erant durāti. Itaque eōrum homines immāni magnitudine corpōrum erant . Ubii, finitimi Suebōrum dextram ripam fluminis Rheni incolēbant. Misēram vitam illi agēbant, nam Suebis magna vectigalia pendēbant. Postea Ubii sinistram ripam Rheni incolebant.

DE SERVIS ROMANORUM

Antiquis temporibus captivos in bellis Romāni non necābant, sed illi servorum modo in civitatibus victorum suōrum vivēbant et dominis opulentis et superbis serviēbant. Multi servi jam in condiōne servorum nati erant. Etiam cives libēri, qui pecuniam debitam solvère non potērant lebertātem amittēbant, et creditōres illos servitute afficiēbant. Domini in servos vitae necis que

potestātem habēbant. Servi privati apud dominos loco ministrōrum, medicorum aut magistrōrum serviebant, servi publici in agris summa corpōrum contentiōne laborābant. Servi miseri saepe dominos fugiēbant. Servos fugitivos domini duris poenis afficiēbant. Multos etiam cruci affigebant et morte quniēbant. Nonnunquam servi etiam contra dominos arma movēbant. Magnam servōrum seditiōnem Spartācus regēbat.

DE IOVE. (IUPPITER)

Antiqui Romāni multos deos colēbant. Dominus caeli et terrae erat Iupiter. Poetae Graeci Iovem patrem deorum hominumque vocabant. Et dei et homines Iovem timēbant. Iuppiter in Olympo habitābat et cum fratribus mundum gubernabat. In tutēla Iovis praecipue reges erant. Iuppiter auctor erat legum humanarum. Fratres Jovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres - Ione, Ceres, Vestra.

Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquila Iovi, pavo Junoni, equus Neptūno, gallus Aesculapio. Ex arboribus oliva, Minervae sacra erat, Apollini laurus, Plutoni cupressus.

DE APOLLINE ET DE MUSIS

Apolla erat filius Jovis et frater Dianae. Dea Latōna Apollinis et Dianae mater erat. In tutēla Apollinis erant poetae. Comites Apollinis erant Musae. Musa historiae Clio erat, Melpomēne – Musa tragoediae et lyricōrum, Thalia comoediae et bucolicis favebat, Terpsichōre lyram gestabat et saltatiōnem amabat. Illae Musae et aliae illārum sorores ad sonum cithārae cantābant et deos inter epulas delectābant.

Apollini etiam oracūlum Delphicum sacrum erat. Ibi deus per Pythiam sacerdotem petentibus consilia dabat. Sacerdōtes Delphici erant custōdes fidi templi Apollinis. Magna erat sacerdōtum calliditas. Interdum hominibus responsa ambigua dabant.

DE MERCURIO

Mercurius deus Maiaie filius erat. Antiquis temporibus Mercurium pro deo commercii et mercatorum Romāni colēbant, deinde, ut Graeci, deorum nuntium et ministrum numerabant et cum alis et caduceo effingebant. Ex opiniōne

Romanōrum Mercurius jussa deorum mortalibus nuntiabat et animos mortuōrum ad inferos deducēbat. Saepa igitur modo in Olympo, modo in terra, modo apud inferos erat. Praeterea Mercurius erat eu eloquentiae; itaque Graeci et Romāni Mercurio linguas bestiārum sacrificābant. Simulacra Mercurii in foris urbium et in viis et in triviis erant.

DE CERERE ET PROSEPINA

Ceres, dea frugum et agriicultūrae, filiam habēbat Proserpinam. Pluta, eu inferōrum, virginem pulchram raptāvit. Ceres fortūnam Proserpinae ignorabat et plena doloris per terram errābat. Deae dolōre omnes plantae et herbae, omniaque olera marcescunt: autumnus et hiemnis in mundum veniunt. Denique Sol matri miserae domicilium filiae indicāvit. Ceres auxilium Iovis implorat. Iuppiter preces sorōris non repudiat et inter Plutomem et Cererem pacem conciliat. Itaque Proserpina dimidium anni apud inferos est, veris autem initio ad lucem remigrat: mater eius laeta est, omnis natura efflorescit, aestas venit.

GAUDEAMUS

Bütündünýä belli talyplaryň halkara gimne öwrülen “Gaudeamus” aýdymy XIV- asyryň soňundan Geýdelberg uniwersitetiniň talyplarynyň düzen aýdymy. Bu aýdymda durmuşuň gözelligini, ýaşlygy we ylmy şöhratlandyrypdyrlar. Şu aýdym bilen bütün Ýewropada talyp agşamlary we beýleki geçirilýän çäreler başlanypdyr.

XIX – asyrda Moskwa uniwersitetiniň professary matematik N. W. Bugaýew tarapyndan rus diline terjime edilýär

Aýdymyň ady birinji bendiniň başlanýan birinji sözü “ gaudeamus”. alynypdyr.

GAUDEAMUS

**Gaudeāmus igītur,
Juvēnes dum sumus!
Post jucundam juventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus.**

**Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuere?
Transeas ad superiores,
Transeas ad inferiores,
Hos si vis videre!**

**Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur!**

**Vivat Academia!
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!**

**Vivant omnes virgines
Graciles, formosae!
Vivant et mulieres
Tenere, amabiles,
Bonae, laboriosae!**

**Vivat et res publica
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civitas
Maecenatum caritas
Qui nos hic protegunt!**

**Pereat tristitia,
Pereant dolores!
Pereat diabolus,
Quivis antiburschius
Atque irrisores !**

**Aforizmler, ganatly sözler,
latyn jümleleri we
dana sözler**

1 Ab ovo- Ilki başdan, ab ovo usque ad mala – ýumurtga bilen başlap alma bilen gutarmak diýen jümläniň bir bölegi. (Rimliler nahary ýumurtgadan başlap miwe bilen gutarypdylar.

- başdan tä soňuna çenli

2. Alea iacta est- Bije atyldy.

3. Aliud ex alio malum-erbetlikden ýene erbetlik dörär

4. Alma mater- ruhy ene, (ýokary okuw mekdebiniň obrazly atlandyrylyşy

5. Alter ego - Pikirdeş; iknji men.

6. Amat vistoria curam- ýeňiş aladany halaýar.

(ýatan öküze iým ýok).

7. Amicus Plato, sed magis anuca veritas - Platon (Eflatun) dostum, emma hakykat ondan gymmat.

8. Amor tussisque non celatur – Söýgüni we üsgülwigi gizläp bolmaýar.

9. Anno Domini – biziň eramyz. (Isa pygamberiň doglan ýylyndan bäri).

10. Ante Christum natum (a. Ch.). Isa dogulmazyndan öň. (biziň eramyzdan öň).

11. Aquila non captat muscas – Bürgüt siňek awlamaýar.(tutmaýar)
12. Ars longo, vita brevis (- Gippokrat)- sungat bakydyr – ömür gysga.
13. Aurora Musis amica – Daň ýyldyzy (Awrora) ylham çeşmesidir.
14. Aut cum scuto, aut in scuta – ýa galkanly geliň – ýada galkanyň üstünde. (ýa almaly, ýa-da ölmeli).
15. Aut vincere, aut mori, - ýeňmeli ýa-da ölmeli.
16. Bellum omnium contro omnes - Uruş hemmeleriň garşysyna.
17. Bis dat qui cito dat. – Bergini çalt, wagtynda beren, iki esse edip berilen ýalydyr.
18. Candidior lacte – Süýtdenem ak.
19. Carpe diem! – Wagt ýitirme.. Wagtdan peýdalan!
20. Citius, altius, fortius! – 1) hemmeden çalt 2) hemmeden beýige bök, we hemmeden güýçli bol!
21. Cogito, ergo sum! – (R. Dekart) – eger men piker edýän bolsam, diýmek men ýaşaýaryn.
22. Concordia res parvae crescunt, discordiā maximae dilabuntur – Agzybirlikde ýönekeý zatlaram ulalyp gider, agzalalyk bolsa uly zatlaram weýran bolýar.

23. Credo – men ynanyryn.
24. De gustibus et coloribus non est disputandum – Tagam we reňk barada jedel bolmaly däl.
25. Delphinum natare doces – Delfine ýüzmäni öwretme, - (Alyma akyl berme).
26. De mortibus aut bene aut nihil - Merhum barada ýa gowy zat, ýada hiç zat.
27. Dictis facta respondeant! – Sözüň bilen işiň deň gelsin.
28. Difficil (e) est proprie, communia dicere (Horat.)- Hemma belli zatlary özüňçe düşündürmek kyn.
29. Discipulus est prioris posterior dies.- Ertirki gün – öňki gün üçin okuwdyr. (ýalňyşdan öwrenýäris).
31. Dum spiro, spero – Çykmadyk janda umyt bar.
32. Dura lex, sed lex – kanun gazap, ýöne ol kanun.
33. Errare humanum est – Adama ýalňyşmaklyk mahsusdyr.
34. Est modus in rebus (Horat) – Hemme zadyň çeni ýagşy.
35. Experienta est optima magistra – Tejribe – iň gowy halypadyr.
36. Facile dictu, difficile factu – Aýtmak aňsat, ýerine ýetirmek kyn.

37. Feci, quod potui, faciant meliora potentes –
Meñ bilişime görä ýerine ýetirdim, kim menden
gowy etse, goý etsin.
38. Finis coranot opus – Zähmet soňy rehnet.
39. Gutta cavat lapidam, non vi, sed saepe cadendo
(Ovid – Damja daşy güýji bilen dälde,
yzygiderlilik bilen deşer.
40. Habent sua fata libelli – Kitaplaryň öz ykbaly
bar.
41. Homo sum: humani nil a me aliénium puta (Terent)-
мен (ынсан.) adama, adamzada degişli
zatlar maňa daş däl.
42. Honores mutant mores et raro in meliores
Hormat sylag häsiýeti üýtgedýär, gynansakda
gowylyga tarap seýrek bolýar.
43. Honoris causa. Hormata mynasyplygyňyz üçin.
44. Horribile dictu (auditu) — Aýtmak (diňlemek)
hatarly.
45. Ibi victoria, ubi Concordia –Agzybirlik bar
ýerinde ýeňiş bar.
46. Ignorantia non est argumentum – Bilmezlik
subutnama däl.
47. – In medias res (Horat) - Wakanyň içinde.
48. In memoriam. –Ýadygärlik üçin
49. In vino veritos– Hakykat meýde (şerapda)
50. Ipsa scientia potentia est – Bilim güýçdir

51. Legem brevem esse oportet– Kanun gysga bolmalydyr.
52. Manus manum lavat. El eli ýuwar, - iki el ýüzi ýuwar.
53. Naturalia non sunt tyrpia - Tebigi berlen zat üçin utanmaly däl.
54. Nemo omnia potest scire мож– Hiç kim hemme zady bilmez.
55. Nemo patriam, quia magna est, amat, sed quia sua (Seneca) –Hiç kim Watanyňy ulylygy üçin dälde, öz Watanyňy bolanlygy üçin söýýäris.
56. Non omnia possumus omnes– Biz hemme zady erk edip bilemzok. Biziň hemme zat elimizden gelenok.
57. Non possumus! – Başarmarys!
58. Non progredi est regredi –Öňe gitmezlik- yzyňa gaýtmakdyr.
59. Non scholae, sed vitae discimus– Biz mekdep üçin dälde, durmuş üçin öwrenýäris. (Seneki);
60. Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire (Cicero),– Latyn dilini bilmeklik abraý, ýöne bilmezlik weli has erbet.
61. Nota bene (N.B) - Üns ber!
62. Nulla aetas ad discendum sera Okamak, bilim almak üçin hiç wagt giç däl.
63. Omne initium difficile est – Hemme zadyň başlangyjy kyn.

64. Omnia mea mecum porto, Ähli baýlygym meniň ýanymda. (Meniň ruhy baýlygym.)
65. O tempora, o mores! –Wah döwür, döwür.
66. Otium post negotium –. Zähmet soňy rehnet.
67. Per aspera ad astra.– Kynçykyldan beýiklige. Şöhraty kynçylygy ýeňip gazanmaly.
68. Persona grata - Sylag (hormata) mynasyp adam.
69. Post factum – Postfaktum – Edilen işiň soňyndan.
- 70 Potius sero quam nunquam – (T. Livius) – Hiçden giç ýagşy.
71. Primus inter pares – Первый среди равных – Deňhukuklylaryň arasynda birinji.Öz deňleriniň arasynda birinji.
72. Pro domo mea (tua, sua) – Öz hususy işim, barada, özüme degişli.(Öz öýümi goramak üçin)
73. Quae nocent – docent . – Erbetligi görüp gowalygy öwrenýäris.
74. Rem tene, verba sequentur. Eger materýaly (Serişdäni) gowy bilseň ony düşündirmäge sözüň özi agzyňa geler.
75. Repetitio est mater studiōrum - Gaýtalamak okuwyň enesidir.
76. – Ribendo dicere veritas - Hakykaty ýylgyryp aýtmaly.

77. Salus populi supreme lex esto (Cic). Il ýurdyň abadançylygy hemme kanundan ýokary bolmalydyr.

78. Sapienti sat -- Akyllý ýeke sözden düşüner.

79. Sero venientibus – ossa – Soň gelene sunk ýeter.

80. Sic transit gloria mundi – Şan – şöhratyň şeýle geçer gider.

81. Sine cura – Синекура– aladasyz iş. (kelle agyrytmany hak almak).

82. Suum cuique — Her kimiňki özüne.

83. Tabula rasa - Arassa tagta (Näbelli, bilmeýän zadyň).

84. Tempora mutantur et nos mutamur in illis (R. Owen) - Wagt üýtgeşe bizem onuň bilen deň üýtgeýäris.

85. Terra incognita –Näbelli ýer, yurt; näbelli taglymat.

86. Tertium non datur –Üçünji jogap ýok, (Bar ýa ýok).

87. Testis unus – testis nullus – Bir adam şaýat bolyp bilmez.

88. Tres faciunt collegium - Üç adam – köpçülik.

89. Una hirunda ver non facit – Bir garlawaç geleni bilen ýaz gelmez.

90. Una voce - Bir agyzdan..

91. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas (Ovid) Güýç ýetmeýänem bolsa şony ýerine ýetirmek üçin ymtylmak hem öwgä mynasyp.
92. Utrumque est vitium: et omnibus credere, et nemini –Hemmä ynanmak, ýada hiç kime ynanmazlyk ikisem erbet.
93. Ut sementum feceris, ita metes –Näme ekseň şony orarsyň.
94. Vale! - Hoş gal, (Sag bol!)
95. Veto – men garşy.
96. Vim vi repellere licet –Güýji güýç bilen yzyna gaýtaryp bolar.
97. Vivere est militare –ýaşamak – göreşmekdir
98. Volens – nolens – Isleseň islemeseň.

LATYNÇA – TÜRKMENÇE SÖZLÜK

A

a, ab, abs (praep. abl bilen) - - dan, den, soň,
 ab – eo, ii, itum, ire - 4- - gitmek daşlaşmak
 ab – sum, a – fui, - , ab – esse – ýok bolmak
 aradaşlykda bolmak.
 ac – atgue, conj, we (olam), şeýle; (bir zady
 deňeşdirmekde)

accipio, cepi, ceptum, 3- 1) almak kabul etmek, 2) synagdan 2 geçirmek, 3) bilmek, iş etmek 4) rugsat etmek,

accuso, 1 [ad – causa] - günälemek, günäkärlemek.

ad, praep, Acc. bilen) -1- tarapa, çenli, ýanynda 2. { üçin,

ad - eo it, itum, ire – 1) (bir ýere) – gelmek, 2) birine ýüz tutmak

adhibeo, ui, itum, 2 [ad- habeo] - gatnaşdyrmak,

2.ulanmak, peýdalanmak,

ad – sum, affui, -, ad – esse – 1) gatnaşmak, bolmak, 2)ulanmak, peýdalanmak

ad – venio, veni, ventum, 4 – golaý gelmek ýanyna gelmek.

ad - voco 1 – çagyrmak, çakylyk,

aedifico. ! [aedes +facio] – gurmak,

Aedui, orum, m (sg Aeduus, I, m) – edui, Gallide Liger (Luara)we

Arar (Sona) derýalarynyň araçalygynda ýaşayan taýpalar.

Aegrotus, a, - um – uly,

Aaegyptus, I, f, grek, Müsür

aeneus, - a – um - misden, bürnç

aer, aeris, m – howa

aira, ae, f, - era,

aestas, atis, f – tomus, ýaz
aeternus, -a- um – müdümi, baky
Aetna, ae, f - Etna. (gund. Sisiliýada wulkan)
affero, attuli, allatum, afferre [ad – fero] –
getirmek,
Africa, ae, f – Afrika
Agamemno, onis, m. grek. Mif. – Agamemnon,
Miken şasy Troýa urşunda grek goşunlarynyň
serkezdesi
ager, agri, m, - ekin meýdany,
agnosco, novi, nitum -3 [ad nosco] – bilmek,
anynygyna ýetmek. agnus, i, m- guzy
ago, egi, actum, 3. 1. alyp barmak,
äkitmek, ýolbaşçylyk etmek, 2. ýerine ýetirmek
hereket etmek 3. diýmek gratiam ago- minnetdarlyk
bildirmek, 4.(wagt) – geçirmek, 5. ýaşamak
bolmak, 6. oýun oýnamak, çykyş etmek.
agricola, ae, m [ager – colo] – daýhan.
Alexander, dri, m grek – Aleksandr; A. Magnus
Beýik Aleksandr, (b. e. ö. 356 – 323 njy Makedon
şasy, gadymy grek serkezdesi.
alienus a, -um – [alius] – başga, başga degişli
aliquando [alius + quando] – hiç wagt, bir gezek,
kã wagty.
alius, -a, ud (gen – alterius, - başga, dat – alii).
aluis... aluis – biri Başga
Alpes, ium, f – Alp (daglary)

alter, era, erum – (gen. alterius, (ikiñ) – biri dat.
 alteri) ikinji, alter,... alter --- başga.
 altitudo, inis, f [altus] – 1) beýiklik, 2) çuňlyk,
 amabilis, e [amo] – söýgüli, söýgä mynasyp
 ambulo, 1 – gezmek, gezim etmek, gezelenç etmek.
 amica, ae, f [amicus] - boýdaş, jora
 amicitia, ae, f [amicus] - dostluk, dostlar
 amicus, i, m [amo] - dost.
 amo, 1 - söýmek, gowy görmek
 animus, i, m – 1, ruh, 2, batyrlyk, 3niýet, meýil.
 annus, i, m - ýyl, ýaş
 anser, eris, m – gaz
 I ante, praep, Acc bilen – öň, öňünde,
 başgada, çenli.
 II ante, adv – ir wagt,
 antiquus, -a, - um [ante] – gadymy, köne
 Apolla, inis, m, grek rim mif. Apollon, - günüň
 ýagtyň hudaýy, sungatyň arka daýanjy.
 apello, 1 1. dilden ýüz tutmak, 2. atlandyrmak,
 3. äşgär etmek, 4. çagyrmak.
 appropinquo - 1 – bir zada golaýlaşmak (Dat)
 apud, praep, Acc. bilen - ýanynda, golaýynda
 aqua, ae, f – suw
 aquila, ae, f – 1, bürgüt, 2. rim urşujysynyň tugy.
 argumentum, i, n – delil, subutnama, esas
 Ariovistus, i, - (b. e. ö. 1 asyr) – Ariowist,
 swoýew german taýpasynyň serdary.

Arma, ōrum, n, pl, t, - ýarag, göreş, söweş
 armatus, - a, - um – ýaraglanan
 aro, 1. – ýeri sürmek, bejermek
 ars, artis, f -1 sungat, 2 ylym
 arx, arcis, f – gala, kreml, akropol.
 asper, era, erum, - kyn, agyr,
 astrum, i, n, greç – ýyldyz, planeta
 at, conj- emma, ýöne, beýleki tarapdan
 Athēnae, ārum, f – Afina ş
 Atheniensis, is, m [Athenae] – Afinanyň
 ýaşajylary
 Atilius, i, m – Atiliý, rimçe at.
 atque, conj ser ac; a, etiam, şeýl. emi
 Atticus, i m Attik, rimçe Titus Pomponius A. – Tit
 Pomponiý A (b. e. ö. 109 – 32 ý.) Siseronyň dosty
 audacia, ae, f – 1 batyrlyk, gahrymançylyk,
 audax, acis [audeo] -batyr,
 audio, avi, itum, ire. 4. diňlemek, gulak salmak
 aurora, ae, f [aurum] – daň şapagy
 Aurora, ae, f – Awrora, daň şapagynyň hudaýy
 aurum, i, n – altyn
 aut, conj – ýada
 autem, conj – emma, ýöne
 autumnus, i, m – güýz
 auxilium, i, n [augeo] – kömek, ýardam, pl –
 kömekçi goşun.
 avaritia, ae, f – gysgançlyk, gysyklyk

ave – şatlan
avis – is, f – guş
a – volo, 1 – uçmak, uçup gitmek

B

barba, ae, f – sakgal
bellicosus, - a, - um [bellum] söweşjeň,söweşiji
bellum, i, n - uruş, söweş,jeň
bene, adv, compor - melius, superl - optime] [bonus] – gowy
beneficium, i, n [bene + facio] –
bestia, ae, f – haýwan
bis, adv . . . – iki gezek
bonus, a, - um – gowy, dogry, mähirli.

C

cado, cecidi, casum 3.1. – ýykylmak, 2.ýogalmak
caecus, a, - um kör
caedo, cecidi, caesum, 3- 1) çapmak,
kesmek,öldürmek,(daşy) oýup ýazmak.
caelum, i, n, - 1- asman, 2. klimat, howa
Caesar, aris, m, Sezar rimçe Gajus Julius C. – Gaý
Juli sezar(serkerde,orator,syýasatçy)
calamitas, atis f – betbagtlylyk, eňliş
campus, i, m – meýdan, düzlük

canis, is, m, f, - it

cano, cecini, cantum, 3 – aýdym aýtmak,

cantilena, ae, f [cano] – aýdym, köne heň, aýdym

canto, 1 [cano] – aýdym aýtmak,

capio, cepi, captum, 3. 1. almak arma capia- eliňe ýarag almak,

consilium c. – karar kabul etmek, belli bir karara gelmek. 2). almak, ýesir almak, basyp (zor bilen)

almak 3) amicitiam c. – dostlaşmak, dostlugy

gazanmak 4) bir aralyga ýetmek, ýüzüp barmak.

Capitolinus, i, m- Kapitleý, Rimiň erleşen 7.

beýikliginiň biri

caput, itis, m – 1 baş, kelle, 2 – bap, 3. paýtagt

carissimus, a, um, superl —seret- carus

caritas, ātis, f [carus] – söýgi

Carmen, inis, n – aýdym, goşgy

Carthaginiensis, is, m [Carthago] – karfogenli

Carthago, inis, f – Karfagen, Afrikada (häz

Tunisda) şäher

carus, a, - um – mähriban

castellum, i, n – gala, berkitme

castra, - orum p, pe, t, - lager

casus, us, m [cado] – 1 pese gaçma, 2 (gram) –

düşüm; 3. waka sebäpli

causa,-ae-f- Abl – causa – dan, predlog – üçin, görä sebäpli, zerarly

cedo, cessi, cessum, 3 1)- gitmek, 2) – gezek
 bermek
 celebros, 1 – şöhratlandırmak
 cena, ae, f – günertanlyk nahar, abed
 centesimus, -a, -um- ýüzünji
 centum - ýüz
 centuria, ae, f [- centum] – senturiýa, soldat
 bölümi
 Ceres, eris, f rim mif Serera daýhançylygyň
 hudaýy
 Cicero, onis, m Siseron, rim at Marcus Tullius C.
 Mark Tulliy S. (106-
 -43 b. e. ö.) orator, ýaşygy, siýasy işgär
 circulus, i, m – töwerek, tegelek
 circum, praep Acc bilen – töweregi, golaýy
 cito, adv – çalt, çakgan
 civis, is, m, f – raýat, grajdan
 civitas, atis, f [civis] – 1 raýatlyk, jemgiýet, 2.
 döwlet
 clamo, -1 – ýüzlenmek, gygyrmak
 clamor, ōris, m [clamo] – çagyryş ses
 clarus, a, - um – ýagty, aýdyň, dury, belli, şöhratly
 clavus, i, m – çüý, pahna
 Clusium, i, n - Kluziy, Evrurda şäher
 coepi, coeptum, coepisse, defect – başlanmak
 cogito, 1- 1 pikirlenmek, akyla getirmek, pikir
 etmek,

, - cognosco, novi, nitum -3 [co – gnosco = nosco] – bilmek, tanımak

cohors, rtis, f – kogorto

colloco, i [con-locus] -1: yerleştirmek, goýmak, 2. dikeltmek [monumenta]; 3. durmuşa ykarmak

colloquium, i, n – [colloquor] – grrñ, gepleşik
colo, colui, cultum, 3 – 1. [ýeri]

bejermek2.hormatlamak.

colonia, ae, f [colo] – oba, koloniya, ilatly punkt, oba

comes, itis, m, f [com-eo] – hemra, yoldaş

con – cedo, cessi, cessum, 3 – 1. gitmek

concordia,ae, f. [con – cor] – ylalaşyk, agzybirlik

condicio, onis, f - — 1) şert, 2. ýagdaý

con - do, didi, ditum, 3-1. esaslandyrmak, dretmek
2) gizlemek

conjunx, jugis m, f [conjungo] –är, aýal

con - scribo, psi, ptum, 3- ýazmak, ýygynamak [legions] – goşun ýynamak

con – sentio, sensi, sensum, 4. ylalaşmak

consilium, i, n, — 1. maslahat, 2. zgt piker

c. capere (inire) – karar kabul etmek,

con – sisto, stiti, — , 3. 1. dremek 2. (bir – zatdan) dremek, durmak

constituo, ui, tum, 3 — [con - statuo] → 1)

goýmak, gurmak, 2. döretmek, 3. karar etmek, zmek, 4. bellemek

copia, ae, f - — ätiýaç, bolluk, baýlyk, pl, - goşun
 Corinthus, i, f – Korinf, Gresiyada şäher
 cras – adv –ertir(ir)
 credo, didi, ditum – 3 – 1. ynanmak, 2. pikir etmek,
 hasap etmek
 cremo- 1 – ýakmak
 creo – 1 – 1) – döretmek, 2) saýlamak. (wezipä)
 cresco, crevi, cretum, 3- ösmek,
 ulalmak,güýçlenmek
 Creta, ae, f - greç – Krit (ada)
 cribrum, i, n – elek, iri gözli elek
 I cultus, a, um – ser – colo
 II cultus, us, m [colo] - 1 bejermek, alada, serenjam
 berme.
 I cum, praep Abl bilen – bilen bilelikde
 II cum, conj – 1) haçan, şol wagtda, şondan soň,
 şondan bäri, her gezek, 2) sebäbi, 3) diýseňde,
 bolsada, 3) cum ..., tum – bir tarapdan.... beýleki
 tarapdan
 cupio, ivi, itum, 3- islemek, suwsamak, ymtylmak
 cur, ae, f — adv — sebäbi, name üçin
 cura, ae, f 1) alada 2) aladalanma, kanagatsyzlyk
 curia, ae, f – Senatyň ýygnagynyň geçýän binasy,
 (ymaraty)
 curo, - 1 – alada etmek, aladalanmak, bejermek
 custos, odis, m – garawul, gorag

Cyrus, i, m – Kir - pars şasy (b. e. ö. – 559 – 529 ýyl)

D

de, prap, Abl. bilen – 1) dan – den, 2) barada, hakda
3) boýunça

dea, ae, f [dues] – aýal hudaýy

debeo, ui, itum, 2 – [de – hapeo] – borçly bolmak,
hökmany bolmak

decem – on (san)

declinatio, ōnis, f [decline] – daşlaşma, gram
düşümde üýtgeme

de – duco, ix, ctum, 3 –yzyna alyp gitmek.,yzyna
gaýtarmak

defatigo, - 1 — ýadatmak

de - spero, - 1 – (bir zada) – umytsyz bolmak

de – sum, fui, - esse, - etmezçilik etmek

Diana, ae f – rimç mif – Diýana aýyň hudaýy,
ýenede awçylygyň hudaýy

dico, xi, ctum, 3- 1) geplemek, 2) aýtmak,
atlandyrmak) 3) bellemek

dies, ei, m, f (pl –) – hepdäniň günü, wagt

diruo, rui, reptum, 3 [dis – rapio] – ýykyp –
ýumurmak, ýok etmek

discipulus, i, m [disco] – okuwçy

disco, didici, —, 3 – okamak, öwrenmek

diutius uzak, uzyn
 divido, visi, visum, 3- bölmek, böleşmek,
 böleşdirmek
 do, dedi, datum, dare – 1) bermek, litteras do – hat
 ýazyp goýbermek, 2) – sowgat etmek
 doceo, docui, doctum, 2 [disco] – 1 öwretmek,
 okatmak 2) habar bermek, görkezmek 3) subut
 etmek
 doctrina, ae, f [doceo] – ylym, taglymat
 doctus, a, - um – 1) part perf- doceo 2) adj –
 ylymly, bilimli
 doleo, ui, -, 2 1) kesellemek, ýarawsyz bolmak, 2)
 gynanmak
 dolus, i, m – mekirlik, aldaw
 domina, ae, f [domus] – öý hojaýyny, (aýal)
 zenan
 dominus, i, m [domus] – hojaýyn, jenap
 domus, us, f – öý, jaý, watan, domum – öýe, domo-
 öýden, domi – öýde
 dormia, 4 – ýatmak, uklamak
 ducenti, ae, a [duo + centum] – iki ýüz
 duco, xi, ctum, 3 – 1 alyp barmak, sürmek, uxorem
 d – öýlenmek 2) hasap etmek,
 3) ünsüňi çekmek
 dum conj – 1) häzirlikçe, Şol wagtda, şol aralykda,
 2) bolaýsady
 duo, duae, duo- iki

duodecim [duo – decem] – oniki
duo-de – triginta - ýigrimi sekiz
duplex, icis – iki gat, goşa
durus, a, - um – gaty, berk, сыровый
dux, ducis, m [duco] – serdar, şa, goşun başlygy

E

e- disco, didici, -, 3 – 1) – öwrenmek 2) ýatlamak,
ýatdan öwrenmek
efficio, fici, fectum, - 3 [ex – facio] 1) döretmek,
gurmak 2) döretmek, ýerine ýetirmek
egeo, ui, -, 2 — gerek bolmak (bir zadyň)
gerekli bolmagy
ego, gen – mei – men
elephantus, i, m, - greç – pil
eloquentia, ae, f, [eloquor] – dilewarlyk, çeper
dillilik.
emo, emi, emptum, 3 – satyn almak
I eo, adv (gadymy dat – id) – ol ýere
II eo ii, itum, ire, - gitmek, ýöremek
epistŭla, ae, f greç – hat ,nama
epitahhius, i, m, greç – gabyr üstündäki ýazgylar,
epitafiýa
equus, i, m – at, ýaby
erro, - 1 1 azaşmak, 2) ýalňyşmak

error, oris m [erro] – ýalňyş, azaşma
 erubesco, bui, -, 3 – ýüzüň gyzarmak
 erudio, - 4 – okatmak, terbiýelemek
 et, conj – we
 etiam, conj – ýene, şeýlede hem
 Eurōpa, ae, f, - ýewropa, 1) grec, - mif, finiki
 şasynyň gyzy ýupiter tarapyndan ogurlanan, 2
 materik
 ex, e, praep Abl bilen – 1) – dan, - den, 2) sebäpli,
 zerarly
 excito, 1 – 1) aýak üstüne galdyrmak, oýatmak, 2)
 oýandyrmak
 exemplum i, n – 1) nusga, (mysal) görelde, 2)
 jezalandyрма.
 exerceo, ui, itum 2 – 1) türgenleşmek, ösdürmek,
 2) öwretmek
 ex – pello, puli, pulsum, 3 – kowmak, çykarmak.
 ex- pleo, ēvi, ētum, 2 – 1) doldurmak, 2) ýerine
 ýetirmek, suwsyzlygyny gandyrmak.
 ex – pugno – 1 – basyp almak, tabyn etmek
 exsilium, i, n – sürgün, kowup çykarma
 exspectatio, ōnis, f [exspecto] – garaşma
 exspecto, 1 - - garaşmak,
 ex – struo, xi, ctum – gurmak, dikeltmek
 extra, praep, Acc bilen – daşary, daşynda

F

fabula, ae, f, [for] — 1 erteki, hekaýa 2) bosnýa, 3) pýesa

facio, feci, factum, - 3 – 1. ýerine etirmek, etmek, döretmek, iter f. gitmek

injuriam f – masgaralamak göwnüne degmek

potestātem f. – mümkinçilik döretmek, bermek

vim f. – güýç ulanmak, pacem f. – ylalaşyk

baglanyşmak ,carmina f. – goşgy düzmek , finem f. – gutarmak,sonuna çykarmak 2) gram – ýaşamak, döretmek

factum, i n [facio] - iş, meşgullanma

Falerii, orum, m - Faleriý, falisk, tire – taýpasynyň baş şäheri (Etruriýa)

Faliscus, i, m - falisk – Faleri şäheriniň ýaşajylary

fallo, fefelli, falsum, 3- aldatmak, ýalan sözlemek

fama, ae, f [for] – 1) habar, myş – myş, şöhrat 2) reputasiýa

fas, n, indecl [for] – ýokary (hudaý tarapyndan)kanun, rugsat edilen; f est – mümkün, rugsat

fatum, i, n [for] – ykbal, takdyr,

faustus a, um, - bagtly,

femina, ae, f – aýal

fero, tuli, lātum, ferre - 1) göterip gezmek 2)

geçirmek 3) habar bermek

ferrum, i, n — 1 demir, 2) ýarag; gylyç, hanjar
 festino, 1 – 1) howlukmak, alňasamak
 figura, ae, f [fingo] – daşky görnüş
 filia, ae, f [filius] –gyz,gyzym
 filius, i, m- ogul.
 finis, is, m – 1) araçäk, soňy
 flecto, flexi, flectum, 3- egmek, (aşak), eplemek
 floreo, ui,—, 2 [flos] – güllemek, gülläp ösmek
 flumen, inis, n [fluo] – derýa, akym,akar
 fluvius, i, m [fluo] – derýa
 fons, fontis, m [fundo] – çeşme, başlangyç
 forma, ae, f – 1) forma, daşky görnüş 2) owadanlyk
 formosus a, um [formo] – gelşikli, owadan
 fortis, e, — güýçli, berk batyrgaýlyk, batyr
 fossa, ae, f – garym,çukur.
 fraus, fraudis, f – aldaw, ýalançylyk
 frugiter, era , erum – hasylly, miweli
 frumentum i, n – däne.
 frustra, adv – biderek, sebäpsiz
 fuga, ae, f [fugio] – ylgaw, kowulma, in fugnam
 (se) dara – gaçyp gutulmak, gaçmak
 fugio, fugi, fugitum, 3 – ylgamak, gaçmak
 fugo – 1 [fuga] - gaçyp gitmek.
 fulmen, inis, n [fulgeo] – ýyldyrym.
 fumus, i, m – tüsse.

G (g)

Gajus, i, m – Gaý, (rimçe)

Gallia, ae, f – Galliýada (häzirki Fransiýanyň,
Belgiýäniň, Ilalýanyň, Lüksemburgun,
Niderbendiýanyň me Şwesariýanyň

tezritoriýasynda ýerleşen döwlet

Gallicus, a, um [Gallia] - gallyly

I Gallus, i, m, - gall, Galliniň ýaşajylary

II gallus, i, m – horaz

gaudeo, gavisus sum, ere, 2 – (bir zada – Abl) –
şatlanmak

gaudium, i, n [gaudeo] – şatlyk

gratia, ae, f [gratus] – 1 özüne çekijilik (üns
bermeklik) 2 minnetdarlyk

gratia (Abl – gratia) –üçin

H

habeo, ui, itum, 2 – 1) bar bolmak, tutmak, se h.

özüni bilmek, 2) almak in conjugio h. öýlenmek 3)

hasaplamak, hasap etmek, h. loco servorum – gul

hasap etmek

Hannibal, alis, m – Gannibal (b. e. ö. 248 – 183 ýyl)
 kartagen serkerdesi
 hasta, ae, f – naýza
 haud, adv — edil beýle däl, däl
 haurio, 4 ——— черпать, susup almak
 Helvetii, orum, m (sg Helvetius, i, m) – gelwetler
 häzirki Sweşariýanyň territoriýasynda Gallide
 ýaşayanlar
 herba ae, f – ot, ösümlük
 Hercules, is, m grek, mif – Gerakl
 heri adv – dün
 Herodotus, i, m Gerodot, (b. e. ö. 484 – 425 ýy)
 gadymy grek taryhçysy
 hiemo, 1. [hiems] – gyslamak
 hiems, hiemis, f – gys
 hirundo, inis, f – garlawaç
 Hispania, ae, f – Ispaniýa
 Hispanus, i, m – ispaniýaly
 historia, ae, f, grekç – gözleg, taryh
 hodie [hoc – die] – şu gün
 Homerus, i, m Gomer, (gadymy grek şahyry “
 Illiadaň” we “ Odisseyiň awtory
 homo, inis, m – adam, ynsan
 honor, oris, m – 1) abraý
 Horatius, i, m – Gorasiý rim şahyry; (b. e. ö. 65 – 8
 ýy)

hostis, is, m, f, 1) başga ýurtly gelmişek 2)
duşman, garşydaş
humanus, a, um [homo] – 1) ynsanpermer,
adamkärçilik 2) bilimli
humus ————— ýer, toprak

I i

ibi, ——— 1) ol ýerde, 2) şol ýerde, 3) şunda
idem eadem, idem [is – dem] – şol, şonuň özi
igitur, adv – şeýlelikde, geliň
ignis, is, m – ot, ýalyn
ignorantia, ae, f [ignora] – bilmezlik, habarsyz
ille, illa, illud (gen illius, dat - illi) – ol, şol
illo, adv [ille] – şol ýere, tarapa
illustro – 1 – ýagtylandyrmak
immaturus, a, um – irki, wagtyndan öň
incola, ae, m, f [incola] – ýaşaýyşy, raýat
in – cola, colui, cultum, 3- 1) ýaşamak 2) yurt
tutmak
in- commodum, i, in, — bionaýsyzlyk, gelşiksiz,
ýitgi, syýan
in – curro, (cu) curri, cursum, 3 — sürünmek,
çozmak
in – fluo, xi, xum, 3 — içine akmak, guýmak
ingens, ntis — ägirt uly, äpet
in – humanus, a, - um – adamkärçiliksiz, gazaply

inimicus, a, um [in- amicus] - duşmançylykly
 inimicus, i, m – duşman
 injuria, aea, f [in – jus] -1) hukuk bozulmasy 2)
 adalatsyzlyk, 3) güýç ulanma
 inopia, ae, f [in – ops] – gerek, derkär, ýetmezçilik
 insidiae, orum, f, pe, t [in – sedeo] -1)
 instrumentum, i, n [instruo] – ýarag, gural
 in – struo, xi, ctum 3 – gurmak, hatarlap goýmak
 insula, ae, f – ada.
 inter, praep Acc bilen – arasynda, arasy
 interdum ——— kä wagt kä halat
 interrogatum, i, n [interroga] – sorag, sowal,
 inter – rogo, — 1 — soramak, sowal bermek
 inter – sum, fui, -, esse (Dat bilen) 1) arasynda
 bolmak, gatnaşmak 2) manysy, ähmiýeti bolmak
 I intro, adv – içi
 II intro, - 1 – girmek
 in – venio, veni ventum, - 4 – 1) tapmak, 2)
 döretmek
 ipse, ipsa, ipsum (gen ipsiusdat ipsi) – özi
 irrigo – 1- suwarmak, suwlandyrmak
 iste-ista,istud bu şu
 ita, adv – şeýle şeýlelikde; ita... ut – sebäbi,
 Italia, ae f – Italýa
 itaque, conj – şeýlelikde, sebäbi
 item ——— şonuň ýaly, deň

J

Jam, adv – eýýäm, ýene

janua, ae, f – gapy, işik

judex, icis, m [ýudico] – sud, kazy

judicium, i, n [ýudex] – 1 kazyýet, 2) pikir

jungo, nxi, nctum, 3) [ýugum] – birleşdirmek

birikdirmek, baglamak

Juno, onis, f- rim mif – Junona, Jupiteriň aýaly,

nika we aýallaryň halasgäri

Juppiter, Jovis m rim mif – Jupiter, hudaýlaryň biri

Jura, ae, m, - Ýura, Roclandan Rejne çenli dag

zynjyry (zolagy)

justus, f, um – adalatly, dogry

L

laboro, [labor] 1 – 1) işlemek, zähmet çekmek, 2)

kyn ýagdaýda bolmak

3) ejir çekmek

Lacedaemo (n), onis, f – Lakedemon (sporta)

Lakonikleriň baş şäheri

lacus, us, m, -köi, 1) Lemonnus – Lemana (Jenewa)

köli

Latinus, a, um, - latynça, rimçe

latitudo, inis, f – in, ini

Latium, i, n, - Lasiý, Italyýada baş şäheri Rim golaý
oblast

laudo, 1 [laus] – öwmek, magtabat

laus, laudis, f, - 1) öwgi, 2) şöhrat, hormat, öwgi
 legatus, i, m – 1) ilçı, 2) legat, baş serkezdāñ
 kömekçisi
 legio, onis, f [lego] – legion, goşun
 lego, legi, lectum, 3- 1) ýygnamak, 2) okamak
 lente- ýuwaş, haýal
 lex, legis f – kanun
 libellus, i, m (liber) – kitapça
 liber, bri, m-kitap, depder
 liber, eri, erum – azat, garaşsyz, erkin
 liberi ōrum, m-çagalar
 limosus, a, um – gaýyrly, çöküntgili, bulanlyk.
 lingua, ae, f – dil(gepleyiş dili)
 littera, ae, f – harp; pl 1) hat, nama, 2) ýazuw,
 edebiýat, ylym
 locus, i, m – 1) ýer, ýagdaý, 2) pl loco, orum, n –
 yer, yurt
 longe [longus] –, daş, uzak
 longitude- inis, f [longus] – uzyn, uzynlyk
 Lucius, i, m (gysg L) – Lusiý, rimçe at
 ludus, i, m – 1) oýun, 2) pl jemgiýetçilik oýunlary,
 ýaryş 3) mekdep
 luna, ae f - aý(planeta)
 lupus, i, m – möjek, bōri, gurt
 luscus, a, - um – ýeke göz, çaşy göz
 lux, lucis, f – ýagty, luce –gundiz,
 prima luce-dandan.

M

magis adv [magnus] – ulyrak, has uly
 magister, tri m [magnus] – mugallym, halypa.
 magistra, ae, f [magnus] – mugallyma, halypa.
 magnus, -a, -um 1) uly beýik
 male – erbet, ýaman
 malum, i, n [malus] – betbagtlylyk, gahar, gazap
 malum, i, n, grekç - alma
 malus, a, um, (compor – pejar, pejus, gen, peýoris;
 superl pessimus, a, um) -1) ýaman, erbet, 2)
 betbagt, gaharly,
 mando, - 1 [manus + do] 1) gowşurmak, geçirmek,
 2) ynanmak, deňeşdirmek, fugae se m –gaçyp
 gutulmak
 maneo, nsi, nsum, 2 – 1) (üýtgeşsiz) – galmak, 2)
 mydama bolmak
 manipulis, i, m [manus] – (manipul), goşun
 bölümi
 Manlius, i, m Manliý- rimçe at.
 mansio, - onis [maneo] -1) bolma, 2) dynç alyş
 ýere
 manus, us, f, - 1) el, 2) bölüm otrýad
 Marathonius, a, um – marafon, pugna Marathonia –
 marafon urşy (490 b. e. ö. grekler parsalary ýendi)
 Marcus, i, m – Mark, rimçe at
 mare, is, n – deňiz

maritimus, a, um - deňiz ýaka, res maritime- deňiz
 söweşi
 mater, tris, f – eje, ene
 matrimonium, i, n [mater] – nika, är – aýallyk
 maxime, adv (superl, magis) – has, aýratyn
 maximus, a, um - ser magnus
 mecum === cum me
 medicus, i, m, - doctor, lukman
 memoria, ae, f [memor] – ýatda saklap bilmeklik
 ýat, memoria tenere – ýadyňa salmak mens,
 mentis,f-an,nukup
 mensis, is, m – aý, (sene)
 meritum, i, n [mereo] – zähmet, azabyň merito –
 zähmetine görä
 meto, messui, messum, 3- жать, пожинать,
 meus a, um, - meniňki, meniň
 miles itis, m – urşujy
 milia, ser ... mille
 militaris, e [miles] – harby
 militia, ae [miles] -1) ýörüş, uruş, 2) harby gulluk;
 dome militiaegue – uruş me parahatçylyk döwri
 mille, indecl – müň, pl – milia, gen – milium
 Minerva, ae, f – rim mif – Minerwa ylymyň
 sungatyň sergärçiligiň we urşuň hudaýy
 minuo, ui, utum, 3 [minus] – azaltmak
 mitto, misi, missum, 3- 1)goýbermek 2) – işden
 çykarmak,goybermek

modo – adv [modus] – diñe ... we...
 modus, i, m – 1) ölçeg, 2) şekil, usul, gram,-
 gornus,forma
 moneo, ui, itum -1) ýatlamak, habardar etmek, 2)
 çagyrmak
 mons, ntis, m – dag
 monstro, 1 [monstrum] – görkezmek
 monumentum, i, n [moneo] – ýadygärlik
 morbus, i, m – kesel
 mordeo, momordi, morsum, 2) – dişlemek, çakmak
 mors, mortis, f - ölüm
 mortalis, e [mors] – ölümlü, mortalis, is m – adam
 ynsan
 mos, moris, m, - dāp, dessur, häsiýet 2) endik
 moveo, movi, motum, 2 — 1) herekete getirmek
 castra m lagerden ýygnanmak 2) aladalandyrmak
 mulier, eris, f – aýal,zenan
 multitudo, inis, f [multus] – 1) köp, könçülik 1)
 ýönekeý halk
 multo, adv [multus] – has köpüräk
 multum, adv [multus – (compor – plus superl
 plurimum) – kân, has köp
 multus, a, um (compor, pep lures, plura, superl pe..
 plurimi, ae, a) - köp- cilikleýin, pl – köpüsi
 mundus, i, m – dünýä, älem ,jahan
 munio, 4 – berkitmek
 murus, i, m – diwar, seňner

Musae, arum, f (sg. Musa ae) – Musalar – ylymyň
we sungatyň halasgäri, hudaýy; - Iupiteriň dokuz
gyzy

musca, ae, f – siňek

muto, 1 ————— çalyşmak, çalşyrmak

mutuus, a, um – özara, gezeginde

N

I – nam, adv – hakykatdanam, bolsa, emma

II- nam, conj - sebäbi

narro, - 1 – gürrüň bermek, aýdyp bermek

natura, ae, f [nascar] - tebigat

nauta, ae, m [navis] – deňizçi

navigo – 1 [navis + ago] – suwda ýüzmek,
(gämide) ýüzmek

navis, is, f – gämi; n. longo – harby gämi

nec [= negue] conj --- däl, nec ... nec.. olam
buda

necarius, a, um [necesse] – gerekli, zerur

necesse est – gerekli, zerur

neco -! – öldürmek

ne-fas, n indecl – bikanun, günä

neglego, xi, ctum – 3 [nec-lege] –äsgermezlik, uns
bermezlik.

nego – 1 – 1) inkär etmek, gaýtargy bermek, 2) ýüz
öwürmek

negotium, i, n [ec – otium] – meşgullanma, iş
 nemo [ne – homo] gen nullius, dat nemini, Acc-
 neminem, abl – nullo,) – hiç kim
 Neptunus, i, m – Neptun, deñizleriñ, suwuñ hudaýy
 ne – scio – 4 – bilmezlik, başarmazlyk
 I nihil, n subst, indecl [=nie] – hiç zat
 II- nihil, adv – hiç wagtda, dürli halatlardada
 Nilus, i, m – Nil, Müsürde derýa
 noceo, ui, itum, 2 – zeper ýetirmek
 noctu, adv [nox] – gijesine
 nolo nolui, - nolle [ne – vole] – islemezlik
 nomino, 1 [nomen] – atlandyrmak
 non – ýok, däl
 nonaginta – togsan
 non – nullus, a, um – käbiri
 non – nunquam – kä wagt
 nos, gen nostri, we nostrum – biz
 noto ——— [nosco] – bellemek, bellik etmek
 notus, a, um, 1) belli, 2. görnükli
 novem – dokuz
 novus, a, um – täze, ýaş
 nullus, a, um (gennullius, dat – nulli) (neullus —
 hiç kim
 numerus, 1, m – san
 nunc, - indi, hazir
 nunquam [ne – unquam] – hiç wagt

O

o, interj – o!

ob, praep Acc bilen – zerarly,

obscura - 1 - garalmak, tutulmak

ob – sum, fui, -, esse – garşy bolmak, päsgel

bermek, zeper ýetirmek

occido, cidi, casum, 3 [ob – cado] – ýogalmak , ol
dünýä gitmek

octoginta – segsen

oculus, a, m – göz, göreç, garaýyş

officium, i, n [opus + fasio] – borç, bergi

olim, - haçanda, - bir wagt, öňki zamanda

omnis, e – hemmesi, barysy, bary

oppidum, i, n —1 berkitme; 2) şäher, gala

oppressus, a, um - ser. – opprimo

opprimo, pressi, pressum, 3 [ab – premo] -1 –
gysmak, ezmek

oppugno- 1 [ob – pugna] – çozmak, boýun
egdirmek

ops, opis, f (Nom, Dat, → ýok) -1, güýç kömek,

goldaw, 2) pl– emläk, baýlyk, täsir

ora, ae, f [os] – kenar, kenarýaka

ordo, inis, m – hatar, tertip

ornamentum, i, n [orno] – bezeg, nagys

orno, - 1 – 1) üpçün etmek, 2) bezemek,

otium, i, n - 1) dynç alyş, 1) baýramçylyk, işsizlik

Ovidius, i, m – Owidiý, rimçe at Publius O. Naso – Publiý O. Nazon b. e. ö, - 43 - b. e. - 18 ýy), şahyr

P

paro – 1 – 1) taýarlamak, getirmek 2) edinmek, satyn almak

pars, parties, f – bölek; bir bölegi

pax, pacis, f-parahat parasatcylyk

pes, pedis, m — 1) aýak, daban, 2) rimçe fut

peto, ivi, itum, -3 Acc bilen) -1) ymtylmak,

gazanmak 2) haýş etmek , talap etmek

Pharnaces, is, m - Farnak (ponti şasy)(b.e. ö. 13 – 47ý)

Philippus, i, m – Filipp, (birnäçe makedon şalarynyň ady has tanymaly Aleksandr Beýigiň kakasy (b. e. ö. 359- 336 – ý hokum sören)

pila, ae, f – pókgi, top

pingo, pinxi, pictum, 3 – reňk bilen ýazmak, surat çekmek

placeo ui, itum, 2 – göwnüňe ýaramak halamak

Plato, onis m – Platon (Eflatun)- gadymy grek filosofy (b. e. ö. 427 – 347 ýy)

plenus, a, um – doly

plerumque, adv – uly, esasy bölegi

poeta, ae, m grekç – şahyr

pono, posui, positum, 3 – 1) goýmak 2)
 erleşdirmek 2) castra p lager gurmak
 Ponticus, a, um - pontik, (Pont – Kiçi Asiýada
 döwlet, (gara deňziň günorta kenarynda)
 populus, i, m – halk,ilat
 porta, ae, f – derweze, gapy, işik
 porto 1 getirmek, goterip gezmek
 positus, a, um – ser pono
 possum, potui, -, posse [potis – sum] – başarmak,
 mümkinçiligi bolmak
 I post, praep – Acc bilen – 1) aňyrsynda, 2) soň
 II post adv – 1) aňyrsynda 2) soň, geçenden soň
 post – ea – soň, şondan soň
 postquam conj – bolup geçenden soň.
 potentia, ae, f [potens] - 1) güýç, gaýrat 2)
 praebeo, ui, itum, 2 – [prae – habeo] – bermek
 ,(ygtyyaryna bermek)
 praemium, i, n [prae – emo] – 1) sylag, serpaý 2)
 artykmaçlyk
 praesidium, i, [prae – sedeo] – 1) gorag, 2) kömek
 prae - sum fui, -, 1 – 1) öňde bolmak, artykmaç
 bolmak, 2) basda durmak
 praeterea, adv [praeter – ea] – ondan başga,
 mundan basga
 prandium, i, n, - ertirlik(nahar)
 pretium i, n – baha, pul, p ferre – tölemek,
 hasaplaşmak; pretio – pula

primum adv – [primus] – ilki ilkinji bolup (birinji) başdan

primus, a, um – birinji, in primis – ilki bilen

pro, (praep Abl bilen) – 1) öňünde, 2) üçin

probus, a, um - tertipli, dogruçyl, halal

procul, - daşlykda, daşdan

pro – mitto, misi, missum – 3 – söz bermek

I prope praep Acc bilen – golaý, ýakyn, golaýynda

II prope adv – (compor – propius, suberl porxime)

1) golaý, daş, däl

propero – 1 – howlukmak, alňasamak

proprius a, um – 1) hususy 2)

propter praep Acc bilen – 1) golaý, ýakyn 2)

zerarly, sebäpli

pro – sum, profui, - prod – esse - peýda getirmek, kömekleşmek

provincia, ae, f – provinsiýa

proximus, a, um (superl) (prope) – has ýakyn has golaý

prudentia, ae, f [prudens] –

Prusias, ae, m – Prusiý, kiçi asiýa Wifiniya

döwletiniň şasy b. e. ö. 186 – 149 ýy)

puella, ae. f [puer] – gyz

puer, eri m – oğlan, çaga pl çagalar

pugna, ae, f – uruş, söweş, jeň

pugno – 1 [pugna] – uruşmak, söweşmek

pulcher, chra, chrum – owadan, gelşikli

punio, - 4 [poena] – jezalandyrmak, jeza bermek
puto – 1 – pikirlenmek, hasaplamak, piker (hasap)
etmek

Q q

qua adv – [sc parte, ýada via) – nirede?
quadraginta – kyrk, (40)
quadringenti, ae, a, [guattuar – centum] – dötr ýüz
quaero, quaesivi, quaesitum, 3 – 1) gözlemek
agtarmak, 2) sormak 3) edinmek, satyn almak,
tapmak

I quando, adv -1) haçan 2) haçan bolsa

II quando conj – haçan-da

qua – re [gui – res] – şonuň üçin, seylelikde

quartus, a, um – dördünji

quattuor – dört

que - — 1) we, 2)sebäbi, 3) emma qui, quae, quod
– kim, näçinji? sebäbi, quia, conj – sebäbi

I quid adv, name üçin

II quid, ser – quis

qui - dam quae – dam quoddam - 1) pron indek)

birnäçesi haýsam bolsa 2) subst – kimdir biri

quinquaesimus, a, um [quinguaginta] ellinji

quinguaginta [quinque] - elli (50)

quinque – baş

quintus a, um [quinqus] – başinji

quis, quid – 1) pron indef kimdir biri nämedir bir
zat

quo – cum-, que – niräde bolsa bir ýere

I quod, ser – qui

II quod conj – sebäbi, ýada

R

rapio, rapmi, raptum, 3 – garbap almak,ogurlamak

raro, adv [rarus] – seýrek

re – cedo, cessi, cessum, 3 – gitmek, yza tesmek,

recito, 1- sesli (ýatdan) okamak

recte [rectus] – dogry adalatly

rectus, a, um, [rego] – göni, dogry

recuso, 1 [re-causa] – ýüz öwürmek

red – do, didi, ditum, 3 - ýzyna bermek gaýtarmak

red – eo ii, itum, ire – gaýdyp gelmek

re – fero, tuli latum, ferre -1) 2) akitmek,yazmak

re – fugio, fugi, fugitum 3 – ylgamak, gaçmak

regio, onis, f [rego] – oblast, ýer, - yurt

regno – 1 [rex] – şalyk sürmek

regnum, i n [rex] - 1) şa güýji hökümi, 2) şalyk
döwlet

rego, xi, ctum, 3 (Acc bilen) – höküm sürmek,
ýolbaşçylyk etmek

Regulus i m – regul (at)

remedium, i, n – dări, derman, serişde

re – mitto, misi missum, 3 – 1) yzyna goýbermek 2) gowşatmak

re – pello, pulli, pulsum – 3 – iteklemek, kowmak
reperio, repperi, repertum 4 [re – pario] – 1) açmak, döretmek, tapmak, 2) bilmek

re – porto -1 – yzyna äkitmek äkitmek victoriam r – eňiş gazanmak

repulses, a, um – ser – repello

re- quies, etis, m f – dynçlyk, rahatlyk

res, rei, f – haryt, zat, iş ýagdaý ob eam rem – şonuň üçin res publica – respublica döwlet r

adversae – betbagtlyk r novae, - döwlet

agdarylyşygy r secundae – bagt

re – scribo, psi, ptum, 3- hat üsti bilen jogap bermek

respondeo, ndi, nsum, 2 - - jogap bermek

responsum i, n [respondeo] – jogap

re – vector, verti (ýada versus sum) - verti 3 — [verto] – gaýdyp gelmek

rex, regis m – şa

Rhenus, i m – Reýn(dereje)

Rhodanus, i, m – Rodan (häzirki Rona)

ripa, ae, f – kenar

rogo –1 ——— haýş etmek, soramak

Roma, ae, f – Rim Romae – Rimde

Romanus, a, um [Roma] – rimçe, Romanus – i, m rimli (ýaşajysy)

Romulus, i, m rim mifol - Romul, ekizler Rem
Rimiň düýbünü tutujy we Rimiň birinji şasy (b. e.
ö. 753 – 716 ýy)
rosa ae, f – bägül

S

saepe ——— ýygy – ýygydan köp gezek
sagitta, ae, f – peýkam, ýaý
sal, salis, m - duz
salus, utis, f [salvus] - 1 - saglyk, 2) abadançylyk
3) azat bolunma) 4 gutlag; salutem dicere
gutlamak, salamlaşmak
saluto, 1 – salamlaşmak, hoşlaşmak
salveo, -, -, 2 [salvus] – sagdyn bolmak imperat
salve – salam!
sanus, a, um – 1) sagdyn, 2) akyly, ýerlikli
sapiens- ntis 1) adj – akyly, 2) subst – akyldar,
dana
sapientia, ae, f [sapiens] – akyly, danalyk
scientia, ae, f [scio] – bilim
scio – 4 – bilmek, başarmak
scribo, psi, ptum, 3 - çyzmak, ýazmak
scriptor oris m [scribo] – ýazyjy; s rerum taryhçy
scriptum, i n [scribo] - ýazylan eserler, kitap
secum = cum se

secundus, a, um [seguor] – 1) indiki, ikinji 2)
 amatly
 sed, conj - - emma, diýseň
 sedecim [sex + decem] - onaltý (16)
 sedeo – sedi, sessum 2 – oturmak
 semino, 1 [semen] – ekmek
 semper – elmydam mydam
 senator, oris m [senatus] – senatyň agzasy senator
 senatus, us, m – [seex] – senat, Rimiň döwlet
 soweti (maslahaty)
 Seneca, ae, m – Seneka, Lucius Annaeus S. – Lusiý
 Anneý S. (b. e. ö. 4 ýyl b. e. 65 ý) filosof ýazyjy
 senectus, utis, f [senex] - garrylyk
 senesco, senui, -, 3 [senex] – garramak, gojalmak
 senex, senis – 1) adv köne garry 2) subst m, f –
 garry, goja, kempir
 sentientia, ae, f [sentio] – 1) piker, çözgüt 2) akyl,
 piker 3) dana sözler
 sentio, sensi, sensum, 4 – 1) duýmak, 2) pikilenmek
 septem - ýedi
 septimus, a, um [septem] – ýedinji
 septingentesimus a, um [sep – tem] centesimus
 ýediýüzünji
 septuagesimus, a, um – ýetmişinji
 septuaqinta [septem] – ýetmiş
 Sequani, orum m, - sekwanlar, Aror we Rodam
 derýalarynyň arasynda ýaşaýan halk

sequor, secutus sum sequi – 3) – yzyna düşmek
 yzarlamak militiam s – goşunda gulluk etmek
 servio – 4 [servus] – 1) gul bolmak, 2) hyzmat
 etmek; 3) boýun bolmak
 servo – 1 – 1) saklap galmak, halas etmek 2) ýerine
 ýetirmek (oficia)
 servus i, m – gul, hyzmatkär
 severus, a, um – gazaply, kyn, agyr,
 sex – alty
 sexaginta [sex] – altmyş
 II sextus, a, um [sex] – altynjy
 si conj – 1) egerde, şeýle bolsady; 2) dine 3) şeýle
 bolayandada
 sic, adv – 1) şeýlelikde, şeýle, 2) howa
 Sicilia, ae f – Sisiliýa
 silentium, i, n [silo – dymmaklyk, dymyşlyk
 silva, ae, f – tokaý
 sine, praep Abl bilen – syz, - siz (goşulma)
 singuli, ae, a – ýeke – ýekeden, her kim ýekelikde
 sive ——— ýada
 Socrates, is m Sokrat (b. e. ö. – 469 – 399 ýy)
 gadymy grek p filosifi
 Sol, solis m - gün planeta
 solatium, i, n –kosesdirmek
 soleo, solitus sum, ere – 2 – endik bolmak, endik
 boýunça
 solidus, a, um – berk, gaty

I solum, i, n – yer toprak
 II solum, adv – dine; non (neque) s..., sed (etiam) –
 (we) dine bu dälde..
 solus, a, um (gen solius, dat – soli) – dine biri,
 ýeke – täk, ýeke
 somnus, i, m – uky
 soror, oris, f – aýal (gyz) dogan
 Spartacus, i, m – Spartak (Italýada gullaryň
 gozgalagynyň ýolbaşçysy (b. e. ö. 74 – 71 ýy)
 spero – 1- umytda bolmak garaşmak
 spiro – 1 – dem almak
 statim – adv [sto] – çalt, tiz bagtyň içinde
 statua, ae, f [statua] – statuýa
 stella, ae, f – ýyldyz, planeta
 sto, steti, statum, 1 – durmak
 struo, xi, ctum, 3 – gurmak
 studeo, ui, -, 2 — 1) höwesli işlemek,
 meşgullanmak, (Dat) – ymtylmak 2) õňe ymtylmak,
 3) alada etmek, aladalanmak
 stultitia, ae, f [stultus] – akylsyzlyk, akmaklyk
 stultus, a, um – akylsyz, akmaklyk
 sub, praep, we Abl – aşagynda, golaý, ýanynda
 subsidium, i, n [sub – sedeo] – ätiýäç, kömek
 Sulla, ae, m – Sulla; Lucius Cornelius S. –Lusiý
 Korneliý S. (b. e. ö. 138 – 78 ýy) – serkerde, döwle
 tişgäri, diktator (b. e. ö. 82 79 ýy)
 sum, fui, -, esse – bolmak bar bolmak,

summus, a, um (superl – superus – dan) – ýokary,
 beýik, esasy
 superbia, ae, f [suberbus] – высокомерие,
 гордость namysjanlyk
 supero, - 1 [super] – 1) ýokary galmak, beýgelmek;
 2) artikmaç bolmak, üstün çykmak ýeňmek
 suus, a, um – özü, özüniňki

T

tabula, ae, f – 1) tagta, hat ýazmak üçin tagta, 2)
 ýazuw: duodecim tabulae – oniki tablisadan ybarat
 kanun (b. e. ö. 451 ý) Rimde gadymy kanun
 taceo, ui, itum, 2 – dymmak
 tamen, adv – emma
 tandem, adv [tam – dem] – ahyr, soňy
 tango, tetigi, tactum, 3 – ellemek, el degirmek,
 golaylamak
 I tantum, i, n [tantus] – diňe
 II tantum, adv [tantus] – şunça, şular ýaly
 taurus, i ,m – (grekçe) – öküz
 tempus, oris, n – wagt
 teneo, tenui, tentum, 2 – 1) saklamak, tutmak 2)
 edinmek, bor bolmak 3) saklamak,
 terra, ae, f – ýer, yurt; terra marigue – gury ýerde
 me deňizde
 tertius, a, um [ter] – üçünji

timeo, ui – 2 – gorkmak, çekinmek

toti – dem, indecl pe – sonça

totus, a, um (gen totius, dat – toti) – hemmesi, bary

tra – do, didi, ditum, 3 – 1) geçirmek, filiam t –

gyzyňy durmuşa çykarmak 2) habar etmek, gürrüň bermek

tra-duco, xi ctum, 3 – geçirmek, (terjime etmek)?

traho, xi, ctum, 3 – 1) süýremek, 2) увлечать

trans, praep Acc bilen - üstünden, boýunça ol tarapy

trans - eo, ii itum, ire - geçmek, başga ýere geçmek

trans - migro - 1 - başga ýere göçmek ýurdyňy täzelemek

trans - porto - 1 - geçirmek, başga ýere geçirmek

tres, tria, (gen trium) - üç

tribunus, i, m – tribun 1) – 2) t. plebes – halk

tribuni (saýlawly wezipe)

tricenī, ae, a, [tres + centum] – otuzdan otuz sany

Troja, ae, f – Troýa – Kiçi Aziýada gadymy şäher

Trojanus, i, m [Troja] - troýanly, Troýa şäheriniň ýaşajylary

trucido – 1 – kesmek, öldürmek

tu tui – sen

tuli – ser – fero

turba, ae, f – könçülik, t militaris soldatlar

tuus, a, um [tu] – seniň

U

I ubi, adv – nirede

II ubi conj – haçan

ullus, a, um – (gen ullius, dat, - ulli) – nämede
bolsa kimdir biri

ultimus a, um (superl – ulterior) – soñky, iñ soñky
umbra, ae, f – kölege

unde, adv – al nireden

undeviginti [unus – de – viginti] - ondokuz

unus, a, - um (gen unius, dat uni) – bir

urbs, urbis, f – şäher

I ut adv – 1) nähili, nähili ýagdaýda 2) name bilen
3) boluşyna görä

II ut conj – 1) -1) haçan 2) sebäbi, oña
garamazdan

uti - 1) = ut adv u conj -, 2) inf praes utardan
uxor, oris – aýal

V

vae, interj – wah! gynançly

vaeo, ui, - 2 – 1)sagdyn bolmak (güýçli) vali – sag
bol! 2) ýagdaýy bolmak, 3) agramy, täsiri bolmak
manysy bolmak

vollum, i, n – garym, berkitme

vasto – 1 - arassalamak,
 venio, veni, ventum, 4 - 1) gelmek 2) (wagt) –
 gelmek
 ventus, i, m – ýel
 ver, veris n – babar
 verbum, i, n – söz; gram işlik
 veritas, atis, f [verus) - dogry, hakykat, adalat
 verto, verti, versum 3 – 1) yzyna aýlamak
 öwürmek ýüzlenmek 2) üýtgetmek; özgertmek
 pass- aýlanmak
 1 verum, i, n – emma, oňa garamazdan
 II – verum, i, n [verus] – hakykat, dogry
 verus, a, um – wepaly, dogry, hakykat
 vester, tra, trum [vos] – sizing
 veto ui itum, 1 – gadagan etmek, garşy bolmak
 via, ae, f – ýol
 victoria, ae, f [victor] – ýeňiş
 video, vidi, visum, 2 – 1)görmek, bellemek,
 düşünmek 2) baryp görmek 3) hasap etmek
 vinco, vici, victum, 3 – eňmek, üstün çykmak
 vir, viri, m ——— 1) är, erkek adam, adam
 virgo, inis, f – gyz
 virtus, utis f [vir] - 1) batyrgaýlyk, mertlik
 vita, ae, f - durmuş ömür
 vitium, i, n – 1) bosaga, päsgelçilik, ýetmezçilik,
 ýetmezçilik, 2) ýalňys
 vivo, vixi, victum, 3 – 1) ýaşamak 2) iýmitlenmek

vobiscum = cum vobis –

voco – 1 ————— 1) atlandyrmak, 2) çağyrmak

I volo – 1 – uçmak

II volo, volui, -, velle , - islemek, höwes etmek

voluntas, - atis, f [volo] – 1) erk isleg, arzuw 2)

ylalaşyk

voluptas, atis, f – keýp

Volusenus, i, m – Woluzen, rim ady Gaýus V. Gaý

W – Sezaryň harby tribuny

vos, gen, - vesteri, me vestrum – siz

vox, vocis, f – ses

vultus, us, m – ýüz, adamyň ýüzi

Mazmuny

	sah.
Giriş.....	3
Latyn diliniň taryhy barada gysgaça maglumat	4
Latyn elepbiyi : Harplaryňaydylyşy:Basym.....	5
1) Atlar. Atlar barada umumy maglumat(nomen sulstantivum)	
2) Atlaryň düşümde üytgeýşiniň 1-nji görnüşi .	
3) Esse işligi (bolmak,bar bolmak).....	10
1)İşlik .İşlikler barada umumy maglumat.	
2) İşlikleriň yasalyşy we olaryň topara bölünişi .	
3) İşlikleriň sözlükde berilşiniň dört görnüşi .	
4) İşlikleriň häzirki zamanda yönkemedde üytgeýşi.....	15
Text: De Germania.....	19
1)III topara degişli işlikleriň häzirki zamanda yönkemedde üytgeýşi.	
2)İşligiň buyruk formasy (Imperativus)	
3)At çalyşmalary (Pronomina personalia)	
4)Gaydym çalyşmasy (Pronomen reflexivium)	24
Text: Diana et Minerva	27
1) Atlaryň dümde üytgeýşiniň 2-nji görnüşi ..	
2) Dativus çommode et inçommode	31
Text: De Germanis antiquis.....	33
1) Sypatlaryň düşümde üytgeýşiniň 1-nji we 2-nji görnüşleri	
2) Eyelik calyshmalary	
3) Partieipium perfect passiue we Participium.	
4) Ille ,iste ,ipsi, görkezme çalyşmalary	38
Text: In Shcola	39
1) predloglar	

2) Prefiksler	
3) Esse bilen yasalyan goşma işlikler .	
4) İş, idem çalyşmalary .	
5) Nädogry işlikler ; fero, nolo , eo	48
Text: De Aegipto: De metallis	53
1) Imperfectum indicativi active ,et passive (oten zaman)	
2) Futurum I (geljek zaman)	
3) Fero , volo ,eo nädogry işlikleriniň Imperfectum we	
Futurum I gornuşleri	59
Text: De Perfidia punita	60
Atlaryň düşümde üytgeýşiniň 3-nji görnüşi	64
Text: De Romulo et Remo Romae conditoribus	39
Soňy çekimsiz harplar bilen gutaryan 3-nji görnüşe	
degişli atlaryň düşümde üytgeýşi.	69
1) Soňy çekimli harplar bilen gutaryan 3-nji görnüşe degişli	
atlaryň düşümde üytgeýşi.	74
2) Düşümde üytgände garyşyk goşulmarary kabul edýän 3-	
nji hile degişli atlar	80
Text. De Achille	80
1) Sypatlaryň düşüm bilen 3-nji görnüşiň üytgeýşi.	
2) Participium praesentis active.(Häzirki zaman ortak	
işliginiň düýp derejesi).	80
Text. De Cerere et Proserpina	84
Sanlar (Numeralia)	88
Text. De Diebus et Mensibus	91
1) Perfectum	
2) Plusquamperfectum.	
3) Futurum II	95
Goşmaça teksler.	105
Gaudeamus (Talyplaryň halkara gimni).	113

Aforizmler , ganatky sözler, latyn jümleleri we dana sözleri.....	117
Latynça – türkmençe sözlük	124

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRIGI
MAGTYMGULY ADYNDAKY TÜRKMEN DÖWLET
UNIWERSITETI

S.Dädekow

LATYN DILI
dersi boýunça
OKUW GOLLANMASY

Türkmenistanyň ýokary okuw mekdepleriniň talypalary
üçin

Türkmenistanyň Bilim ministrligi tarapyndan hödürlendi

Redaktor: R.M.Mustakow

Aşgabat-2010